TOPLUMSAL

Tarih

227
KASIM
2012

Jules Laurens'ın Şark tipleri
Hazırlayan: Edhem Eldem

1916 büyük Ankara yangını

Taylan Esin, 1916 yılında gayrimüslim mahallelerini yok eden Ankara Yangını'nı konu ediyor. **Sayfa 22**

Türkiye'de 1990'larda kaldırılışına dek
Ayı oynatıcılığı
Pelin Tünaydın

Giritli Şevki ve İzmir suikastı
Ahmet Mehmetefendioğlu
Cemal Necip Gürel

Sokağa terk edilen bebekler ve Pera'nın hayırsever kadınları
Dilek Özkan

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI YURT YAYINLARI | Fiyatı: 7,50 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

20. yüzyılın son büyük tarihçisi
Eric Hobsbawm'ı kaybettik
Zafer Toprak ve Ferdan Ergut'un yazılarıyla.

Bilkent Kültür Girişimi'nden kültüre katkı

3 kitap, 3 ayrı dünya

Bilkent Kültür Girişimi, Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ile 2009 yılından beri süregelen Müze ve Ören yeri mağazalarının çağdaş bir anlayışla, yeniden yapılanmaları parelelinde oluşturduğu prestij niteliğindeki 3 kitabını, kamuoyuna kıvançla sunmaktan onur duyar.

16 yıllık bilimsel bir araştırmanın ürünü olan bu kitapta Gül İrepoğlu, mimari ve sanat tarihi bilgi birikimi ile yazarlık deneyimini buluşturuyor. Kitapta, 600 yıl sürmüş bir imparatorluğun göz kamaştıran mücevher eşyaları ve mücevher takıları, kendilerine özgü tarihleri, ayrıntıları, anlamları ve kullanımları aktarılıyor. Diğer taraftan mücevherin yüzyıllar içindeki gelişim ve değişimine paralel olarak imparatorluğun tarih sahnesindeki yeri de bu kitapta gözler önüne seriliyor. 31 x 22,5 cm boyutunda 360 sayfalık **"OSMANLI SARAY MÜCEVHERİ-mücevher üzerinden tarihi okumak"** kitabı gerek içerik ve gerekse özgün fotoğrafları ve tasarımı ile ilk kez farklı bir anlayışla okura sunulmuştur.

Müze'nin en yetkin uzmanları tarafından ayrıntıları ile kaleme alınıp yayına hazırlanan 31 x 26 cm boyutunda 321 sayfadan oluşan **"TOPKAPI SARAYI MÜZESİ"** kitabı.

Anadolu topraklarının 12 bin yıllık büyük serüveni...Şiirleri, destanları, öyküleri ve belgeleri ile **"A Twelve Thousand Year Old Civilizaiton ANATOLIA"** kitabı. Sanat tarihçi, ressam ve yazar Gürol Sözen, tüm birikimini görsel bir şölen ve tasarım eşliğinde yorumladığı "Anadolu Toprakları'nın kültürel mirası olan ANATOLIA" kitabı 31 x 26 cm boyutunda, 251 sayfa...

Her bir kitap, bu topraklarda hüküm sürmüş büyük uygarlıklar adına, topluma bir armağan..

BKG

www.bkg.com.tr

Tel: 0212 451 62 50
satis@bkg.com.tr

227. SAYIMIZLA MERHABA,

Bu yazıya başlamadan Mustafa Armağan'ın Koray Durak'a, Tarih Vakfı'na ve *Toplumsal Tarih*'e yönelik *Derin Tarih*'in Eylül sayısında kullandığı uygunsuz üslubuyla ilgili bir şeyler söylemem gerektiğini biliyordum; bu nedenle konuyla ilgili metinleri bir daha okudum. Koray Durak tarihe, İstanbul'un tarihi yapılarının nasıl korunması gerektiği gibi konulara Mustafa Armağan'dan oldukça farklı bakıyor. Bu bakışın doğal sonucu olarak *Derin Tarih*'in Ayasofya'nın tekrar cami yapılması gerektiği yolundaki dosyasını eleştirdi (bkz. TT 224 s. 8-10). Eleştiri hakaret veya aşağılama niyetiyle yazılmadıysa "ben senin görüşlerine şöyle şöyle karşıyım gel bunları tartışalım" demektir esasında, Durak'ın yazısı da böyle bir yazıydı. Armağan'ın cevabı ise kendisinin de belirttiği gibi Durak'ın eleştirisinin içeriğiyle ilgili değil, esas olarak saygısızlık etmek için kaleme alınmış. İnsan neden böyle bir dile ihtiyaç duyar diye düşünüyorum. Armağan belki doğruyu sadece kendisinin bildiğini düşünüyor, belki de son zamanlarda kimi kesimlerde gitgide daha sık görülmeye başlandığı gibi lafının üstüne laf söylensin istemiyor.

Türkiye'de çok sağlıklı olmasa da tarihe yönelik artan bir ilgi var. Bunu televizyonlardaki tarih programlarından, sayıları gittikçe artan popüler tarih dergilerinden anlayabiliyoruz. Artan bu ilgiye paralel olarak resmi tarih görüşü her gün daha çok aşınıyor. İnsanlar şimdiye kadar edindikleri bilgileri gitgide daha az inandırıcı buluyor; bu ilginin belki böyle bir sebebi de var. Türkiye'de yakın gelecekte eski resmi tarih görüşü yerine yeni bir görüş konma ihtimali önümüzde duruyor ya da iyi bir ihtimal ile Türkiye artık resmi görüş inşa etmek çabasından vazgeçebilir. Resmi görüşün topluma dayatılmasının önündeki engellerden biri farklı kesimlerden tarihçilerin tartışabiliyor olmalarıdır. *Tarih ve Toplum* dergisinin yarattığı geleneğin takipçisi olan *Toplumsal Tarih* resmi görüşlere karşı olmuş geleneğin bağımsız ve saygın bir taşıyıcısı oldu. Bu tutumun en temel şartı farklı görüşlere, tartışmaya ve eleştiriye açık olmaktır, doğruyu sadece ben bilirim havasında olmamaktır. Bunu *Derin Tarih*'te yer alan, yazı veren değerli tarihçiler takdir eder sanıyorum, hatta Mustafa Armağan'ın kendisi de. Ama işte niyetiniz Türkiye'nin yeni konjonktüründe yeni bir resmi görüş inşa etmek peşinde koşmaksa, tartışmak yerine hakaret etmeyi tercih edersiniz.

Ahmet Akşit

04 *L'ILLUSTRATION*'DAN SEÇMELER
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

10 BİR ZAMANLAR İZMİR
Cansu Kılınçarslan

12 KALUST GÜLBENKYAN VAKFI, GOMİDAS ENSTİTÜSÜ, MÜNİH ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYE ÇALIŞMALARI YENİ BİR KONFERANS SERİSİ BAŞLATIYOR
Talin Suciyan

21 EFSUNLU ŞEHİRDEN TARİHİ YARIMADAYA: İSTANBUL NEDİR, NERESİDİR, NEYE YARAR?
Berkay Küçükbaşlar

22 YUNANCA KAYNAKLARA GÖRE 1916 ANKARA YANGINI
Taylan Esin

36 TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ TARİHÇİLİK VE ERIC HOBSBAWM FAKTÖRÜ
Zafer Toprak

50 HOBSBAWM: 20. YÜZYILIN SON BÜYÜK TARİHÇİSİ
Ferdan Ergut

56 GİRİTLİ ŞEVKİ VE İZMİR SUİKASTI
Ahmet Mehmetefendioğlu
Cemal Necip Gürel

64 1990'LARIN BAŞINDA TÜRKİYE'DE KALDIRILIŞINA DEK AYI OYNATICILIĞI TENCERELERİ KAYNAR, AYILARI OYNAR İKEN
Pelin Tünaydın

72 ERKEN MODERN DÖNEMDE *DÂMÂD-I ŞEHRİYÂRÎ*
Juliette Dumas

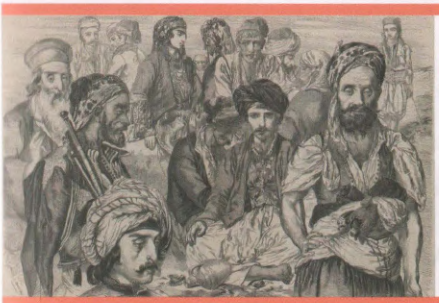
80 ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDEKİ İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE FARKLI BİR MODEL İLE BAKMAK
Yücel Kabapınar

88 SOKAĞA TERK EDİLEN BEBEKLER VE PERA'NIN HAYIRSEVER KADINLARI
Dilek Özkan

94 GEÇ DÖNEM GOTİK USTALARINDAN DUCCIO'NUN *MÜJDE* BETİMLEMESİ
Hazırlayan:
Zerrin İren Boynudelik

"Açık Radyo." 94.9

FİKR-İ TAKİP:
94.9 Açık Radyo'da 15 günde bir yayınlanan Fikr-i Takip programı yeni yayın döneminde de *Toplumsal Tarih* yazarlarını ağırlamaya devam ediyor.
Peri Efe-Ahmet Akşit

04 JULES LAURENS'IN ŞARK TİPLERİ

Edhem Eldem, **L'Illustration** *dergisinin 25 Ekim 1856 tarihli 713. sayısında yer alan* **Voyage en Turquie et en Perse (Türkiye ve İran Seyahati)** *kitabından Jules Laurens'in çizimini sunuyor.*

10 BİR ZAMANLAR İZMİR

Cansu Kılınçarslan, büyük İzmir Yangını'nın 90. yıldönümü vesilesiyle Birzamanlar Yayıncılık'ın düzenlediği sergi ve sunumları dergiye yansıtıyor.

72 ERKEN MODERN DÖNEMDE *DÂMÂD-I ŞEHRİYÂRÎ*

Juliette Dumas, **dâmâd-ı şehriyârî** *unvanının getirdiği; Osmanlı topraklarında geçerli İslamî âdetlerin ötesinde; hatta bazen bunlarla ters düşebilen yükümlülükleri inceliyor.*

80 İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE FARKLI BİR BAKIŞ

Yücel Kabapınar, üniversite düzeyindeki 'İnkılâp Tarihi' dersleri kaldırılmalı-kaldırılmamalı tartışmaları bağlamında dersi farklı bir modelle ele alıyor.

94 DUCCIO'NUN *MÜJDE* BETİMLEMESİ

Zerrin İren Boynudelik, dört İncil yazarından sadece Luka tarafından anlatılan, hemen hemen her sanatçı tarafından işlenen **Müjde** *sahnesinin Duccio betimlemesini sunuyor.*

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 227, Kasım 2012

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Cansu Kılınçarslan

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansuk@tarihvakfi.org.tr

BASKI
G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SİT 1. Cadde No: 34204
İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Kasım2012

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (Faks)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
75,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'ndeki yetkili yazarından izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısının ve yazar isimleri belirtilmek zorunludur.

JULES LAURENS'IN ŞARK TİPLERİ

Kapağında Moskova'daki Fransa sefiri Comte de Morny'nin vermiş olduğu balodan bir görüntünün yer aldığı L'Illustration dergisinin 25 Ekim 1856 tarihli 713. sayısında Paris'teki meşhur Père-Lachaise Mezarlığı'nda yeni bir Müslüman defin alanının açılmasıyla ilgili olan haber ve görüntüyü Temmuz 2011 tarihli 211. sayımızda işlemiştik. Bu ay ise, aynı sayıda yer alan ve derginin ortasındaki çift sayfaya yayılmış olan büyük resim ile onun yorumuna yer vereceğiz.

Bahsedilen büyük resim, 1854 yılından itibaren üç cilt halinde yayımlanmış olan *Voyage en Turquie et en Perse* (Türkiye ve İran Seyahati) isimli eserden alınmıştı.[1] Kitabın tam başlığına bakıldığında, söz konusu seyahatin Fransız hükümetinin emriyle 1846, 1847 ve 1848 yıllarında Xavier Hommaire de Hell adındaki bir kişi tarafından gerçekleştirildiği anlaşılıyordu. Biraz daha yakından bakıldığında ise kitapta yer alan çok sayıdaki çizimin Jules Laurens adındaki bir sanatçının elinden çıktığı görülüyordu.[2]

Xavier Hommaire de Hell, 1812 yılında Alsace'ın Altkirch kasabasında dünyaya gelmiş, Saint-Étienne'de maden mühendisi olarak yetişmişti. 1835'te Osmanlı hükümetinin hizmetine girmek üzere İstanbul'a gelmiş, Boğaz köprüsü, Karadeniz'de fener ve İzmit Körfezi ile Karadeniz arasında bir kanal gibi projeler geliştirmiştir. 1838'de Rusya'ya geçmiş, hükümetin hizmetinde madencilik yapmış, ardından da 1841'de Boğdan Beyi Mihail Sturdza için mühendis ve coğrafyacı olarak çalışmıştır. 1845'te Hommaire de Hell, Karadeniz, Hazar Denizi ve Aral Gölü'nün bir zamanlar tek bir deniz oluşturdukları teorisini araştırmak için bir yolculuk planlamış, buna Kral Louis-Philippe'in İran ile ilişkileri geliştirme arzusu eklenince bu seyahat diplomatik bir nitelik de kazanmıştır. Mayıs 1846'da Fransa'dan ayrılarak İtalya, Moldavya, Anadolu, Karadeniz, Ermenistan, Kürdistan ve Mezopotamya üzerinden Kasım 1847'de İran'a ulaşır. İran'ın çeşitli bölgelerini gezdikten sonra 16 Ağustos 1848'de Isfahan'a varır fakat iki hafta sonra 29 Ağustos günü hummadan ölür. Seyahatnamesi ölümünden sonra karısı Adèle Hommaire de Hell (Hériot) tarafından yayımlanır.

Hommaire de Hell'e bu uzun seyahati boyunca eşlik etmiş olan Jules Laurens, 1825 yılında Fransa'nın güneydoğusundaki Saint-Didier köyünde doğmuştur. Marsilya Güzel Sanatlar Okulu'ndan sonra Paris'teki aynı okula kaydolmuş ve Paul Delaroche'un atölyesinde eğitim görmüştür. Fransız ressamları için önemli bir merhale olan Roma Ödülü'nü 1845'te kazanamayınca 1846- 1849 yılları arasında Hommaire de Hell'in yanında ressam olarak çalışır. Hommaire de Hell'in ölümünden sonra Fransa'ya dönmüş ve gezilerinde yapmış olduğu çok sayıdaki çizim ve resmi yanında getirmiştir. Bunların sayesinde de Hommarie de Hell'in dul eşinin yayınına önemli katkılarda bulunmuştur.

Burada verdiğimiz "Karadeniz tipleri" resmi, Jules Laurens'ın bu yayın için hazırlamış olduğu büyük resimli planlardan birini oluşturuyordu. Rum denizcilerin, Laz'ın, Tatar kahvecinin, piskopos ve süslü kadınların oluşturduğu ve bazı aktörlerin iki kere bile resmedildiği bu hayali sahne, Laurens ile Hommaire de Hell'in Karadeniz'deki yolculukları esnasında rastladıkları, tanıştıkları, beraber yiyip içtikleri insanlardı. Laurens'ın hafızasına dayanarak oluşturduğu bu temsil, 19. yüzyıl seyyahi edebiyatının antropolojiden maceraya, ırkçılıktan sanata uzanan geniş yelpazesinin canlı bir örneğini teşkil etmektedir.

KARADENİZ'İN TÜRK SAHİLLERİNDEN MUHTELİF PORTRE, TİP VE KIYAFETLER (TÜRKİYE VE İRAN SEYAHATİ'NİN ALBÜMÜNDE YER ALAN LEVHA VIII)

Bu kompozisyonda yer alan bütün şahısların, bu kadar iddialı kelimelere izin verirseniz, antropolojik ve coğrafi kıymetlerinin ötesinde, bizde resmen takdim edilmelerini gerektirecek türden özel ve şahsi bir manaları bulunuyor. İlk olarak ön planda, soldan sağa doğru ilk kişi, eski topçu, şimdi Karaburun Limanı'nda bekçi ve kahveci Ali Çavuş var: Kendisi yarı Tatar, gayet önemli bir Osmanlı tipi. İyilik timsali bu adam, bir tür "yerel cin" (*genius loci*), Şark'ın saf onurunun ve misafirperverliğinin mükemmel bir temsilcisi olarak korkunç Karaburun'un neredeyse ıssız kayalıklarında kahve ve nargile ikram edilen gayet basit bir dükkân işletiyordu. Ramazanda top atacak kadar barutu bile bulunmayan yakındaki bir karakolun garnizonunu oluşturan perişan ve hastalıklı birkaç asker, sığındıkları hatta zevk aldıkları bu kahvede 1828 Rus Harbi'nin yıkıntıları arasında kahramanlıklarını ve Moskoflara olan nefretlerini anlatıyorlardı. Ardından antik Kolkhis bölgesinin[3] yarı efsanevi sakinlerinin ahfadından bir Laz'ın başı geliyor. Bay Alfred de Musset'nin bir kahramanı gibi onun da adı Hasan'dır[4] ve gayet ahmakça poz verip mümkün olduğunca çok evlenmek için para toplamaya çalışacağını söylüyordu. Bu yaptığın karnını doyuruyor mu? diye sorup duruyordu.[5] Ondan sonra gelen ise teknemizin kaptanı, Boğaziçili bir Rum olan Yanko'dur; birçok Rum gibi o da gayet iyilik taslayan, pek tembel, böbürlenen, korkak, hırsız, sonuna kadar ahlakçı ve her şeyin ötesinde Panaya'ya (Meryem Ana'ya) müthiş bağlı; kısacası Bizans halklarının son ifadesi. Bazen bu Rum ezik hayatının zorluklarıyla mücadele etmek yerine uzlaşmak için gereken kurnazlık ve iradeyi bulabiliyor. Moralı Rum'un palikarya, Ege adalarınınkinin ise korsan olması gibi o da gerektiğinde serserinin teki olabiliyor. Siyasi milliyetini muhafaza edemeyen ya da muhafaza etmesini bilmeyen bütün milletler böyle bir düşüşe mahkûm değil midirler? Sadece bu son durumda ise küçük görülmeyi hak ederler. Yanko'nun arkasında duran, yardımcısı Stavri: Deniz kurdundan çok bir tür kıyı sıçanı, deniz havasının büzüştürüp, sertleştirip esmerleştirdiği bir bostan hırsızı, kayalık kuşu avcısı, bulanık su balıkçısı. Zaten kötü bir durumdan kendini yeni kurtarmıştı. Onun üzerinde görünen kişiyi de hemen burada zikredeyim, o da gene bizim tekne tayfasından, bir Newfoundland köpeği kadar iyi ve dev

Portraits, types et costumes divers des côtes turques de la mer Noire, d'après la planche VIII de l'Album du *Voyage en Turquie et en Perse* de M. Hommaire de Hell.

cüsseli Stamaki. Seve seve teknenin yanında kalır, mütemadi arızalarını tamir eder, gündüzleri mutfak ateşini, akşamları ise aynı derecede Homeros'un kaleminden çıkmış kamp ateşini hazırlardı. Dördüncü arkadaşları Apostoli ile birlikte bu zavallı insanlar kâh Karadeniz'in (*Axenos*, yabancıya düşman)[6] korkunç dalgalarına karşı ümitsizce mücadele ederken kâh birimiz tam teçhizatlı bir şekilde aptal hayvanlara ve kötü insanlara karşı nöbet tutarken titrek bir ateş kalıntısının ancak aydınlattığı sahile vurmuş kazazede gemicilerin cesetleri gibi yatmış bir şekilde her zaman gözümün önüne geleceklerdir. İki ay boyunca tek erzakları birkaç kuru balıkla siyah zeytin ezmesinden ibaretti. Tencerenin dolması, bir kaplumbağaya rastlanmasına, onun üzerine de birkaç çalıntı üzümün (Yunancada üzüme *stafilia* gibi hoş bir ad verilir) ya da kazaya uğramış gemilerde bulunmuş yarı çürümüş yumurta ve peynirin eklenmesine bakıyordu. Varna'daki büyük maaş gününde olağanüstü bir şekilde bir korda pişirdikleri bir koyun kellesiyle ziyafet çekmişlerdi. Ali Çavuş'u resmin ucunda tekrar görüyoruz; bu defa görevinin günlük kıyafetiyle hem sakin hem kararlı yüzünü gösteriyor. Tekrar soldan sağa doğru ikinci plana geçersek, Rus papazlarıyla aynı renkte olmasa da aynı kesimdeki kıyafetiyle Akyalı'nın Rum piskoposu Sofronisiyos'u görüyoruz. Eliyle takdis hareketi yapıyor. Yakındaki Ayios Anastasios Manastırı'nın Dionysios adındaki başrahibinin eşliğinde bize eksik olmayan çubuk ile kahvenin yanında tam da ruhani bir incelik olarak gerçek bir peri gıdası olan gül reçeli ikram etmişti. Ardından, İsmail Ağa'daki bir yemekte birlikte bulunduğumuz şık ve şen arkadaşımız, mesustur. Fettanlığın ve bilinmezliğin etkisi altında seve seve güzellik ve cazibe harikaları hayalinin kurulduğu bu kumaş ve örtü kalabalığının altından burnun üst kısmıyla gözden çok bakış dışında hiçbir şey görünmüyor. Bu şekilde güzel olduğu *zannedilen* kadın, güzel *görülen* kadına nispetle daha fazla cazibe kazanmıyor mu?

Bu kompozisyonda yer alan bütün şahısların, bu kadar iddialı kelimelere izin verirseniz, antropolojik ve coğrafi kıymetlerinin ötesinde, bizde resmen takdim edilmelerini gerektirecek türden özel ve şahsi bir manaları bulunuyor. İlk olarak ön planda, soldan sağa doğru ilk kişi, eski topçu, şimdi Karaburun Limanı'nda bekçi ve kahveci Ali Çavuş var: Kendisi yarı Tatar, gayet önemli bir Osmanlı tipi.

Nihayet, bu tasvire son vermek üzere Tuna Nehri'ne yakın Maçina beyinin oğluna gelelim. Şark kıyafeti içinde ve mağrur duruşuyla, Rus harbinin yıkımı içinde *Orientales*'ın "mavi gözlü güzel çocuğu"nu hatırlatıyordu. Fakat burada, başka yerde de söylediğim gibi, tarihi tarih yapan çelişkilerin birinin neticesinde, çocuk Müslüman, "oradan geçmiş olanlar" ise Hıristiyandılar.[8] Türk çocuklarında yüzün şirinliği her zaman kıyafetin renkliliği ve hoşluğu ile daha da vurgulanmakta. Zaten çok az sayıdaki çocuklara ebeveynin düydukları aşkın almayacağı kumaş çeşidi, rengi ve şekli, süse harcamayacağı servet yoktur. Bu yüzden de yabancıların ne yazık ki sıkça etkisini gördükleri erken zekâ gelişmesi bu çocuklarda bile korkunç bir şekilde hissediliyor. Bir de Yanko'nun ayağının dibinde görülen lüle denen pipo ocağıyla ibrik denen içme testisini unutmayalım, zira bu alelade eşyanın üslubu bir ülkenin sanatı hakkında çok şey söyler.

Jules Laurens

DİPNOTLAR

1 *Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848 par Xavier Hommaire de Hell*, Paris, P. Bertand, 1854-1860.

2 *Cet ouvrage est accompagné de Cartes, d'Inscriptions, etc., et d'un Album de 100 planches par Jules Laurens.* (Bu eserde haritalar, kitabelerve Jules Laurens tarafından yapılmış 100 levhalık bir albüm yer almaktadır.)

3 Gürcistan'ı oluşturan ve Anadolu'da Trabzon ve Artvin'i de içeren tarihi bölgelerin biri olan Kolkhis, mitolojide Amazonların yaşadığı yer olarak da bilinmekteydi.

4 Alfred de Musset'nin (1810-1857) 1832 yılında yazmış olduğu *Namouna* şiirindeki Şark kahramanının adı Hassan idi.

5 Yazar Fransızca metinde bu soruyu "*Karnoun do ouroumé*" diyeaktarmaya çalışmıştır.

6 Yunanlar, İskitlerin *Axaina* (çivit) dedikleri Karadeniz'in adını ilk önce *Pontos Axeinos* (yabancısevmeyen deniz)olarakanlamışlar, ardından da *Pontos Euxeinos*'a(misafirperver deniz) çevirmişlerdir.

7 Aslında inanı değil, şerif yada seyyiddemesi gerekirdi.

8 Burada kastedilen, Victor Hugo'nun *Les Orientales* şiir kitabında Sakız katliamından kurtulanı ve intikam almak isteyen bir Rum çocuğunu konu alan "L'Enfant" (Çocuk) şiiridir.

iletişim

NEZAHAT GÜNDOĞAN / KAZIM GÜNDOĞAN

Dersim'in Kayıp Kızları

"TERTELE ÇENEQU"

"Tunceli Harekâtı"ndan sonra çok sayıda kız çocuk ailelerinden alındı. Yatılı okullara verildiler, bazıları da subaylara veya bürokratlara evlatlık olarak teslim edildi. *Dersim'in Kayıp Kızları* onların izini sürüyor...

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr facebook.com/iletisimbirikim twitter.com/iletisimyayin

İstanbul Mekteb-i Sultanisi

1 KASIM 1912
TANİN

İstanbul Mekteb-i Sultanisi binası Maarif Nezareti'nin emriyle hastahaneye tahvil edilmiş olduğu cihetle dünden itibaren muvakkaten tedrisata fasıla verilmiş ve leyli efendilerden İstanbul'da ailesi bulunmayanlar ticaret mektebinde ikametlerine tahsis edilen daireye naklolunmuşlardır.

Galatasaray Mekteb-i Sultanisi binası da hastahane haline ifrağ edilecektir. Sair mekâtib-i idadiye talebesi de bir haftadan beri münavebeten haftada birer ikişer gün Gülhane Hastahanesi'ne giderek sargı ameliyatı görmektedirler.

Gönüllü Darülfünûnlular

1 KASIM 1912
TANİN

Harbiye Nezareti'nin her gün bir levha-i şan arz eden meydanı dört beş gündür Darülfünûn gönüllü alayına talimgâh oldu. Koca meydan mahmûl-i irfan ve ceng gençlerin muttarid [düzgün], muntazam yürüyüşleri karşısında sanki vüs'atını kaybederek ufalıyor. Her yer, her taraf İstanbul'un bu nazik efradının talimlerini seyretmek için daha erkenlerden gelen binlerce halk ile doluyor

Darülfünûnluların bir hafta devam eden kısa bir müddet talim esnasında ki müktesebat-ı askeriyesi birçok erkân-ı harp zabitlerin ve bilhassa Alman muallim zabitlerin mazhar-ı takdiri olmuştur. Biz, Darülfünûn gönüllülerinin sahne-i harpteki yararlıklarına buradaki muvaffakiyetin askeriyelerini büyük bir samimiyet ile tebrik etmeyi en kıymettar bir vazife addediyoruz.

Ekmek Fiyatı Şehremaneti'nden

1 KASIM 1912
TANİN

İcra edilecek tetkikata göre tadil olunabilmek şartıyla bugünden itibaren ekmek narhına muvakkaten beş para zam olunduğu ilan olunur.

Sosyalistler ve Harp

2 KASIM 1912
İKDAM

Brüksel'den Paris gazetelerine iş'âr edildiğine göre Balkan vakayi-i ahiresi dolayısıyla geçen gün Beynelmilel Sosyalist Cemiyeti tarafından şehr-i mezkûrda bir ictima akdedilmiştir.

Bulgar sosyalist rüesasının kısm-ı azamı silah altında bulunmakta idiler. Avusturya (Rayştag) Meclisi azasından Doktor Adler Avrupa-i şarkiyedeki hâl ve vaziyet hakkında uzun bir nutuk irad etmiştir.

Uzun müddet teâtî-i efkâr edildikten sonra gelecek sene Viyana'da akdedilecek kongrenin 1912 senesine talikine dört rey muhalife karşı müttehiden karar verilmiştir. Umumi bir harp zuhuru ihtimaline karşı tedabir ittihazı zımnında da bu sene harp aleyhine bir konferans akdi kabul olunmuştur.

Geçen gün yine sosyalistler tarafından Brüksel'de beynelmilel bir miting akdedilmiş ve iki bin beş yüzü mütecaviz sosyalist bunda hazır bulunmuştur. İctima-ı vaki esnasında müteaddit nutuklar irad edilmiştir. [...]

Matbuata Zeyl

3 KASIM 1912
TANİN

Dün mevsûkan istihbar ettiğimize göre Dâhiliye Vekâleti'nce Matbuat Kanunu'na zeyl olmak [eklenmek] üzere bir lâyiha-i kanuniye kaleme alınmış ve Meclis-i Vükelâ'da hemen müzakeresiyle kesb-i katiyet etmesi takarrür etmiştir.

İş bu lâyiha-i kanuniye tatil edilen gazetelerin nam-ı diğerle bir daha intişar edememeleri esası üzerine kaleme alınmıştır.

Ekmek Meselesi Hakkında

5 KASIM 1912
İKDAM

Bugünden itibaren bilumum simitçi ve börekçi fırınlarının ekmek çıkarmaları taht-ı karara alındığı cihetle devairce de takibat ve takayyüdat-ı mütemadiyede bulunularak cihet-i askeriye için lüzumu olan nanın tedariki yüzünden şehrin ihtiyacat-ı yevmiyesinin tazyikine mahal bırakılmaması Şehremaneti'nden devair-i belediyeye tamimen tebliğ olunmuştur.

Muhacirin ve Muhtekirler

10 KASIM 1912
İKDAM

Zaten bağrı yanık olarak yurtlarından alabildikleri bir iki pılı pırtı ve birkaç hayvanı ile İstanbul'a gelmiş olan biçare muhacirlerin Yedikule Surları'na yaklaşmalarını müteakip birtakım muhtekir ve merhametsiz kasaplar tarafından ihata edildikleri görülüyor. Bu muhtekirler muhacirine "İstanbul'da ot, araba bulamayacaksınız, hayvanlarınızı satınız, zira açlıktan öleceklerdir." Diye muğfilâne [aldatıcı] nasihatler veriyor, bu biçarelerin yegâne sermayelerini pek dûn fiyatlarla satın alarak olanca hayvanları hemen zebh ile [kesip] pazar-ı fürûhta sevk ediyorlar.

Muhacirin şehre girdikten sonra pişmanlıkla iğfal edildiklerini söyleyerek telehhüf eyliyorlar[üzülüyorlar].

Bu biçarelerin böyle ihtikâr tuzaklarına tutulmamaları için devair-i iadesinin ibraz-ı faaliyet ve dikkat eylemeleri lazım geldiği şüphesizdir. Kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkati celb ederiz.

Pierre Loti'nin Makalesi

14 KASIM 1912
SABAH

Paris 12 Teşrinisani Pierre Loti *Figaro* gazetesi ile neşrettiği bir makalede cesaret ve besaleti [kahramanlığı] hükümsüz bırakan muharebat-ı hazıranın alçaklığına, adiliğine karşı isyan eyliyor. Mümâileyh Bulgarların toplarına rağmen Çatalca'yı müdafaa için şitâb eden çocuk, ihtiyar, beyaz sakallı ve saireyi tezkâr eyleyerek [hatırlatarak] Türklerin şecâatinden [kahramanlığından] bahsetmektedir. Pierre Loti devletlerin muâhedat-ı mümziyeye ve tahriri mükâlemata rağmen Türkiye'yi taksim ile

uğraştıklarını beyan eyliyor ve makalesine şu suretle hitam veriyor: "Avrupa da utansın !, Avrupa'nın Hıristiyanlığı da utansın !, Muharebat-ı hazıra da utansın !"

Sırpların ve Yunanlıların Vahşeti

18 KASIM 1912
SABAH

Düşmanlarımızın ecnebi matbuatı vasıtasıyla Osmanlılara birtakım isnadatta bulunmaya yeltenmelerine rağmen hakikat-ı hâl tamamıyla tezahür etmeye başladı.
Bulgarların, Sırpların, Yunanlıların, Karadağlıların her gittikleri yerde ahaliye gûnâgûn mezalimde bulunmuş – pek çok vahşetler irtikab etmiş – oldukları kumandanlarımızdan varid olan rivayetlerden başka, bu kere bazı hakikat-perver ecnebi muhabirlerinin işârâtından da anlaşılmaktadır.
Selanik'e giden Yunan askerlerinin geçtiği kasabaların ekserinde katl, gasp, ika-i harik, hetk-i ırz gibi fecâyi'e cüret etmiş olduğu görenlerin şahadetiyle mertebe-i sübûta vasıl olmaktadır.
Nasliç'in yeniden işgali üzerine orada görülen ahval de Sırpların vahşetini ispat ediyor. Bâb-ı Âli bu bâbda aldığı raporları süfera-yı Osmaniye vasıtasıyla ecnebi kabinelerine tebliğ etmektedir. Dün dahi Nasliç ahvali iş'âr olunmuştur. Ümit eyleriz ki hükümetimiz bu yerlere Avrupa cerâid-i mühimmesi muhabirlerini davet ederek hakikati âlem-i medeniyete bildirmelerini insaniyet ve adalet namına kendilerinden talep ederiz.

Tevkif Edilenler Etrafında

19 KASIM 1912
İKDAM

Birkaç günden beri gazetelerde Divan-ı Harb-i Örfi tarafından birçok kimselerin tevkif edilmekte olduğunu okuyor ve görüyorduk. Biz şimdiye kadar sükûn ettik. Zira esbab-ı tevkifi araştırıyor ve bu tevkiflerin neden ileri geldiğini tahkik ediyorduk. Çünkü efkâr-ı umumiyeye bunu haber verip de sebeblerini göstererememek muvafık olamazdı. Divan-ı Harp tarafından vukua gelen tevkifler birçoklarının dedikleri gibi İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerini toplamak fikriyle yapılmamıştır. Biz hükümetimizi bu gibi küçüklüklerden külliyen berî addederiz.
Tahminen bir ay evvel Bâb-ı Âli ve ekinde bir nümayiş icra edildi. Bu nümayiş sözde Darülfünûn talebesi tarafından icra edilmiş. Halbuki birtakım efkâr-ı hasîse peşinde koşan kimseler bu nümayişi tertip etmişler, buna Darülfünûn nümayişi süsü vermişler, halifenin, milletin itimadına mahzar olmuş bir kabineyi hıyanetle, denâetle [alçaklıkla] itham ederek adeta hükümete karşı livâ-yı isyanı [isyan bayrağını] kaldırmışlar, Bâb-ı Âli'nin camlarını kırmışlar, en nazik bir zamanda payitahtta bir şûriş [karışıklık] çıkarmaya çalışmışlardır. Elbette hükümet idare-i örfiyi ilan eder, tahkikat yapar, mürettipleri, müsebbibleri tevkif eder ve cezalandırır. En medeni memleketlerde bile bu suretle hareket olunur, bunda bütün Osmanlılar müttefiktir.
Âtide listesini derç ettiğimiz zevat hiçbir fikr-i husumete binaen taht-ı tevkife alınmamışlardır. Eğer öyle bir hissin sevkiyle hareket edilse idi tahkikat yapılmadan, bir ay kadar bir müddet mürûr etmeden hapsedilirler, karakuşi bir hüküm ile mahkûm edilerek zindanlara atılırlardı. Divan-ı Harp Heyet-i Tahkikiyesi vazifesini ikmal etti. Divan-ı Harp lüzum gördüklerini muvakkaten tevkif eyledi. Muhakemeleri icra edilecek mücrimler cezalanacak, bi günahlar beraat edecektir. Buna eminiz, adalet hakkaniyet bunu icap ettirir. Hak ve adle müstenit olmayan bir idare asla payidar olamaz. Tevkif edilenler şunlardır:
Tanin gazetesi heyet-i tahririye müdürü Muhittin Bey bin Ömer, Edirne Mebus-ı sabıkı Faik Bey bin Ahmet, Trabzon Vali-i esbakı Süleyman Nazif Bey bin Sait, muharririn-i Osmaniye'den Salah Cimcoz Bey bin Asım, Tercüman-ı Hakikat gazetesi muharriri Hüseyin Kazım Bey, Tanin muharrirlerinden Cemil Bey bin Kâmil, Doktor Abdullah Cevdet Bey bin Ömer, Karahisar Mebus-ı sabıkı Rıza Paşa bin İbrahim, muharririnden Suat Bey bin Ali Rıza, Abdülkadir Efendi, Kemâl Efendi bin Bekir Sıtkı, Cemal Efendi bin Abdüllatif, Şevki Bey bin Mehmet, Kamil Bey, İbrahim Vasfi Efendi bin Sait, Ahmet Paşazade Çanakkaleli Ekrem Bey, sabık Mülkiye kaymakamlarından Balcızadelerden Kemâl Bey ve katil Canbolad.

Selanik'te Yunanlıların Mezalimi Jön Türk'ten

23 KASIM 1912
SABAH

Mevsuk menâbiden [sağlam kaynaklardan] alınan malumata göre Yunan ordusu Selanik'te gerek İslamlara, gerek Musevilere karşı pek şiddetli taarruzlarda bulunmaktadır. Esir olan 250 neferin hepsi katledilmiş ve birçok kadın ve çocuklar da bu akıbete uğramıştır. Mağazaların ekserisi yağma edilmiştir. Selanik Valisi Nazım Paşa bu husus hakkında Bâb-ı Âli'ye bir rapor takdim etmiştir.

Sosyalistlerin Nümayişi

27 KASIM 1912
İKDAM

Muharebe aleyhine ictima eden Sosyalist Kongresi Kanunuevvel'in 16'sında yirmi dört saat müddetle ve umum cihana şamil olmak üzere grev ilanına iki rey-i muhalife karşı mütebaki azanın ittihad-ı ârasıyla karar vermiştir.

Amerika'dan Gelen Gönüllüler

30 KASIM 1912
İKDAM

Amerika'da bulunan muhtelif mezhebe mensup gönüllülerden iki yüze karib vatandaşımız dün İstanbul'a muvasalatla doğruca Harbiye Nezareti'ne azimet etmişlerdir. Merkez Kumandanı Mirliva Hasan Tahsin Paşa tarafından istirahatlarının temini ve esbab-ı iaşelerinin ihzarı için lâzım gelenlere emir verilmiştir.

BİR ZAMANLAR İZMİR

İzmir'in geçmişte sahip olduğu kültürel çeşitlilik, büyük İzmir Yangını'nın 90. yıldönümü vesilesiyle Birzamanlar Yayıncılık'ın düzenlediği bir sergi ve sunumlarla gündeme getirildi.

"Gâvur İzmir"in genel görünümü. Soldaki çan kulesi Aya Fotini Rum Kilisesi'ne ait. Sağdaki iki çan kuleli bina, Aya Yorgi Rum Kilisesi. Kartın ortasında arka planda görünen kubbe, Surp Istepannos Ermeni Kilisesi'ne ait.

CANSU KILINÇARSLAN

12-29 Ekim 2012 tarihleri arasında İstanbul'da Cezayir Toplantı Salonu'nda gerçekleşen sergiye paralel olarak düzenlenen sunumlarda şehrin yangınla birlikte yok olmuş olan Rum ve Ermeni cemaatleri hakkında bilgi verildi.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan 1890-1914 yıllarına ait 60 kadar İzmir kartpostalının yer aldığı "Bir Zamanlar İzmir'de" adlı sergi 12 Ekim'de Ari Çokona'nın yaptığı "Iyonya'nın İncisi İzmir" başlıklı sunumla açıldı. Çokona'dan önce bir konuşma yapan serginin küratörü ve Birzamanlar Yayıncılık'ın yayın yönetmeni Osman Köker, İzmir şehrinin 20. yüzyıl başında başkent İstanbul'dan sonra Osmanlı'nın en büyük ve en gelişmiş şehri olduğunu; Batı Anadolu'nun iktisadi merkezi olan şehrin, Avrupa'yla ticari ilişkiler açısından da çok önemli bir konumda bulunduğunu belirtti. Köker sözlerine şöyle devam etti:

"Şehrin 230.000 civarındaki nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olmayan cemaatlere mensuptu. Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Latin Katolikler bu grupların en büyükleriydi. Osmanlı vatandaşı olmamasına rağmen bu şehirde yerleşik olarak Alman, Amerikalı, İngiliz, Avusturya-Macaristanlı, İspanyol, Fransız, Hollandalı, İtalyan, İranlı ve Ruslardan oluşan 10.000'i aşkın yabancı da vardı. Şehre sadece bir kültürel zenginlik değil, Asya Türkiyesi ile Avrupa arasında köprü oluşturduğu için ekonomik bir zenginlik de katan bu kozmopolit yapı, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yok oldu. İttihad ve Terakki'nin I. Dünya Savaşı öncesi başlattığı, kıyıları Rumlardan arındırma ve savaş sırasında uyguladığı Ermeni tehciri politikalarından fazla etkilenmeden varlığını sürdüren 'Gâvur İzmir', 1919 Yunan işgali, 1921'den itibaren Türk ordusunun Batı Anadolu'da sadece Yunan ordusunu değil, bölgedeki Hıristiyan nüfusu da süpürerek ilerlemesi ve 13 Eylül 1922'de başlayan yangın sonrasında bir daha geri gelmemek üzere yok oldu."

İzmir'in özellikle işlenmiş meyve ticaretinin yapıldığı Yemiş Pazarı'ndan bir görünüm.

İzmir'de incir ve üzüm gibi meyvelerin kurutulup ihracı işleri Ermeni ve Rum firmalarının elindeydi. Kartpostal Canik Elmasyan'ın tesisini tanıtıyor.

İZMİRLİ RUMLAR

Şehrin tarihi ve farklı cemaatlerin yerleşimleri hakkında bilgi vererek konuşmasına başlayan Ari Çokona, Rum mahalleleri üzerinde özellikle durdu. Çokona'nın verdiği bilgiye göre, Rumlar şehir merkezinde Basmane Garı'ndan limana uzanan hattın kuzeyinde, sahile dik inen sokaklarda yoğunlaşmıştı. Merkezin dışında Göztepe, Bornova, Kordelo (bugün Karşıyaka), Buca gibi banliyölerde de kalabalık Rum toplulukları vardı. Çokona'nın konuşmasından şu bilgileri aktarmak mümkün:

İzmir'de 20. yüzyıl başlarında 26 Ortodoks kilisesi faaliyet gösteriyordu. Bu kiliselerin en eskisi Yukarı Mahalle'de (bg. Kafalı Mahallesi) bulunan Ayios Ioannis o Theologos'tu. 5. ya da 6. yüzyılda İzmir'in yerel azizleri Ayios Vukolos ve Ayios Polykarpos'un adlarına vakfedilen tarihi kilisenin kalıntıları üzerinde inşa edilmişti. En büyük ve aynı zamanda metropolitlik merkezi olduğu için en önemli kilise ise Ayia Fotini idi. Özellikle şehrin en yüksek kulesi olan, minarelerden bile yüksek olan çan kulesi ile ünlüydü.

Rumlar İzmir ekonomisine büyük ölçüde hâkimdi. 1888 yılı verilerine göre İzmir'in en büyük 368 tüccarından 208'i, 78 ticari mümessilinden

İtalyan Lisesi.

Rıhtımdaki İzmir Tiyatrosu. Binanın adı Fransızca ve Rumca yazılmış.

71'i, 65 avukatından 37'si, 44 bankerinden 30'u, 40 kuyumcusundan 27'si, 31 alkollü içki üreticisinden 27'si Rum'du. Aynı şekilde 1922'de şehirde çalışan 125 doktordan 103'ü ve 50 eczacıdan 35'i de Rum'du. Belirli bir eğitim gerektiren mesleklerde, yöneticilik, memurluk gibi alanlarda ve hizmet sektöründe belirgin bir üstünlükleri vardı. Halit Ziya Uşaklıgil, otobiyografik öykü kitabı "İzmir Hikâyesi"nde, gençliğinde İzmir'in ilk ve tek Müslüman banka memuru olduğunu yazar.

Zeytin yetiştiriciliği ve zeytinyağı üretimi, incir ve üzüm yetiştiriciliği ve bunların kurutulup ihracı Rumların ağırlıklı olduğu işlerdendi. Başta şarap olmak üzere alkol ve alkollü içki üretiminin yanı sıra gazoz üreten Rum firmaları da vardı. Dericilik geleneksel olarak Müslümanların çalıştığı bir sektör olmasına rağmen İzmir'in büyük tabakhaneleri Rumlara aitti. Dış pazarlarda da satılan şekerlemenin yanı sıra reçel üretimi de tamamıyla Rumların tekelindeydi. Zirai alet üretimi ve ilâç üretimiyle uğraşan Rum fabrikaları da vardı.

İzmirli Rumlar eğitime büyük önem verirdi ve kız çocuklarının da okullaşma oranları oldukça yüksekti. İzmir'in en gelişmiş hastanesi 400 yataklı Ayios Haralambos Hastanesi'ydi. İlk kız okulu da zaten 1830'da bu hastane bünyesinde açılmıştı. Hastane tamamen cemaatin bağışlarıyla faaliyet gösteriyordu, yoksullar da sobalarının küllerini vererek katkıda bulunuyorlardı. Bu küller çamaşırhanede temizlik maddesi olarak kullanılıyordu.

İzmir Rum basınının Osmanlı Rum basınında önemi çok büyüktü. Anadolu'daki ilk Rum gazetesi İstanbul'dan önce İzmir'de yayınlanmıştı.

Tiyatro ve müzik faaliyetleri açısından öne çıkan İzmir Rumları, sportif faaliyet açısından da ileriydi. Atina'da düzenlenen ve Olimpiyat ruhunu canlandıran ilk oyunlara İzmirli sporcular da katılarak madalyalar kazandılar. İzmirli Rum gençleri arasında kulüpleşme 1890'larda başladı ve birçok kulüp kurularak bunlar Panionios oyunlarında birbiriyle karşılaştılar. Apollon Kulübü futbolda, Panionios Kulübü atletizmde öndeydi. Apollon futbol takımı 1910'da Avusturya bandıralı Birindus ve İngiltere bandıralı Messenger gemilerinin mürettebatlarını yenmiş, yıllarca İzmir Futbol Şampiyonası'nın değişmez birincisi olmuştu.

İZMİRLİ ERMENİLER

Ermeni mimar ve araştırmacı Zakarya Mildanoğlu da 18 Ekim akşamı "İzmir Yangını'nın 90. Yılı, İzmir ve Ermeniler" başlıklı bir sunum yaptı.

İzmir'in geleneksel bir Ermeni şehri olmadığını, Ermenilerin buraya sonradan yerleştiklerini hatırlatan Mildanoğlu, Ermenilerin kente özellikle doğuda yaşanan baskılar nedeniyle, Celali İsyanları gibi olaylardan ve katliamlardan kaçarak geldiklerini, daha sonra ticari olarak da bu şehrin bir çekim merkezi olduğunu belirtti. Mildanoğlu'na göre Ermeniler ilk olarak Kadifekale civarına yerleşmişti, daha sonra daha aşağılarda Ermeni mahallesi Haynots kuruldu. Haynots bugünkü Kültür Parkı'nın, Fuar alanının bulunduğu yerdi. Bu mahallede Ermenilerin dini merkezi olan Surp İstepanos Kilisesi yer alıyordu. Kilise etrafında erkekler için Mesropyan ve kızlar için Hıripsimyan mektepleri vardı. Mesropyan ileri eğitim seviyesiyle dünya çapında Ermenilerin en önemli okullarından biriydi. Sadece İzmir'den değil, Osmanlı'nın bütün topraklarından, hatta Tiflis'ten bile en yetenekli öğrenciler burayı tercih ederdi. Yine aynı mahallede büyük bir Ermeni kütüphanesi, hastanesi ve Surp Krikor Lusavoriç adlı bir diğer kiliseleri bulunuyordu.

Merkezin dışında Bornova, Bayraklı, Kordelyo (Karşıyaka) gibi banliyölerde de kilise ve okulları olan Ermeni cemaatleri vardı.

Dokumacılık, özellikle basmacılık İzmir Ermenilerinin ileri olduğu iktisadi faaliyetti.

Ermeni basını ve kitap yayıncılığı da İzmir'de çok ileriydi. Dini ve Ermeni edebiyatı yayınlarının yanı sıra "Sefiller" gibi birçok klasik eser de ilk kez Ermeniceye İzmir'de çevrilerek burdaki matbaalarda basılmıştı.

KALUST GÜLBENKYAN VAKFI, GOMİDAS ENSTİTÜSÜ, MÜNİH ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYE ÇALIŞMALARI YENİ BİR KONFERANS SERİSİ BAŞLATIYOR

Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi (LMU) Yakın ve Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü'nün Türkiye Çalışmaları Kürsüsü, merkezi Lizbon'daki Kalust Gülbenkyan Vakfı (Fundaçao Calouste Gulbenkian) ve Londra'daki Gomidas Enstitüsü'nün desteği ile yeni bir konferans serisine ev sahipliği yapacak. Kış dönemindeki başlığı "Osmanlı İmparatorluğu ve Doğu Vilayetleri" olan konferans serisi kapsamında her ay Münih'te bir konuk konuşma yapacak. Bu dönemin konukları Stokholm'deki Södertörn Üniversitesi'nden Prof. David Gaunt, Ohio'daki Akron Üniversitesi'nden Dr. Janet Klein, Zürih Üniversitesi'nden Prof. Hans-Lukas Kieser ve Boğaziçi Üniversitesi'nden Dr. Seda Altuğ.

TALİN SUCİYAN

Konferans serisinin amacı Osmanlı ve Türkiye tarihçiliği alanına farklı noktalardan yaklaşmak, özellikle farklı dillerde yazılmış tarih kaynaklarının tarihyazıcılığına getirdiği katkıların önemini vurgulamak ve alternatif bir tarihyazımının gelişmesine katkı sağlamak.

Gülbenkyan Vakfı, Gomidas Enstitüsü ve LMU Ortadoğu Çalışmaları Konferans Serisi'nin ilk konuğu Doğu vilayetlerindeki şiddet tarihi üzerine önemli çalışmalar yayımlamış, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia during World War I* (*Katliamlar, Direniş, Koruyanlar: I. Dünya Savaşı Sırasında Anadolu'nun Doğusunda Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*) kitabının yazarı Prof. David Gaunt olacak. Konuşmasının başlığı "Komşuların Şiddeti: Geç Osmanlı Diyarbakır'ında Dinler Arası Şiddet" (The Violence of Neighbors: Inter-Religious Violence in Late Ottoman Diyarbakır). Gaunt konuşmasında, 19. yüzyılın sonunda Doğu vilayetlerinde, özellikle Diyarbakır'da birbiriyle yaşayan, çatışan, gerektiğinde kendini koruyabilen grupların, değişen dengeler nedeniyle güçlü olanlar karşısında korumasız kalması sonucu oluşan konjonktürün, I. Dünya Savaşı ile birlikte bölgenin nasıl bir soykırım coğrafyasına dönüştüğü üzerine bir sunum yapacak.

Konferansın Aralık ayı konuğu Dr. Janet Klein olacak. 1890'larda kurulan Hamidiye Alayları bağlamında aşiret reisi Hüseyin Paşa ve "arkadaşlarının" tarihi üzerine bir konuşma yapacak olan Dr. Janet Klein *The Margins of Empire: Kurdish Militia in the Ottoman Tribal Zone* (*İmparatorluğun Sınırları: Osmanlı Aşiret Bölgesinde Kürt Milisleri*) isimli, 2011 yılında çıkan kitabın yazarı.

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ilişkin çalışmalarıyla tanınan, Türkçeye de çevrilmiş *Iskalanmış Barış* isimli kitabının yanı sıra, Dominik J. Schaller ile birlikte karşılaştırmalı soykırım çalışmaları alanında da *The Armenian Genocide and the Shoah* (*Ermeni Soykırımı ve Shoah*) yazarı Prof. Hans Lukas Kieser,"Tamamen Farklı Bir Bakış Açısı: Osmanlı Doğu Vilayetleri Reform Projesi 1913-1914, (A Wholly Different Perspective: The Reform Project for the Ottoman Eastern Provinces in 1913-1914) başlıklı konuşmasıyla, Doğu vilayetleri reform projesinin, Temmuz 1914'ten sonra Jön Türk hükümetinin aldığı kararla nasıl bir çelişki içinde olduğunu tartışacak.

Dr. Seda Altuğ, "Osmanlı Kürdistan'ında Devlet ve Toplum İlişkilerine Osmanlı Sonrası Suriye'sinden Bakmak" başlıklı konuşmasıyla 20. yüzyılın başında bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel dengelerini değiştiren olayların ışığında, 1930'lara kadar Fransa egemenliğindeki Suriye'den, Kemalist Türkiye üzerine bir bakış sunacak.

Münih Üniversitesi Yakın ve Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü 2010 yılından bu yana üç yıl arka arkaya "Armenian Days in Munich" başlığı altında bir dizi konferansla Raymond H. Kevorkian, Marc Nichanian, Kevork Bardakjian, Vahe Tachjian, Ara Sarafian gibi tarihçilerle, antropolog Alice von Biberstein'ı, sanatçı Silvina Der Meguerditchian'ı ağırlamıştı. Aynı faaliyet kapsamında, 2010 yılında Kevork Bardakjian ile birlikte tamgün süren bir atölye çalışması düzenlenerek Ermenice harfli Türkçe bir Patrikhane beratının çevirisi üzerinde bir çalışma yapılmıştı. Ayrıca, üniversitenin Türkiye Çalışmaları Kürsüsü öğrencileri Kars, Yerevan ve Gümrü'de, sınırın iki yanındakilerin birbirlerini nasıl hatırladıklarıyla ilgili düzenledikleri sözlü tarih çalışmalarından edindikleri izlenimleri bu çerçevede sunma fırsatı bulmuşlardı. Son olarak da geçtiğimiz Şubat ayında Hülya Bozkurt ve Yeliz Soytemel, Hagop Mntsuri'nin, *İstanbul Anıları* kitabından bir metin ile Mntsuri'nin otobiyografik metinlerinden oluşan bir kolajı Almancaya çevirerek bir okuma etkinliği düzenlemişlerdi. Üç senenin ardından, Kalust Gülbenkyan Vakfı'nın ve Gomidas Enstitüsü'nden Ara Sarafian'ın katkılarıyla bu konferans serisi, bir döneme yayılan ve her ay bir konuğun katılacağı daha geniş kapsamlı bir faaliyete dönüştü. Bu konferans serisinin Almanya'daki ve genel olarak Avrupa'daki Türkiye çalışmalarına da yeni bir soluk getirmek adına katkıda bulunacağını umuyoruz.

TALİN SUCİYAN
LMU YAKIN VE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI BÖLÜMÜ TÜRKİYE ÇALIŞMALARI KÜRSÜSÜ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ VE DOKTORA ÖĞRENCİSİ

Ah, Doğu Doğu'dur ve Batı da Batı ve ikisi asla gelemezler bir araya...

Ian Morris en az 250 yıllık bir geçmişi olan "Neden Batı hüküm sürüyor?" sorusuna yanıt arıyor.

"... son 10 bin yılda, bilinen tüm halkların başına gelmiş her türden önemli olayın heyecan dolu sıradışı bir anlatısı; üstüne bir de gelecekte neler olabileceğine dair bilgi ve deneyime dayanan bir öngörü. Okuyun, öğrenin ve tadını çıkarın!"

Jared Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*'in yazarı

Yazan: IAN MORRIS
Birinci baskı, Ekim 2012
828 sayfa

ALFA® Ticarethane Sokak, No: 53 Cağaloğlu 34110 Fatih / İstanbul Tel: 0212 513 34 20 (pbx) Faks: 0212 519 03 00 www.alfakitap.com

"MODERNİN İCRASI: ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ, 1946-1977"

"Modernin İcrası: Atatürk Kültür Merkezi, 1946-1977" sergisi, Hayati Tabanlıoğlu Mimarlık Arşivi'nden belgeleri de içeren bir çalışmayla binanın zorlu ve incelikli tasarım ve yapım süreçlerini ortaya çıkarıyor.

Lütfi Kırdar, İstanbul Operası temel atma töreninde, 1946.

Atatürk Kültür Merkezi (AKM), mimarlar, kamu, idari gruplar ve kültürel oluşumların modern kültürün gidişatını denetlemek üzere birbiriyle yarıştığı günümüzde, süregelen tartışmaları alevlendiren kritik bir konuma sahip. Bu önemli miras ideolojik doğrultularda biçimlendirmeye çalışan farklı taraflar, AKM'nin mimarisi, kentselliği ve programlarını kendi vizyonlarına göre yönetmeyi deniyor. Bu durum, ülkedeki kültür işleyişini merkeze alan ve kurumun geçmişteki farklı rollerine bağlanan bir dizi soruyu beraberinde getirmekte. "Modernin İcrası: ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ, 1946-1977" sergisi, öncelikle bu tarihsel geçmişe bakmayı amaçlıyor. Türkiye'nin modern kültüründeki mihenk taşlarından olan AKM, Lütfi Kırdar'ın İstanbul valisi ve belediye başkanı olduğu 1946 yılında, bir opera binası olarak projelendirildi. Bina, birçok mimari müellifin çeşitli tasarımlar yaptığı uzun ve zorlu bir sürecin sonunda, 1969 yılında mimar Hayati Tabanlıoğlu tarafından tamamlandı ve "İstanbul Kültür Sarayı" adıyla faaliyete başladı. Ancak bir yıl sonra çıkan bir yangın nedeniyle yedi yıllık bir inşa dönemine girerek 1977 yılında "Atatürk Kültür Merkezi" adıyla yeniden kullanıma açıldı. 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca AKM'nin planlama, yapım ve işleyişinde meydana gelen bu iniş çıkışlar, modern devlet ve toplum kurumları oluşturmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme çabalarının arka planındaki dinamiklere işaret eder.

Hayati Tabanlıoğlu önderliğindeki mimar ve tasarımcılar, AKM için geliştirdikleri planlarda güçlü bir modernizm öngörmekteydi. Alman ekolünden gelen Tabanlıoğlu'nun opera ve tiyatro binalarına dair ileri düzeydeki bilgisinin yanı sıra, mimar Aydın Boysan, mühendis Willi Ehle, aydınlatma tasarımcısı Johannes Dinnebier ile seramik sanatçıları Sadi ve Belma Diren'in teknik ve tasarım becerileri dikkat çekiciydi. Oluşumunda İstanbul'daki belediyecilik ve kentsel yapıdan öte Ankara'daki merkezi hükümetin politikalarının etkili olduğu AKM, Türkiye'de daha önce var olmamış bir ölçekte üretildi.

Ülkenin en büyük kentinin merkezinde modern kültürü temsil eden kurum, gerek mimarisi ve kentsel tasarımı gerekse iç mekânları ve opera, tiyatro gibi özel işlevleriyle Türkiye'deki kültür üretimini sergileme görevini üstlendi. II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'sinin belirgin siyasi atmosferinde, bina ve işleyişi kadar modernliğin kapsamı ve etkinliklerin içeriği de önem kazanmaya başladı. Avustralya'daki Sydney Opera House, ABD'deki Metropolitan Opera House ve Almanya'daki kimi tiyatrolar gibi aynı dönemde dünyanın başka yerlerinde kurulan kültür kurumlarına paralel şekilde AKM, ülkede önemi giderek artmakta olan sanatın kamuya açılması çabasının güçlü bir temsilcisi oldu.

Pelin Derviş ve Gökhan Karakuş'un küratörlüğünü üstlendiği sergi kapsamında özel olarak üretilen AKM maketi, binanın mimarisini -izleyicinin erişemediği yapılarınmayı- okumayı sağlıyor. Tabanlıoğlu Mimarlık'ın katkısıyla SALT Araştırma bünyesine dâhil edilen Hayati Tabanlıoğlu Mimarlık Arşivi de, serginin başlangıcından itibaren araştırmacı ve ilgililerin erişimine açık olacak. Mimari, toplum ve yapılı çevre arasındaki ilişkileri inceleyen sergi, Türkiye, bölge ve dünyadaki daha geniş temalara ışık tutan bir zaman çizelgesi çerçevesinde AKM özelindeki aktörler ile tasarımlarını ortaya çıkarıyor.

Sergi, 21 Eylül 2012- 6 Ocak 2013 tarihleri arasında SALT Galata'da ziyaret edilebilecek.

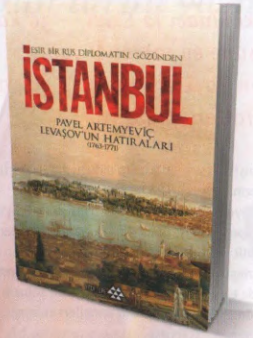
Yeditepe'den yeni kitaplar...

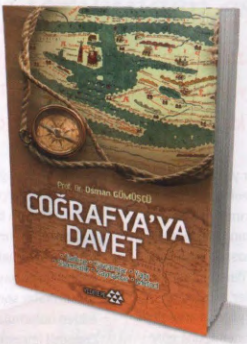
YEDİTEPE

ESİR BİR RUS DİPLOMAT'IN GÖZÜNDEN

İSTANBUL

PAVEL ARTEMYEVİÇ LEVAŞOV'UN HATIRALARI (1763-1771)

COĞRAFYA'YA DAVET

- TARİHÇE
- KAVRAMLAR
- YAPI
- SİSTEMATİK
- KAYNAKLAR
- METOD

OSMAN GÜMÜŞÇÜ

KIYAMET ALÂMETİ TÜRKLER

LEYLA COŞAN

YAKINDA!

HİLÂLİN GÖLGESİ

RÖNESANS'DA TÜRK İMAJI (1453-1517)

ROBERT SCHOEBEL

ÇEVİREN: EŞREF BENGİ ÖZBİLEN

YAKINDA!

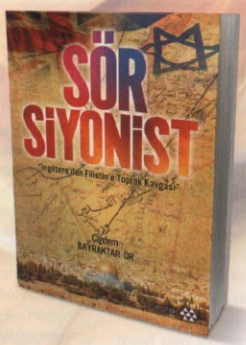
DOĞU'NUN KALBİNE SEYAHAT

ÇİN VE HİND ÜLKELERİ HATIRALARI VE İLAVELERİ

SÜLEYMAN EL-TÂCİR

ÇEVİREN: RAMAZAN ŞEŞEN

SÖR SİYONİST

İNGİLTERE'DEN FİLİSTİN'E TOPRAK KAVGASI

ÇİĞDEM BAYRAKTAR ÖR

YAKINDA!

kitapadresi.com
internetteki kitap adresiniz

/yeditepekitap

/yeditepekitap

YEDİTEPE YAYINEVİ

BİR KAZININ FOTOROMANI

Yapı Kredi Kültür Merkezi'nin Galatasaray'daki binası 12 Ekim – 30 Kasım 2012 tarihleri arasında Hitit kazılarının 100 yılı aşkın öyküsüne ev sahipliği yapıyor. **Hattuşa'da 106 Yıl** *sergisinde, 1906 yılından günümüze, Hititler'in Başkenti Hattuşa'da yapılan arkeolojik kazıların şu ana kadar yayımlanmamış fotoğrafları sunuluyor.*

Yaklaşık bir yıl önce Alman Arkeoloji Enstitüsü arkeologlarının ve kazı başkanlarının tüm dünyadaki arşiv taramasıyla başlayan sergi, 1906'dan 2012 yılına kadar Hititler'in başkenti Hattuşa'da yapılan arkeolojik kazıların dönemlerine göre adeta tarihsel, etnografik ve sosyolojik bir fotoromanını ortaya koyuyor.

MÖ 2. binyıllarında Orta Anadolu'da büyük bir imparatorluk kuran Hititler'in adı ilk defa 1834 yılında Anadolu'ya gelen Fransız Charles Texier'in 1839 yılında yayımladığı araştırma ve gravürlerden öğrenilmişti. Daha sonra birçok gezgin ve bilim insanı bu bölgeye gelerek araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar çeşitli kaynaklarda yayımlanmıştı. Bu araştırmalar sonucunda elde edilen buluntular, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da yeni kurulan "Müze-i Hümayun"a getiriliyordu. 1906 yılında Osman Hamdi Bey, Theodora Makridi Bey ve Hugo Winckler tarafından gerçekleştirilen kazılarda bulunan Akkadca çivi yazılı belgeler sayesinde Hattuşa'nın Hitit İmparatorluğu'nun başkenti olduğu anlaşılmıştı. O dönemde Hattuşa yani Boğazköy veya şimdiki adıyla Boğazkale'de yapılan kazılarda ele geçirilen tabletler sayesinde bölgede daha sonra yapılacak olan uzun soluklu kazıların temelleri atılmıştı.

Hattuşa'da 106 Yıl sergisi, 1906-2012 yılları arasında çekilmiş, bütün dünyadaki Alman Arkeoloji Entitüsü ve üniversite arşivlerinden toplanan 1.500 adet fotoğraf ve filmin içinden seçilmiş 300 kadar orijinal fotoğraftan oluşuyor. Sergi fotoğrafları genelde daha önce kazı raporlarında yayımlanmamış, köyün ve kazı ekibinin ilişkilerini gösteren, sosyal hayatlarını belgeleyenler arasından seçildi. Bu fotoğraflarda Boğazköy'ün ve köylülerin tarihsel değişiminin yanında, kazı alanının gelişimi ve buluntuların çıkış evreleri de izlenebilmektedir.

Serginin bilimsel ve görsel danışmanlığı, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden eski Boğazköy kazı başkanı Jurgen Seeher ile Ayşe Baykal Seeher ve Hattuşa'nın şimdiki kazı başkanı Andreas Schachner tarafından yapıldı.

Fotoğraflar *Hattuşa'da 106 Yıl* sergisinden.

BALKAN SAVAŞLARI 1912-13 SEMPOZYUMU 11-13 EKİM TARİHLERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLDİ

BALKAR, Regensburg Doğu ve Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü ve Regensburg Üniversitesi tarafından düzenlenen, Volks Wagen Vakfı tarafından finanse edilen ve Utah Üniversitesi tarafından desteklenen uluslararası Balkan Savaşları sempozyumu 11-13 Ekim 2012 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryum Salonu'nda gerçekleştirildi.

Rektör Prof. Dr. İsmail Yüksek'in açılış konuşmasıyla başlayan sempozyumda başta Almanya olmak üzere diğer Batı ülkelerinden ve Balkan ülkelerinden gelen araştırmacılar birer bildiri sundu. Oturum başkanlıklarını ise İstanbul'daki üniversitelerde çalışan önemli tarih ve siyaset bilimi uluslararası ilişkiler uzmanları yaptı.

Bildirilerde Balkan Savaşlarında asker ve ordu konuları, propaganda, salgın hastalıklar ve yardım kuruluşları, savaşların farklı ülkelerde nasıl algılandığı, katliamlar ve sürgünler gibi konular ele alınarak tartışıldı.

Sempozyuma ayrıca basın kuruluşları ve gazeteciler de büyük ilgi gösterdi. TRT ve belgesel yapımcıları sempozyum boyunca konuşmacılarla görüşmeler yaparak çekimler yaptı.

Özellikle Amerikalı profesör Richard Hall belgeselcilerin ilgi odağı oldu.

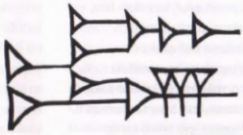
Toplantıda sunulan bildiriler geliştirilerek makale derlemesi halinde İngilizce olarak 2013 yılı sonlarına doğru yayınlanacaktır.

Tarih yazı ile başlar.

Kalemin tarihi yazının tarihinden eskidir.

Mağara adamlarının avlanmak için biledikleri taşlar,
mağara duvarlarını süslemek için kalem vazifesi görürdü.

Yazı Anadolu'ya Asurlular tarafından Tunç Devrinde getirilmiştir.
Türk tarihinin ilk yazılı eserleri Göktürk yazılarıdır.

Türkiye'de ilk dolmakalemi 1966 yılında Scrikss üretti.

Scrikss

Yazmak Eylemdir!

TAHAYYÜL VE KARŞILAŞMALAR ARASINDA:

DİYARBAKIRLI VE MUĞLALI GENÇLER ANLATIYOR

Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Leyla Neyzi yönetiminde disiplinlerarası bir ekip tarafından hazırlanan 'Tahayyül ve Karşılaşmalar Arasında: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor' web sitesi açılıyor. Bu web sitesinde doğuda ve batıda iki ilden 22 gencin geçmişe dair anıları, yaşam deneyimleri, gelecek hayalleri ve Türkiye'nin gündemine dair algı ve yorumlarından kesitler sunuluyor.

'Türkiyeli Gençler Anlatıyor: Sözlü Tarihin Geçmişle Yüzleşme, Toplumsal Uzlaşma ve Demokratikleşmeye Katkısı' isimli proje, 2011-2012'de Stiftung Mercator, İstanbul Politikalar Merkezi, Açık Toplum Vakfı, Global Dialogue ve Heinrich Böll Stiftung tarafından desteklendi. Projenin konusu Türkiyeli gençler. Türkiye toplumunun çoğunluğunu oluşturan, seslerini yeterince duyuramayan, yetişkin toplumu tarafından kısmen alınmış ama geleceğimizi yönlendirecek olan kesim. Genellikle yaşlılara ve tarihi olaylara ilişkin tanıklıklara odaklanan sözlü tarih, bu projede farklı olarak merceğini gençlere çeviriyor. Bunun nedeni son yıllarda post-bellek kavramının, yani bizzat yaşanan deneyimler kadar önceki kuşaklardan ve medya gibi farklı kaynaklardan aktarımın geçmişi ve yaşamöyküsünü kurgulamadaki rolünün vurgulanması.

Projenin amaçlarından biri, Türkiye'de sözlü tarihin kitlelerle buluşmasını sağlamak ve toplumdaki çatışmaların çözümüne katkıda bulunmaktır. Sivil toplumun gelişmesi için sözlü tarih önemli bir araçtır. Sözlü tarih, sıradan insanların tarihin öznesi olduğu ve geçmişe dair algı ve anlatılarının ciddiye alınması gerektiği varsayımından yola çıkar.

Türkiyeli gençlere yönelik karşılaştırmalı bir bakış açısı için ve son yıllarda ülke gündemine oturan doğu ve batı arasında yükselen algısal duvar ve çatışmalar göz önüne alınarak proje kapsamında doğudan bir il (Diyarbakır) ve batıdan bir il (Muğla) seçilerek bu iki ilde çoğunluğu yirmili yaşlarında farklı ekonomik sınıflardan, farklı kimliklerden, kent ve kırsal kesimden kadın ve erkeklerle sözlü tarih görüşmeleri yapılmıştır. Ek olarak uluslararası bir metropolde de (Berlin) Diyarbakır ve Muğla kökenli gençlerle görüşülmüştür. Görüşülen kişi sayısı 100, toplam görüşme sayısı 200'dür.

Proje kapsamında web sitesine ek olarak 'Tahayyül ve Karşılaşmalar Arasında: Diyarbakırlı ve Muğlalı Gençler Anlatıyor' isimli sergi 30 Kasım - 29 Aralık 2012 tarihleri arasında Galata'daki Hamursuz Fırını'nda izlenebilir. Sergi etkinlikleri arasında projeye dahil olan gençlerin de katılacağı bir panel ve proje kitabının tanıtımı var.

Web sitesine www.gencleranlatiyor.org adresinden ulaşabilirsiniz.

'UZUN, İNCE BİR YOL' KARİKATÜRLERLE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ PANEL VE SERGİSİ BRÜKSEL'DE

Tarih Vakfı'nın Kasım 2011'den bu yana Cartooning for Peace'le işbirliği içinde yürüttüğü "Karikatürlerle Türkiye- AB İlişkileri Projesi" kapsamında hazırlanan 'Uzun, İnce Bir Yol' sergisi, Brüksel Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin ev sahipliğinde Brüksel'de açıldı. Sergi, 17 Ekim—9 Kasım tarihleri arasında Brüksel Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nde gezilebilir.

Türkiye- AB ilişkileri sürecine farklı bir gözle bakılmasını amaçlayan serginin temelinde, Türkiye-AB ilişkilerinde farklı anlayışlardan kaynaklanan diyalog eksikliğinin ortaya konulmasının bu konudaki dirençlerin kırılmasında yararlı ve etkili olacağı düşüncesi yatıyor.

Sergide birçok ülkeden karikatürcülerin de konuyla ilgili çalışmaları yer alıyor.

Brüksel'deki sergi açılış resepsiyonu öncesinde, geçmişi elli yılı aşan Türkiye-AB ilişkilerinin bir türlü mutlu sona eremeyen yolculuğunun, karikatürler yoluyla anlatılması teması üzerine bir panel gerçekleştirildi. Panelde, Afsane Bassir-Pour (Birleşmiş Milletler Bölgesel Enformasyon Merkezi Direktörü), Hélène Flautre (Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Eş Başkanı), Plantu (karikatürist ve Cartooning for Peace'in kurucusu), İzel Rozental (karikatürist), Emine Bozkurt (Avrupa Parlamentosu ve "Türkiye'nin Dostları Grubu" üyesi), Selim Yenel (Büyükelçi, AB Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi) konuşmacı olarak söz aldı.

Karikatürlerin çok söze gerek duymadan, verilmek istenilen mesajın etkili ve çarpıcı bir şekilde verilebilmesi bakımından etkili bir yol olduğu konusunda hemfikir olunan söyleşide *Le Monde* çizeri, dünyaca ünlü Plantu, konuyla ilgili çizimler yaparken, farklı toplumların belleğinde yer alan klişelerden beslenmeyi sevdiğini; çünkü bu tip klişelerin doğru olarak kullanıldığında daha çok dikkat çektiğini belirtti. Plantu aynı zamanda, projeye ilk başladıkları süreçte Türkiye'de günlük gazetelerde konuyla ilgili, kendisinin *Le Monde*'da çizmeye cesaret edemeyeceği karikatürleri gördüğü zaman, Türkiye'deki çizerlerin bu konudaki özgürlüğüne ve cesaretine hayranlık duyduğunu dile getirdi. Avrupa Parlamentosu üyesi Emine Bozkurt, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunun açıldığı 2004 yılından günümüze sürecin çok farklılık gösterdiğini, özellikle ekonomik kriz sürecinde ilişkilerin zora girdiğini, ancak ne olursa olsun iki tarafın da diyalog halinde kalmasının önemini vurguladı. Büyükelçi Selim Yenel panelin kapanış konuşmasında, bu uzun sürecin güncelliğini hâlâ yitirmediğini, ancak karşılıklı kızgınlıklar yerine karikatürlere biraz da neşenin katılması gerektiğine inandığını belirtti.

Panel, projeye katılan 55 sanatçının 150 karikatüründen oluşan serginin açılış kokteyli ile sona erdi. Sergi, 17 Ekim—09 Kasım tarihleri arasında Brüksel Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nde gezilebilir. Proje'nin Brüksel'den sonra Paris'te yapılacak kapanış töreniyle sona ermesi planlanıyor.

"ITRÎ VE DÖNEMİNE DİSİPLİNLERARASI BAKIŞLAR" SEMPOZYUMU

Büyük Türk bestekârı 'Buhûrîzâde Mustafa Efendi'nin (Itrî) ölümünün 300. yılında UNESCO'nun 2012'yi "Itrî Yılı" ilan etmesi vesilesiyle 3 Aralık Pazartesi günü İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası'nda bulunan Doktora Salonu'nda Itrî üzerine uluslararası bir sempozyum düzenlenecek.

Gönül Paçacı'nın küratörlüğünde yürütülen proje kapsamında "Itrî ve Dönemine Disiplinlerarası Bakışlar" başlıklı bu sempozyumda Itrî'den yola çıkılarak edebiyat, tarih ve diğer disiplinler açısından 17. yüzyıl döneminin ele alınması planlanıyor. Sempozyumun ilk bölümünde, Prof. Dr. Mehmet Genç, Osmanlı'da 17. yüzyılın sosyal ve siyasal yapısı üzerine değerlendirmeler yapacak. Klasik Türk müziğiyle ilgili araştırmalar yapan Türkolog Prof. Dr. Walter Feldman; Ali Ufki, Evliya Çelebi ve Kantemir gibi önemli isimlerin de yaşadığı bu dönemdeki müzik formlarının özellikleri ve değişimi üzerinde duracak. Aynı zamanda UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Üyesi olan Dr. Mehmet Kalpaklı'nın döneminedebiyatı ile ilgili değerlendirmelerinin ardından, müzikolog Ersu Pekin, Itrî ve dönemini tezkîreler ışığında anlatacak. Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç'ın dönemin Şark-Islam kültürünü ele alacağı konuşması yaklaşık 40 yıldır Fransa'da yaşayan ve Türk müziğini Batı'ya tanıtan, müzikolojik çalışmaları da bulunan ünlü sanatçı ve neyzen Kudsi Erguner'in Itrî ve döneminden günümüze Osmanlı musikisinde yorum farklılıklarını incelemesiyle devam edecek.

Sempozyumda ayrıca, Itrî'nin Klâsik Türk Musikisi repertuarının en yetkin eseri olarak kabul edilen "Neva Kâr"ına ait ses kayıtlarının izleyicilerle paylaşılacağı özel bir bölüme de yer verilecek. Neva Kâr'ın farklı ses kayıtları ışığında eskiden yeniye doğru icraları, Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün tarafından aleniyet-mahremiyet sorunu açısından incelenecek. Necil Kazım Akses'in "Itrî'nin Neva Kâr'ı Üzerine Büyük Orkestra İçin Scherzo" isimli eseri de yine bu kapsamda Hacettepe Üniversitesi Öğretim Görevlisi Önder Özkoç tarafından değerlendirilecek.

Sempozyum programı, İstanbul Üniversitesi'nin tarihi Rektörlük Binası'nın Orta Avlusu'nda gerçekleştirilecek bir konserle sona erecek. Türkiye'nin mevcut en eski Türk müziği topluluğu olan ve günümüzde İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın bünyesinde çalışan Türk Müziği İcra Heyeti'ne konserde alanında usta üç solist, Ahmet Özhan, Münip Utandı ve Leonidas Asteris eşlik edecek. 17. yüzyıla ait farklı bestekârların değişik formlardaki, bazıları çok nadir icra edilen eserlerinden örnekleri içerecek bu dönem konseri, sempozyumun kapanış etkinliği olacak.

RUM YAYINCI VE GAZETECİLER SERGİSİ

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) ve Rum Vakıfları Destekleme Derneği'nin düzenlediği Bahâlı Günleri'nin 5.'si kapsamında 'İstanbul Basın Tarihinde (1830-1914) Rum Yayıncı ve Gazeteciler Sergisi' geçtiğimiz günlerde TGC Basın Müzesi'nde gerçekleşti. Sergi'nin eski sansür binasında açılması vesilesiyle, açılış konuşmalarında Türkiye'de davaları devam eden ve cezaevindeki gazetecilere dikkat çekilmesi önemliydi.

ALTIN ÇOCUKLAR 16.-19. YÜZYIL AVRUPA'SINDAN PORTRELER

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi, 13 Ekim 2012 – 6 Ocak 2013 tarihleri arasında içeriği açısından dünyadaki tek örnek olan Yannick ve Ben Jakober Vakfı Çocuk Portreleri Koleksiyonu'ndan bir seçki sunuyor: **Altın Çocuklar 16.–19. Yüzyıl Avrupa'sından Portreler**.

Sergilenen elli yedi çocuk portresi, çeşitli ülkelerden soylu ve aristokrat çocukları betimlerken, Avrupa'nın siyasi tarihine, aristokrasi geleneklerine, inançlarına ve moda akımlarına ışık tutuyor ve bu portreler aracılığıyla bir anlamda Avrupa portre geleneğine de bir bakış sunuyor. Seçkide yer alan, Jakober Vakfı Koleksiyonu'ndan *İmparator Süleyman'ın Kızı Mihrimah Sultan'ın Portresi*'ne sergiyi konuk eden Suna ve İnan Kıraç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu'ndan *Şehzade Abdürrahim Efendi* portresi eşlik ederek, Osmanlı Hanedanlığı'nın iki önemli figürünü izleyicilerle paylaşıyor.

Sergide yer alan daha kırsal ve naif eserlerle birlikte, tüm portreler geçmiş olgusuna dair derin gözlemler sunuyor. İster İngiliz ya da İtalyan, Danimarkalı ya da İspanyol, Alman, Polonyalı, Flaman, Hollandalı ya da Fransız olsunlar, zengin kıyafetleri, ihtişamlı dantelleri, dizi dizi mücevherleri ya da koruyucu muskalarının, bütün bu bolluğun ardında, küçük çocuklar betimleniyor.

MUSTAFA ARMAĞAN'A CEVAP

Sayın Mustafa Armağan,

Yayın yönetmeni olduğunuz *Derin Tarih* adlı popüler tarih dergisinin 7. sayısının okur hattı köşesinde "Ayasofya'yı Rockefeller Tarihçilerinden Kim Kurtaracak?" başlıklı yazınızda Tarih Vakfı'na, vakfın 20 yıla yakın bir süredir yayımladığı aylık dergisi *Toplumsal Tarih*'e ve dergimize yazı ve çalışmaları ile katkıda bulunan tarihçilere karşı yakışıksız ithamlarda bulundunuz. Ciddi bir eğitim, yöntemsel kavrayış ve donanım sahibi olmayı gerektiren tarihçiye, nasıl tarihçilik yapması gerektiğini öğretmeye kalkan, bu arada Bizans tarihçiliği örneğinde "diğer" tarihçi(lik)leri öteleyen ve ötekileştirenler kategorisine bu tutumunuzla maalesef siz de katıldınız. Daha üzücü olanı ise, bunu yaparken çok kolayca ihanet cümlelerine, kaba ve içeriksiz şiddet klişelerine başvurdunuz.

YANKILAR

AYASOFYA'YI ROCKEFELLER TARİHÇİLERİNDEN KİM KURTARACAK?

Bu yakışıksız itham ve karalama girişiminizi esefle kınıyoruz.

Tarih Vakfı ve *Toplumsal Tarih* dergisi, kendilerine yönelik karalamanızın içeriğini ciddiye almak bir yana, böyle bir tartışmaya girmekten teeddüp eder. Zira vakfımız tam da Türkiye'de hâkim akademik ve popüler tarih algısının demokratikleşmesi, milliyetçi, saldırgan ve düşman üretici dilden arındırılması yönündeki faaliyetleri ve duruşuyla bilinip tanınmaktadır. Resmi tarih söylemlerine karşı eleştirel tarihçiliğin en etkin ve içerikli ürünlerini ortaya koymuş bu sivil toplum kurumu, siyasi meşrep farklılıklarına bakmaksızın ülkenin ve dünyanın en saygın tarihçilerini içinde barındıran, her şeyiyle şeffaf, öncü bir meslek örgütüdür.

Yönettiğiniz derginin 3. sayısında Ayasofya Müzesi'nin statü ve kullanımına dair hazırladığınız dosyaya egemen olan tarihsel/politik yaklaşımı eleştiren bir yazıya yer verdiği için *Toplumsal Tarih* dergisini ve o vesileyle Tarih Vakfı'nı bu şekilde karalamakla akademik ve entelektüel tartışmanın en temel kurallarını ihlal ediyor, sağlıklı tartışma zemininin imkânlarını ortadan kaldırıyorsunuz. Dahası, sayfalarından bizlere bu ithamları yönelttiğiniz derginizin yayın ve danışma kurullarında isimlerine yer verdiğiniz çok sayıda saygın bilim insanı ve tarihçiyle, zaman zaman derginizde yazan kimi yazarların Tarih Vakfı'nın mütevellileri arasında bulunduğunu dahi unutmuş görünüyorsunuz. Kontrolsüz tepkiniz ve kullandığınız yaftalayıcı dille bu bilim insanlarını da bir kalemde "Rockefeller tarihçisi" haline getirmiş oldunuz.

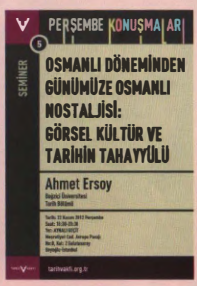
Tarih Vakfı olarak, mesleki birikimimizi temsil eden mütevellilerimizin ve meslektaşlarımızın Türkiye'de bilimsel ve eleştirel tarihçiliğin gelişimindeki katkılarına her zaman ve koşulda sahip çıkacağımızı belirtmek isteriz.

Yayın yönetmeni olduğunuz *Derin Tarih* dergisinin sayfalarından kurumumuza, üyelerimize ve yazarlarımıza yönelttiğiniz bu karalama ve şiddet dilinin, popüler tarih alanına yeni konu ve boyutlarla katkıda bulunmasını beklediğimiz yayıncılığınızın alâmetifarikası haline gelmemesini dileriz.

Tarih Vakfı
Yönetim Kurulu

PERŞEMBE KONUŞMALARI

Perşembe Konuşmaları 4
"Osmanlı ve Türk Arkeolojisine Bir Tarihçi Bakışı"
Konuşmacı: Edhem Eldem (Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü)
8 Kasım 2012

Arkeolojinin, kazıların, müzelerin, kayıp ve geri gelen eserlerin sıkça konuşulduğu bir dönemde, 18. yüzyıldan beri bu coğrafyada arkeolojinin değişen dinamiklerine bakmak, başlı başına tarihi bir araştırma konusudur. Lord Elgin'in meşhur frizlerinden Bergama Sunağı'na, Müze-i Hümayun'dan Evkaf-ı İslamiye Müzesi'ne, 1869 nizamnamesinden günümüzdeki iade taleplerine uzanan bu süreci anlamak, Osmanlı ve Türk ideolojik çalkalanmalarıyla Batı siyaseti ve kültüründe olan ikircikli ilişkilerin yanında nispeten yeni gelişmiş olan bir disiplinin de oluşumunu takip etmeyi gerektirmektedir. Konuşma, bu sürecin bazı noktalarına bir tarihçi gözüyle değinerek bu karmaşık meseleyi tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Perşembe Konuşmaları 5
"Osmanlı Döneminden Günümüze Osmanlı Nostaljisi: Görsel Kültür ve Tarihin Tahayyülü"
Konuşmacı: Ahmet Ersoy (Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü)
22 Kasım 2012

Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Ahmet Ersoy bu konuşmada modern tarih algısının geç Osmanlı döneminde ortaya çıkışını ele alıyor ve bu dönemden itibaren geçmişle kurulan yeni, öncülü olmayan ilişki türleri ve temsil şekilleri üzerinde duruyor. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren ortaya çıkan hızlı siyasal ve kültürel değişimler ve aynı zamanda değişimin varlığına dair oluşan kuvvetli algının da etkisiyle geç Osmanlı toplumu kendini geçmişten ve onun devamlılıklarından hiçbir zaman olmadığı kadar kopuk hissetmeye başladı. Bu zamansal 'yırtılma'nın telafisi amacıyla ise tarihsel roman, tiyatro, resim, sergi, müze veya akademik tarih yazımı gibi modern temsil şekilleri devreye girdi. Osmanlı okuryazarları için bu yeni temsil formları geçmişle kopan bağların tahkim edildiği, birleştirici kimliklerin perçinlendiği, Osmanlı ve İslam geçmişinin egzotik bir iştah nesnesi olarak yeniden şekillendirildiği, duygusal olarak sağaltıcı alanlardı. Bu konuşma özellikle görsel kültür üzerine yoğunlaşarak modern Osmanlı toplumunun yitik geçmişini ve kültürünü nasıl yeniden canlandırıp üretmeye çalıştığını inceliyor, yani Osmanlı nostaljisinin Osmanlı kökenlerine ışık tutmayı hedefliyor. Konuşmada ayrıca bahsi geçen romantik 'köklere dönüş' temayülünün günümüzdeki uzantıları da mercek altına alınıyor ve 'yeni-Osmanlı' estetiğinin modernleşme, muhafazakârlık, egzotizm ve popülizm ile ilişkileri sorgulanıyor.

PERŞEMBE KONUŞMALARI'NDA CEMAL KAFADAR

EFSUNLU ŞEHİRDEN TARİHİ YARIMADAYA: İSTANBUL NEDİR, NERESİDİR, NEYE YARAR?

Tarih Vakfı tarafından düzenlenen Perşembe Konuşmaları, 2012-2013 akademik döneminin ilk buluşmasında Harvard Üniversitesi Tarih Bölümü'nden Cemal Kafadar'ı ağırladı. "Efsunlu Şehirden Tarihi Yarımadaya: İstanbul Nedir, Neresidir, Neye Yarar?" başlıklı konuşmasında Kafadar, İstanbul'un ifade ettiği anlam ve çağlar boyunca insanlar tarafından algılanış şekline dair tarihsel bir açılım sunmanın yanı sıra, bugün sürüp giden siluet tartışmalarının ne bağlamda anlaşılması gerektiğine dair görüşlerini dinleyicilerle paylaştı.

BERKAY KÜÇÜKBAŞLAR

Kafadar konuşmasına 19. yüzyıl başlarından bir meddah hikâyesiyle başladı. Ereğli'den sandalla boğazı geçerek Tophane'ye gelmiş bir Türk'ün, Eminönü tarafına doğru bakışı ve İstanbul'la bu ilk karşılaşmasını aktararak başlayan hikâye, Kafadar'a göre İstanbul'un görülme ve deneyimlenme pratiklerini tarihsel olarak anlatması açısından önemlidir ve bugün İstanbul üzerine düşünüp tartışırken bu pratiklerdeki sürekliliğin de göz önüne alınması gereklidir. Bu süreklilik, İstanbul'un silueti ve farklı açılardan insanlara sunduğu perspektiflerle doğrudan bağlantılıdır. 16. yüzyıldan itibaren Melchior Lorichs, Matrakçı Nasuh gibi sanatçılar tarafından yapılmış İstanbul gravürlerinden örnekler gösteren Kafadar, siluetin oluşumunun bu tarihlere götürülebileceğini ifade etti. Yalnızca Pera'dan Eminönü'ne değil, örneğin Eyüp'ten Kızkulesi'ne kadar da görülebilecek bir perspektifin ve bunun gibi nicelerinin de söz konusu olduğunu ve bunları içine alacak şekilde şehir estetiğinin, bu yüzlerce yıllık oluşum çerçevesinde anlaşılması gerektiğini vurgulayan Kafadar, günümüzde bu konunun adeta bir zevk seçkinciliği veya "entel-dantel" bir laf kalabalığı olarak algılanmasını eleştirdi. Kafadar'a göre Evliya Çelebi'nin Süleymaniye Külliyesi hakkındaki anlatısı, Süleymaniye'nin sunduğu göz zevkinin, onun cami işlevinin yanındaki doğal bir parçası olduğunu bize göstermektedir. Mimaridaki bu estetiğin, yalnızca sanatsal kaygılarla anlaşılamayacağını savunan Kafadar, işlev ve hizmetin birlikte ele alınması gerektiğini, estetiğin ise şehir hizmetinin bir parçası olduğunu öne sürdü.

Sırasıyla "İstanbul nedir?", "neresidir?" ve "ne işe yarar?" sorularının cevaplarıyla konuşmasına devam eden Kafadar, bunların kendince aldığı ve konuyu anlamlandırmasına yardımcı olan notlar olduğunu hatırlatarak kesinlikle katı bir tanımlama peşinde olmadığının altını çizdi. İstanbul'u; içinde çok sayıda kişinin yaşadığı, bu kişilerin kimliğinin oluşumunda rol oynayan, "yapan" bir mekân olarak tanımlayan Kafadar, teşehhür kavramının üzerinde çokça durdu. Kafadar'a göre İstanbul, "beşerin teşehhür ettiği yerdir" ve bu kavramın gelişimi ve dönüşümünün anlaşılması, göç konusuna bakış anlamında önem taşımaktadır. Bu noktada Sururi'den bir beyit ve Elia Kazan'ın *On The Waterfront* filminden bir bölüm alıntılayan Kafadar, şehirli olmak ve şöhretlenmek, isim kazanmak anlamına gelen teşehhür kelimesinin, 16. yüzyıldan itibaren tüm dünyada geniş anlamıyla burjuvazinin ortaya çıkmaya başlaması ve yerleşmiş ile göç etmiş arasındaki gerilimin oluşmasını anlamakta yardımcı olabileceğini belirtti. Kafadar bunun dışındaki tanımlamalarında; giderek büyüyen bir rant alanı, az bulunur nitelikteki coğrafyasının yanı sıra kendi hinterlandı ve kendine özgü tarımsal ürünleri bulunan bir doğa harikası, sanatsal yapılar için bulunmaz bir tema ve kuşaklar boyu işlev görmüş bir estetik okul olarak tanımladığı İstanbul'un sermaye eliyle ontolojik bir dönüşüme tabi tutulmasının üzücü olduğunu ifade etti.

Kafadar, şu an inşaat halindeki Haliç metro köprüsünün, Azapkapı Sokollu Camii ile Süleymaniye'nin tam ortasına yapılmakta olduğunu belirtti. Yüzyıllardır birbiriyle iletişim halindeki bu cami ve külliyelerin iletişiminin bu şekilde koparılmasının ve çok uzun zaman içinde oluşmuş perspektiflerin bu şekilde kapanmasının yalnızca bir cami estetiği konusu olmadığını dile getiren Kafadar, estetiğin, kamu hizmetinin ayrılmaz bir parçası olduğunu tekrar vurguladı.

Cemal Kafadar.

Haliç metro köprüsü, Azapkapı Sokollu Camii ile Süleymaniye Camii'nin tam ortasına yapılıyor.

YUNANCA KAYNAKLARA GÖRE

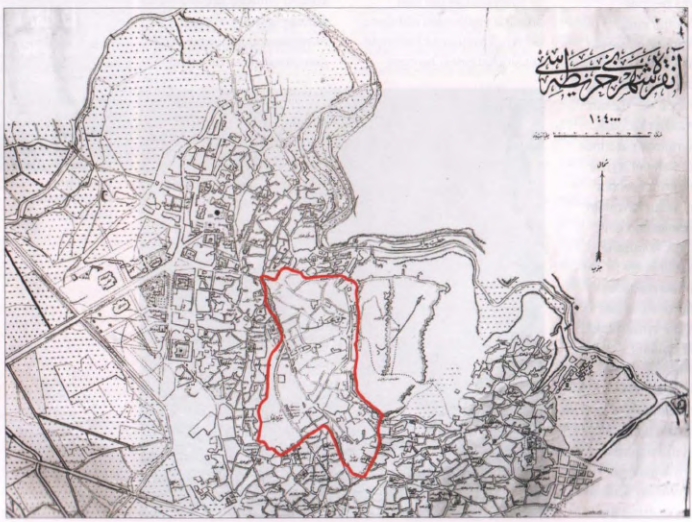
1916 ANKARA YANGINI

TAYLAN ESİN

Falih Rıfkı Atay: "Ankara'nın zengin semtleri ve bakımlı yazlıkları Ermenilerin malı idi. Ermeni lokantasında yiyor ve Ermeni otelinde kalıyorduk. Müslüman çarşısı en eski alaturka idi. Yerden yüksek dükkânlarda bağdaş oturulduğunu hatırlıyorum. Ankara'da kaldığımız otelin adı Santral. Lokantası iyi, yatakları temiz ve rahattı. 'Tehcir' zamanı yıkılmış olmalı idi. Ankara başkent olduğu vakit Santral otelini aramıştım. Altındaki ahıra at bağlanan Taşhan'dan başka kalınabilecek yer yoktu. Benim ilk gördüğüm Ankara'nın medenilik adına nesi varsa hepsini yakıp kül etmiştik."

Sn. Epeoğlu, Karasuli ve Kasparian'ın anısına...

1916 Ankara Yangını'yla ilgili arşiv belgeleri, bilindiği kadarıyla, ilk kez Sn. Ali Birinci tarafından, o dönem Ankara'ya sürgün olan Refik Halid'in anıları ve önemli bazı fotoğraflarla beraber yayınlanmıştır.[1] Yangın 13-14 Eylül 1916 günü başlamış, Karay'a göre iki gece/gün,[2] Kasparian'a[3] göre üç gece/iki gün, aşağıda tanıtılacak olan Epeoğlu'na göre üç gece/gün[4] sürmüş; 21 Eylül tarihli rapora göre, "1030 hane ... 935 dükkân, iki cami, altı mescit, yedi kilise ve üç hastahane ile iki tevkifhane ve bir polis karakolu, ahzıasker, emval-i metruke Reji ve İİT| kulüp binaları"[5] ile ceman şehrin yarısı yanmış; beş kişi ölmüştür.

Yangın yerinin doğu sınırı Hisar'dır. (1924 tarihli Ankara haritası).

Altında "Müdafaa-ı Milliye Vekâleti" ibaresi bulunan 1340 tarihli bir haritada, yangının şehre verdiği hasar görülmektedir.[6] Birinci, raporlara göre yanan, Ruşen Keleş ise bu haritaya göre geride kalan mahallelerin dökümünü verir.[7] Haritadaki boş alan, 1916 ile Sovyet elçiliği çevresindeki çapını bilmediğimiz 1922'deki yangının[8] bileşimidir. Yangın yeri uzun süre boş kalmış, ancak 1950'lerde imar edilebilmişti.

Yangında Ermeni ve Rum mahallesi[9] neredeyse tümüyle yanmış; Müslüman mahalleleri görece az zarar görmüştü. Mukayese için, yanan kilise ve cami/mescit sayıları açıklayıcı olabilir. 1914 sayımına göre, Ankara merkez kazasında 69.066 Müslüman'la beraber, 3.327 Rum-Ortodoks, 915 Protestan, 3.341 Gregoryen ve 6.990 Katolik olmak üzere ceman 14.500, yani Müslüman nüfusun %21'i kadar Hıristiyan yaşıyordu.[10] Oysa resmi raporlara göre, yangında 7 kiliseye karşılık, 2 cami ve 6 mescit yanmıştı.[11]

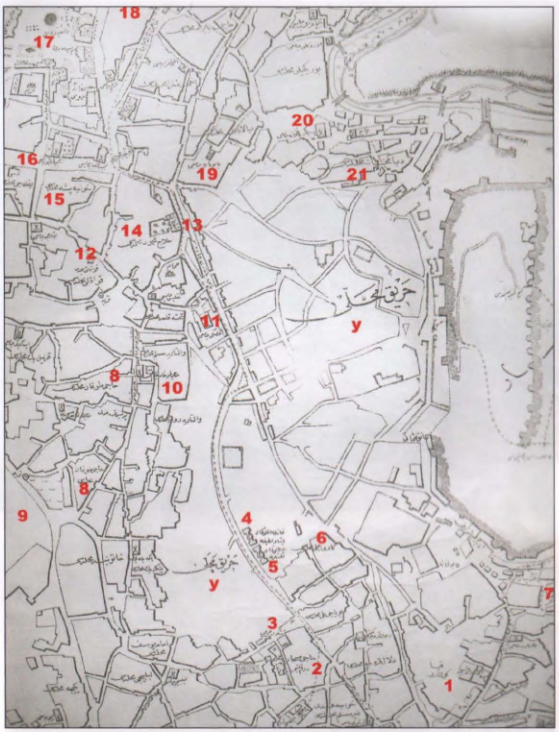
Bu yazının amacı, yangından bahseden iki Yunanca kaynağı tanıtmaktır. İlki Evdokya Epeoğlu-Bakalaki'nin[12]

'Ankara'daki Hayatımdan Hatıralar',[13] ikincisi, Androniki Karasuli-Mastoridu'nun 'Kayıp Vatanımdan Hatıralar: Ankara'daki Hayatım'[14] başlıklı anı kitabıdır.

BİYOGRAFİ

Kızı Aleksandra Bakalaki'nin kitaba yazdığı biyografik nottan anlaşıldığı kadarıyla, Evdokya Epeoğlu, Ankara kitabı için sağlık koşulları nedeniyle en az iki yıl süreyle çalışmış ve kitabı 1991'de, ölümünden iki yıl önce tamamlayabilmiştir. Kitap, "Kayıp Vatanımdan Hatıralar"ın aksine, bir sözlü tarih çalışmasının ürünü değildir. Epeoğlu, kızına göre, çektiği onca zahmete değecek kadar değerli olup olmadığı konusunda tereddütler yaşadığı kitabını kendi inisiyatifiyle yazmıştır. 1913 Ankara doğumludur.[15] Küçükesat'taki bağlarıyla ilgili hatırladığı ayrıntılar ve yangın sırasında hafızasına kazınan, Ankara semalarında gördüğü karanlık duman sütunu haricinde, Ankara Yangını ve cemaati ile ilgili bilgileri, aile ve çevresinden öğrenmiştir. Bayan Epeoğlu, yangından sonra ailesiyle beraber Amasya'ya göç etmek zorunda kalmış,[16] oradan da 1922 yılında muhtemelen Yunanistan'a göçmüştür. Kitaptaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla mütevazı bir aileye mensuptu.[17]

Diğer kaynağın yazarı Bayan Karasuli, 15.5.1902 Ankara doğumludur. Önsözünde yer alan ifadesiyle, "bizzat yaşadığı ve görgü tanığı olduğu" olayları içermesinden de öte, "ruhumdan asla silinmeyen maziye dair" diye tanımladığı kitabı, "Küçük Asya Araştırmaları Merkezi[18] tarafından, hayatıma, yaşadığım olaylara ve vatanımdan tehcir edilmeme ilişkin yöneltilen sorulara cevaben" ama bir taraftan da, yine kendi ifadesiyle, "... anımsama ve acı anlarında gayri-ihtiyari" yazmıştır. El yazması, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nde[19] 296 no.'da kayıtlıdır. 1922'ye kadar Ankara'da yaşayan ve Ankara'nın önde gelen bir ailesine mensup olan Bayan Karasuli, anılarını 1966 yılında, anlaşıldığı kadarıyla kendi imkânlarıyla yayınlamıştır.

Yangın yeri çevresi (1924 tarihli Ankara haritası), 2 no.'lu harita lejantı.

"y" Harik mahalli (Yangın yeri)

1 Ahi Elvan Camii
2 Rum Mektebi
3 Şengül Hamamı
4 Gazi Mustafa Kemal Paşa ve
5 Latife Mustafa Kemal Mektepleri(yangın yerine inşa edilmiştir.)
6 GavurAlı Mahallesi
7 At Pazarı
8 Hacı Doğan Mahallesi
9 KızılbeyMahallesi
10 Hacı Doğan Mescidi
11 Haseki Camii
12 Kavaklı Mescidi (Ilıca Baba, günümüze ulaşmamıştır.)
13 Balık Pazarı (Anafartalar) Caddesi
14 Bölme Mahmud Camii
15 Hoca Paşa Camii
16 Zincirlikuyu Camii
17 Hükümet Konağı
18 Hacı Bayram Camii
19 Balaban Camii
20 Debbağhane (Tabakhane) Camii
21 Debbağhane (Tabakhane) Mahallesi

Hisarönü Mahallesi.

Hamid Zübeyr Koşay, Ankara Budun Bilgisi,1935, s.134.

Karasuli'lerin Haymana civarında, Ankara'ya dokuz saatlik mesafede,[20] 62.000 dönümlük, içinde 40'a yakın ev, iki konak, üç binden fazla koyun, inek, manda ve at sürüleri olan bir çiftlikleri vardı.[21] Karasuli'nin babası, Heybeliada Ticaret Okulu mezunu olmasına rağmen babasının ısrarıyla çiftliğin başına geçmişti. Üç beş ayda bir Ankara'ya gelir, bir ay kalır ve dönerdi.

Toplamda 300'e yakın mülkleri vardı. Baba Karasulos oğluna 52 anahtar miras bırakmıştır. Yunanistan'a iltica ederken, bu anahtarları, bir gün vatana döneceklerini umuduyla yanlarında götürmüşlerdir. Bu anahtarlardan biri, Ulus Acı Çeşme Sokak'taki Şengül Hamamı'na aittir. Karasulos'lar burayı uzun süre işletmişlerdir.[22] Ailenin babaevi, bugünkü Anafartalar ile Çıkrıkçılar yokuşunun bitiştiği noktadaki, Bizans dönemine ait olduğu düşünülen[23] Aziz Klementos Kilisesi'nin uzantısı idi. Tapınak kısmı evin içinde kalı-

Rum mahallesi.

(Anafartalar, Işıklar Sokak?), KAAM Arşivi.

Sismanoğlu Bahçesi.

KAAM Arşivi.

yordu. Bazılarına göre Ayasofya'dan daha eski[24] olan bu kilise, Müslüman mahallesindeydi. 15. yüzyılda camiye çevrilmiş,[25] yangın ve mübadele sonrasında yıkıntısı kalmış, şu anda geriye kalan yegâne duvarı çökmek üzere, harabe ve çöplük halindedir. Bitişik işhanında çalışan meraklı iki kişinin tümüyle amatörce ilgi ve desteğiyle ziyaretçilere gösterilmektedir.[26]

Karasuli'nin anılarından, ailenin, Altıntoplar, Sismanoğulları,[27] Küpeciler gibi Ankara'nın tanınan Rum aileleriyle akrabalığı olduğunu anlıyoruz.

RUM-ORTODOKS[28] CEMAATİ

Bu bölümde, en çok, bu konudaki bilinen en kapsamlı çalışma olan Sn. Yordanoğlu'nun "Ankara'nın Rum-Ortodoks Cemaati"[29] başlıklı makalesinden yararlanılacaktır.

1914 sayımına göre, tüm vilayette 20.229, Ankara merkezde ise 3.327 Rum-Ortodoks yaşıyordu. "Ankara vilayetinde ... 4 cemaat, 11 kilise, 16 tapınak, 9 okul vardı.[30] Ankara'nın çevresinde Yabanhamamı[31] haricinde Rum köyü yoktu. Burada 50 Rum aile, bir okul ve papazı hiç Rumca bilmeyen bir kilise vardı."[32] Geçim kaynakları, çiftçilik (Karasulos ailesi gibi), bağcılık, halıcılık ve ticaretti.[33] Altıntopoğlu veya Sismanbodos gibi sermaye sahipleri, büyük ölçekli ticaret yapar, özellikle tiftiği hasat zamanı ihtiyaç içinde olan köylüden doğrudan alıp pazara sunardı.[34] Karasuli'nin babası ise, arazisindeki köylülerle yarıcılık esasına göre çalışırdı.[35]

"Rum cemaatinin üç ... kilisesi bulunmaktaydı. Metropolit kilisesi 1794'te inşa edilmiş ve onarım görmüştür."[36] Şehirde "... 2 Rum kilisesi, ... bir de Rum Ortodoks manastırı vardı."[37] "1916 yılında Ankara Rum Metropolithanesi[38] arşivleri bir yangın neticesinde mahvolmuştur... Nicolas Agyos namı altında... bir katedral vardı. Yeri şimdiki Park Palas'ın bulunduğu yerdi. Bu katedral Jannikos zamanında (1860) yanmış ve Gerannikos zamanında (1877) tamir edilmiştir."[39] 1949 yılında Ankara'ya gelen Evliyagil, "Ulus'ta Karpiç'in karşısındaki Park Palas'ta" kalır.[40] Yordanoğlu merkezde üç kilise olduğunu yazar: Aziz Georgios, Aziz Klementos ve Aziz Nikolaos.[41] Aziz Georgios, Kale içinde, Hisar'daydı, Atpazarına yakındı.[42] 1916 Yangını'ndan sadece bu kilise kurtulmuştu.[43]

Toparlarsak, şehirde, Hisar içindeki Aziz Georgios kilisesi, Çıkrıkçıların başında Aziz Klementos ve şimdiki Atatürk Heykeli'nin yanındaki Ulus Çarşısı'nda, Aziz Nikolaos kilisesi vardı.

Ayrıca bağlarda da bazı Ortodoks şapel/kiliseleri vardı: "Bu kiliselerden

Rum Kız Okulu'ndaki öğrenciler.

KAAM Arşivi.

Keçiören'de bulunan Aya Yani adlı kilise, yıkık durumda olduğundan 1888 yılında yapımına hükümetçe izin verilmiştir."[44] "Dikmen... yerli Rumların oturduğu bağlık bir semtti. ... [burada] Dikmen gazinosu olarak bilinen Kilise" vardı.[45] Keçiören'deki Aziz Yoannis ve Dikmen'deki Meryem Ana'ya adanmıştı. Rebiülevvel 1859 tarihli bir belgeye göre, Dikmen sakinleri, Horozlu Çeşme olarak bilinen mevkide, 35 (boy), 18 (en) ve 12 (yükseklik) arşın ebadında bir kilise inşası için izin istemişti.[46]

Yordanoğlu'na göre, ilkokulun yanısıra bir ortaokul ve cemaatin 1879-82'de 600 lira harcayarak yaptırdığı bir kız okulu vardı.[47] Karasuli'nin devam ettiği kız okulu, erkek okulu ve 1889'da Küpecioğlu tarafından yaptırılan anaokulu ile birlikte 1924 haritasına göre (bkz. lejand), Şengül Hamamı'nın hemen arkasında idi.[48] Bu üç okulu, Sismanoğlu, Küpecioğlu ve Karasulos gibi zengin aileler yaptırmıştı.[49] Bu okullar 1914'e kadar kullanılmış, sonrasında askeri hastahane yapılmak üzere el konulmuştur.[50] 1920'lerde burası muhtemelen İstiklal Mahkemesi'nin tevkifhanesi olarak kullanılmıştır: "Hükümet Dairesi'nin arkasındaki sokaktan ve Ankara'nın en işlek mahalli olan kuyulu kahve [şimdiki Suluhan ile Hal arasında] önündeki meydanlığı geçtikten sonra Çarşı Sokağı'na girdik. Bu sokağın birçok kıvrımlarını dahi geçerek bir yangın harabesi önüne geldik. Rum Mektebi, bu harabenin sonunda bir mahalleye giden sokağın içerisinde idi." Okulun bir konferans salonu vardı.[51]

Türk Yurdu'nun (=?Ocağı) olduğu yerde de muhtemelen bir okul binası vardı. Burada Halid Ziya'nın oğulları, Latife Hanım'ın piyanosuyla bir konser vermiştir: "Türk Yurdu Rumlardan kalma eski bir binada ve pek ibtidai bir şekilde idi, hatta bir piyanosu bile yoktu. ... Concert için Latife kendi piyanosunu bir otomobile yükleterek pek bozuk yollardan Türk Yurduna kadar gönder[di]..."[52] Burası, "Hükümet konağının arkasında"mı[53] yoksa, şimdiki Devlet Resim Heykel Müzesi'nin olduğu yerde miydi?

Karasulos, Sismanoğlu varlıklıların desteği ile 1871'de inşa edilen, Ankara'nın en görkemli binası olan, beş yıllık ve 200 talebeli müstakil Rum orta okulunun müdürü İstanbullu idi.[54] Eğitim araç/malzeme ihtiyacı cemaat tarafından sağlanıyordu. Ekonomik şartların ağırlığına rağmen, yedi öğretmen istihdam ediliyordu.[55] Cemaatin zenginleri, bir taraftan gösterişçi tüketim içinde iken, diğer taraftan tüm çocukların daha iyi bir eğitim alması için ellerinden gelen fedakarlığı yapıyorlardı.[56] Ahmet Şerif'in, eğitim konusunda halka örnek gösterdiği cemaatlerden biri de Rumlardır:

"Ankara'nın İslam halkı!...işte, daima beraber çalıştığınız ve yaşadığınız Hıristiyan, Musevi vatandaşlarınız; ... şehrinizde üç-dört yüz ev Rum var. Her ev, payına düşeni, mesela, bir lirayı vererek, mükemmel okul meydana getirmişler, çocuklarını istedikleri gibi okutuyorlar."[57]

1897'de müfredat ayrılığına son verilerek, okullar Osmanlı eğitim sistemine tabi kılındı. 1897'de muafiyet kaldırılarak okullar Osmanlı eğitim sistemine tabi kılındı. Beş senelik ilkokul ile dört senelik ortaokul birleştirilerek sene sayısı beşe düşürüldü. Onbeş kadar Ortodoks öğrenci ise Fransız Fréres[58] rahiplerinin yönettiği okula devam ediyordu. Bu rahipler, Rum okullarında da haftada altı saat ders veriyordu.

Köken itibariyle, Ortodoks cemaatinin yarısı yerli, diğer yarısı ise Kayseri, Samsun, Kütahya, Bursa ve İstanbul kökenli göçmenlerdi.[59] Perrot'a göre, Müslüman istilası sırasında şehirde yaşayan Hıristiyan nüfusun ardılları olmayıp, 18. yüzyıl veya 19. yüzyılın başında Kayseri'den gelmişlerdir.[60]

Haralambos-Karasoulos ailesi.

AKM, s. 265.

Pontus kökenliler hariç, Ankara Ortodoksları Türkçe konuşuyordu. Aziz Georgios Kilisesi'ndeki ayinler Türkçe yapılırdı. "Ankara Metropolidi ... 19. asrın ibtidasında, Ortodoks dinine ait, Yunan harfleri ve Türkçe diliyle, Venedik'te basılan üç ciltten ibaret bir eser meydana getirmiştir."[61] Ancak muhtemelen Ankara'da yaşadıkları zorluklar ve Yunanistan'ın bağımsızlığı ile başlayan Helenleşme süreci içinde, özellikle geçen yüzyılın başında, cemaatin "ana dil"ine karşı ilgisi artmıştı. Rum okulunda Yunanca temsiller verilmeye başlamıştı; 1920-21'de Karasuli'nin kardeşi Mihalis Karasulos, felçli olduğu için sürgünden muaf tutulup, Ankara'da kalan Yoannis Seferoğlu'ndan gizlice Yunanca öğreniyordu.[62]

Yazın şehirde yerleşim yoğunluğu gibi sebeplerden oluşan sıtma riski nedeniyle, aileler şehir dışındaki Keçiören, Balgat ve Dikmen gibi banliyölerdeki bağlara göçerdi. Bu özellikle kadın ve çocuklar için eğlenceli bir dönemdi; erkekler ise her gün şehre gitmek zorundaydı: (Ankara'da yazın keyif kediler ile dudulara, cefa ise eşekler ile erkeklere)[63]

Akşamları iki-üç aile bir evde toplanır, hikâyeler anlatılır, oyunlar oynanır ve helva yenirdi.[64] Ermeni mahallesinde düğünler için kullanılan bir balo salonu vardı. Yılda bir ya da iki kez Ermeni ve Rumlar, bu salonda toplanır ve revaçta olan Avrupa danslarını sergilerlerdi.[65] Cemaat hayır işlerinde de örgütlüydü. "Yoksullara Bağış" adlı hayır kuruluşu ihtiyaç sahiplerine her yıl 150-200 lira ile ilaç vs. yardımı yapardı.[66]Hemşerilik bağı ve dayanışma ruhu, Yunanistan'a hicret sonrasında da sürmüştü: Cemaat, 1960'ta Yiannapulos başkanlığında Ankaralılar Kulübü'nü kurmuş, Bayan Karasuli'nin kızı Mimika Karosuli genel sekreter olarak görev yapmıştı.[67]

Cemaat için kötü günler, Gregoryen tehciri ile başlar. Karasuli'nin babası, o dönemde çiftliğine kaçıp gizlenmişti. Savaş yıllarında, seferberlik gerekçesiyle okul binalarına ve özel mülklerine el konur, ticaretten men edilirler ve mallarına boykot uygulanır;[68] yangın ise hayatlarını tümden altüst eder. Mütareke'den sonra Ankara'ya gelen İngilizler, cemaatin şikâyetlerini değerlendirmek için bir komisyon kurar ve mallarını iade eder.[69] İngilizler Hıristiyanlarla iyi ilişkiler kurar ve Müslümanlara karşı destekler ancak geldiklerinin ikinci yılında bir gün aniden ve haber vermeksizin şehri terk ederler.[70] Ankara'da kalan Hıristiyanlar bu yıllarda oluşan öfke ve hıncın bedelini ağır öder: Özellikle 1921 Mart'ından itibaren Rum evleri aranmaya başlar; tüm erkekler yakalanır, hapis, mahkeme, sürgün veya infaz edilir;[71] tutuklananların malları müsadere edilir.[72] Muhittin Paşa'nın yerine geçen defterdar "Yahya Galip'e ... göre ... laterna gürültüsü Ankara'nın haysiyeti ile bağdaşmamaktadır. ... [Haymana Kaymakamı iken] Ankara'da Polis Müdürlüğü görevine başlamış olan Ali Cemal [Bardakçı]'ya '... beni ve şehri bu laterna gürültüsünden kurtaracaksın. Ötesini sen kendin bilirsin' [dedi]." "Mütareke'den bu yana devam eden taşkınlıklar"ı önlemek için "benimle gelen dört Haymanalı [ile] Ankara ... sokaklarına daldık. Aradan bir hafta geçmişti ki, ortalıkta ne laternalar ne silah sesleri ve ne de sokaklarda İngiliz ve Fransız komiserlerine güvenerek serkeşlik edenler kalmıştı."[73]

Cemaatten kalan çoluk çocuk ve yaşlılar, Yunan ordusu Polatlı'ya geldiği zaman umutlanır, hatta orduyu karşılamak üzere bayraklar bile hazırlanır. Ancak ricat haberi ile yine korku ve endişeye düşerler. Bu arada yargılama[74] ve infazlar başlar: "Her gün 28-30 genç, Yunan esirler, asker kaçakları ve rejim muhalifi Müslümanlar, Atpazarı'ndaki darağaçlarına gönderilmeye başladı." 1922 Eylül'ünde İzmir'in "düştüğüne" kimse inanmaz. Ankara Hükümeti, bir aylık bir süre için, Hıristiyanların Ankara'yı terk etmesine izin vereceğini açıklar. Karasulos ailesi, bu izinden istifade ederek 29.10.1922'de yola çıkar[75] ve binbir güçlükle İstanbul'a, oradan da Atina'ya varır.

Yordanoğlu, Ankaralı son Rumların mübadelede gittiğini yazar[76] ama

Gentizon'a göre, 1923'te Ankara'da "hiç Rum bulunmamaktadır, Ermenilere gelince, bunlar 50 Katolik aile kadardı".[77]

İlhan Ünlü, Osmanlı'da Ankara, Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2007, s. 279.

YANGIN ÖNCESİ

Yordanoğlu, savaştan önce, cemaatlerin birbirlerinin bayram ve yortularını kutladığını, Ramazan'da aynı sofraya oturduklarını ve şehir çevresindeki Kürt ve Çerkezlerle de ilişkilerin iyi olduğunu belirtir. Savaşla beraber işler değişir. Ölümle cezalandırılan bir suç olması nedeniyle silah taşımayan gayrimüslimlerden önce Gregoryen, sonra da Katolikler herhangi bir direniş gösteremeden toplu halde tehcir edilir.[78]

Türk Yurdu'nun olduğu yerde de muhtemelen bir okul binası vardı. Burada Halid Ziya'nın oğulları, Latife Hanım'ın piyanosuyla bir konser vermiştir: "Türk Yurdu Rumlardan kalma eski bir binada ve pek ibtidai bir şekilde idi, hatta bir piyanosu bile yoktu. ... Concert için Latife kendi piyanosunu bir otomobile yükleterek pek bozuk yollardan Türk Yurduna kadar gönder[di]...

Yeşenbey Camii, arkada Aziz Klemenos Kilisesi, Osmanlı'da Ankara, s. 226.

Epeoğlu'na göre, elbette hemen öncesindeki Ermeni katliamı nedeniyle tedirgin olsalar da, 1916'ya kadar Ankara Rumlarının hayatı ciddi anlamda sarsılmamıştı. Türkler ve Rumlar ihtilafsız olmasa da karşılıklı saygı içinde yaşıyordu. Rumlar Türk köylerine gittiklerinde cömertçe ağırlanıyordu. Hatta ortak kültleri vardı.[79]

Karasuli ise potansiyel ihtilaf alanlarından bahseder: Daha 1880 yılında, Avrupa'dan gelen amcaları Stavrakis, Ankara'ya bir arkadaşıyla dönmüştü. Pazar yerinden Rumca konuşarak geçerken, Türkler ateş açmış; arkadaşı ölmüş ve amcası ise hayatını güçlükle kurtarmıştı.[80]

Rum okullarında düzenlenen ve cemaatin Yunanistan özlemini dile getiren müsamereleri, Türkler de izliyor ve hatta alkışlıyorlardı.[81] Ancak sürdürülebilir bir durum değildi. Nitekim 1916'ya gelindiğinde, Ermeni ve Katolik Ermenilerden sonra, "Ortodokslar için katliam emri verilmediyse de, durum fenaydı."[82] Karasuli, o yıl Haymana'daki çiftliklerine giden amcası Stavros'u yakalayıp işkence eden eşkiyaların ona "(hınzır gâvur, hepinizi temizleyeceğimizi ve hiçbirinize hesap vermeyeceğimizi bilmiyor musunuz?)"[83] dediğini aktarır.

YANGIN

Yangın başladığında, Epeoğlu'nun ailesi Esat bağlarındadır. Şafak sökerken, babası İlyas, bağlardan inerken, Ankara düzlüğünün üzerinde, Katolik mahallesi yakınlarında, kara bir duman sütunu görmüştü. Çok korkunç bile gözükse kendi oturdukları mahalleye çok uzaktı. Küçük Evdokya'yı ağabeyinin gözetimine bıraktı. Şehre yaklaştıkça dumanın kesifleştiğini ve gökyüzünün kararduğını gördüler. Evdokya'nın Ankara'dan hatırladığı tek şey yangının bağlardan görüntüsüdür:

" ... duman sütununun görüntüsü çok net hafızamda. Annemler bağ-

lardan Ankara'ya indikten sonra, kardeşim bana yoğun dumanı gösterdi. ... beni elimden tuttu ve bağdaki komşumuz Halime Kadın'a gittik. Ona dumanı gösterir göstermez, kadın ağlamaya başladı. O zaman ben de gözyaşlarına boğuldum. Kadın beni kucakladı ve pencereden uzaklaştırdı."[84]

mahallesinde başlamış olduğunu öğrendik."[85]

Kızkardeşini bir tanıdığa emanet eder ve oradan anneannesini görmek için Aziz Klementos Kilisesi'ne giderken, yolda dükkânlarını kurtarmak için çarşıya doğru koşan adamlar görür. Yangın tasviri en az Karay kadar canlıdır:

sesleri, evleri kurtarmak için çabaları, [etraf] gerçek bir cehennemi andırıyordu."[86]

Karasuli kiliseye ve İlyas Epeoğlu evlerine geldiğinde, başka şeylere de tanık olurlar. Örneğin İlyas Epeoğlu, evinin cümle kapısını açtıktan sonra, civardaki yanan ve yıkılırken yangını bastıran evleri görünce, yangının hız keseceğini düşünür ve ümitlenir, "ta ki yangını sirayet ettiren 'su' [evlere] püskürtülünceye ve alevler yine her şeyi yutuncaya kadar. İyi de, yangına su yerine gazyağı sıkmakta kimin çıkarı olabilirdi!" Bunun üzerine İlyas yapacağı bir şey olmadığını anlar, evi terk eder. "Akşama kadar evimiz küle dönmüştü."[87] Karasuli yangının hızlı ilerleyişine tanık olurken,[88] Karay sokaklardaki eşyaların üzerine sanki "gaz dök[ül]müş, benzin serp[il]miş gibi" alevlendiğini yazar.[89]

Cemaat için kötü günler, Gregoryen tehciri ile başlar. Karasuli'nin babası, o dönemde çiftliğine kaçıp gizlenmişti. Savaş yıllarında, seferberlik gerekçesiyle okul binalarına ve özel mülklerine el konur, ticaretten men edilirler ve mallarına boykot uygulanır; yangın ise hayatlarını tümden altüst eder.

Hisarönü, *Osmanlı'da Ankara*, s. 280.

Hisarönü, *Osmanlı'da Ankara*, s. 281.

Karasuli ise, günü ve tarihi dahi hatırlar: "1916, [Rumi] yirmidokuz Ağustos pazartesi günü. Sabah yeni kalktığımızda, havada bir bulanıklık ve gökyüzünde kırmızı alevler vardı. Ne olup bittiğini herkes birbirine soruyordu. Yangının Ermeni

"Tanrım, o güzelim evleri yangının sardığını görmek, duman, tahtaların çatırtısı, alevlerin pencerelerden daireler çizerek tırmanması, tavanların gürültü ile çökmesi, yangının yanlara ayırdığı duvarların çatırtı ile devrilmesi ne korkunçtu! İnsanların

Karasuli şöyle anlatır: "... insanların birbiri ardına yangını söndürme çalışmalarını bıraktığını ve vazgeçmeye başladığını gördüm. Bazıları ne oluyor diye sordu. Başlarındakiler, ateşi söndürmelerini yasaklamış ve evleri yanmaya terk etmişti, soranlara [cevaben] bunu söylediler."[90]

Yangını bulunduğu yerden seyreden Karasuli, Ermeni Katolik mahallelerinin ortadan kalktığını ve yangının diğer bir çarşıya, Kazancılar'a [?] ve "ahşap, işlemeli bir tembolusu[91] olan meşhur"[92] Aziz Nikolaos Kilisesi'ne doğru ilerlediğini görür. Ortodoksлar, kilisenin yanmasını önlemek için olanca güçleriyle, dış cephesini halılarla örtmeyi ve ıslatmayı başarırlar. "Bir an için kurtulduğunu sandık. İnsanların yüzünde sevinç ve memnuniyet ifadesi belirdi. O anda bir grup Türk köşede peydahlandı. Kiliseye doğru geldiler. ... Bize doğru gelip nasıl gittiğini sordular. Annemin eniştesi, dayım Abraam Pashalidis {Şevketlim kurtarıyoruz} diye cevap verirken, cümlesini bitirmesine fırsat vermeden ... öyle bir tokat attı ki, dayım sarsıldı. {Bırakın yansın hınzır gâvurlar daha örnek almadınız mı, dağılın burdan} diye öfkeyle bağırdı ve gitti." Epeoğlu şöyle anlatır: "An-

cak jandarmalar onları görür görmez çatıdan indirdi, papaza bir tokat vurarak, bol miktarda 'su' boce edeceklerini söylediler. Üzerine gazyağı dökülür dökülmez, kilise çıra gibi alev aldı."[93]

Bunun üzerine söndürmekten vazgeçen Ortodokslar kiliseye girer ve Aziz Eve vardığında, annesi sinir krizi geçiriyordu. Yangın, eşinin sürgünde olması, kendi hastalığı ve son aylarda yaşadıkları yüzünden oluşan gerilimi, had safhaya çıkarmıştı; 14 yaşındaki Karasuli, sorumluluk alması gerektiğini hisseder. O sırada, sokakta babasının kuzeni Anastasya Karakas'ı bazı eşyalarla aşağı önceki gün bağlardan inip geldikleri koca ev artık yoktu."[96]

"Tek felaketzedenin kendileri olmaması yüreklerini biraz hafifletti. Hergele-önü meydanı bir insan kalabalığı ve çerçilerle kaynıyordu. İnsanlar bağırıyor, kavga ediyor, kalabalığı tekmeliyor ve kendi denklerini

"Hisarönü, surlar ve yangın yeri olarak adlandırılan bölge".

(VEKAM'dan alınmıştır, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, no. 0163).

Klementos'a nakletmek için başta ikonalar olmak üzere taşıyabilecekleri ne varsa alır. Karasuli, Aziz Nikolaos ile Klementos arasında akşama kadar dokuz kez gider gelir. Yangının parlaklığından karanlığın çöktüğünü bile anlamazlar. Karasuli, bir süre sonra büyükannesine ait ikonaları Klementos'tan alıp evine döner. Babası sürgündedir; anne ve büyükannesine yardım etmesi gerektiğini düşünür. Büyükannesinin evine iki üç kez gidip özel eşyalarını da kurtarır.

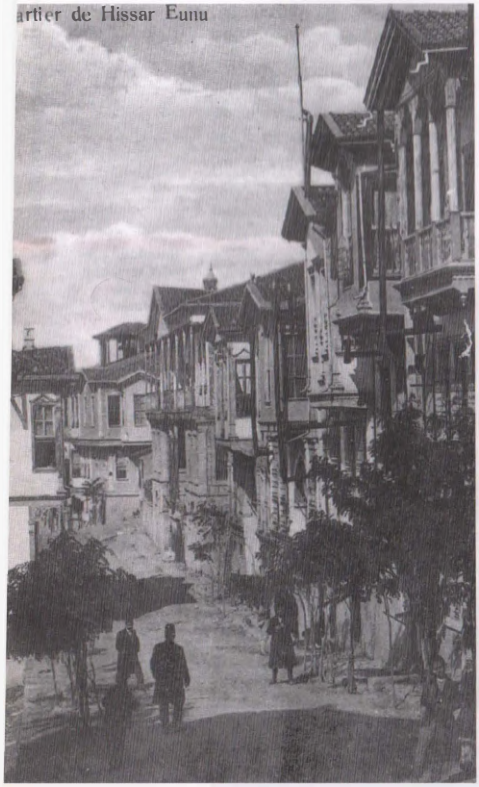
"Son kez gittiğimizde avluya yanmış kiriş parçaları düştü. Söndürmeye koştuk ve nefesimizi kesen korkunç duman, yangının artık çok yakın olduğunun habercisiydi. ... Neyse ki o sırada büyükannemin kuzeni Ioannis Karakas oğlu Lefteris ile geldi. ... büyükannemi aldılar ve bir taraftan da hızlıca eve koşmamı istediler – çünkü Kazancılardan gelen yangın oraya doğru ilerliyordu. ... Büyükannemin yatak ve yorganından hazırladığım son dengini sokağa çıkararak oradan ayrıldım."[94]

inerken görür, Hergele meydanına gittiklerini öğrenir. "İçeri koştum, annem ve kızkardeşimi aldım; yanımıza, başta yiyecek ve battaniye olmak üzere bulabildiklerimizi aldık ve Anastasya ile beraber, herkesin gittiği meydana indik." Annesinden evin anahtarını gizlice alır, aileyi Hergele Meydanı'na yerleştirdikten sonra, eve iki kez gidip kıymetli eşyaları kurtarmaya ve denkleyerek meydana taşımaya çalışır. Üçüncü gidişinde ise, artık gücü tükenmiştir ve yola yığılıp kalır.[95]

Epeoğlu'nun babası İlyas ve annesi Loksandra, tabaklar, bakırlar, tavuklar dahil yangından kurtarabildikleri her şeyi denkleyip muhtemelen aynı yere, Hergele Meydanı'na götürmüşlerdi. "Denklerin üzerinde konuşmadan oturuyorlardı. Şafak sökerken kaygıları da büyüyordu. Onları birkaç saat boyunca saran felakete mi yoksa kendilerini bekleyen belirsiz geleceğe mi ağlamalıydılar? Amasya'dan ziyaretlerine gelecek büyükanneyi karşılamadan önce hazırlamak için bulmaya çalışıyordu. İnsanlar evlerini boşaltmaya koyulmuş, özensiz denklerine her şeyden önce yataklarını, yorganlarını, kıymetli halı ve kilimlerini yerleştiriyordu. Karanlığın ve endişenin ortasında, hiç kimse, kimi takip edeceğini, kimin ailesinden ve kimin yabancı olduğunu bilmiyordu."[97]

"Hamal bulmak mümkün değildi, herkes yağmaya koşuyordu; ne yapabilirsek sadece biz yapabilirdik. Annem az sonra kendine geldi, çocukları Hergeleönü'ndeki halam Eleni Karakas'a bırakarak birlikte evin yolunu tuttuk. Yolda bir Türk hamal gördük, onu yanımıza aldık, bazı şeyler taşıttırdık ve annem onu yemeğe çağırdığı zaman reddetti: 'Gelemem bayan, yiyemem, ateşin sadece evleri yaktığını düşünüyorsun; insanların yaşadığı eziyeti görünce benim de içim yanıyor. ' Zavallı iyi bir adamdı."[98]

İnsanlar kargaşadan sonra beklemeye başlayınca, kaybettiklerinin daha çok farkına varmaya başlar

Yangından önce Hisarönü'nden sokaklar.

Atilla Cangır-Uğur Tunalı
Nu. 36 ve Nu. 59.

"Kale gibi kalın duvarlı bir evdi. ... İlyas ile Loksandra'nın düğünleri bu evde olmuş; çocuklar bu evde doğmuştu. İlyas'ın buğday tüccarı olan babası iflas ettikten sonra bu evde ölmüştü. On üç yıl o avluya su getirmeye çalışmışlardı. ... Böylece İlyas ve Loksandra'nın sadece evleri ve eşyaları değil, daha kötüsü, kaybettiklerini sarıp sarmalayan hatıraları, özlemleri, acı ve düşleri de kül olmuştu."[99]

Epeoğlu'nun dediği gibi, "çok şeyi olan çok şey kaybediyordu." Karasuli'nin babasının amcaoğlu Panagiotis Karasulos'un otuz altı ev ve dükkânı yanmıştı.[100] Ankara'da bir tiyatro inşa eden ve işleten[101] "Kocamanis bir köşesinde evinin yanmasını bekliyor, 'birkaç saat içinde yandığını görmek için mi 18.000 lira ve on yılımı harcadım' diye kendi kendine konuşuyordu. Siyah-beyaz mermerlerle tefriş edilmiş, devasa bir evdi."[102] "... annemin vaftiz annesi Altıntop Sofya'nın üzerinde 'Saadet' yazan bir evi ve karşıda aşağıda, Küpeloğlu'larının 'İnat'[103] ismini taşıyan, Ankara'nın en güzel evlerinden biri vardı. Tüm Ankaralılar onu bilirdi. 1916 Yangını'ndan sonra, her iki evin de duvarları, sanki inat eder gibi ayakta kalmıştı. Yangın hâlâ da onları yıkamadı."[104]

Karasuli ise, Hıristiyanların daha önemli bir kaygısına işaret eder: "Çoluk çocuk tüm Hıristiyanlar dışarı atılmıştık, artık felaketimizi görebiliyorduk. Bizi oradan sürgün mü yoksa yok mu edeceklerdi, bilmiyorduk."[105]

GÖÇ

Yangın, Karasuli'ye göre 8.000 Hıristiyan evini,[106] Epeoğlu'na göre toplam 12.000 evi yakıp kül etmiştir.[107] Karasuli yangının söndürülüşünü şöyle anlatır:

"Yangın Hıristiyan mahallelerini tahrip edip Türk evlerine ulaşınca tellal çıkardılar. Herkes söndürme çalışmalarına katılmaya mecbur edildi ve 'iki gün zarfında imkânı olanlar geriye kalan evlere yerleşsinler' diye bir buyruk çıktı. Sürgünden kaçmak için, herkes tek odalı olsa bile ev bulmaya koştu. Türk evleri bile kiralandı. Biz Bay Elmacoğlu'nun aşağı mahalledeki evinin ikinci katındaki iki odasını kiraladık. Alt katta Kütahyalı Hıristiyan bir subay, Bay Minas ailesi ile birlikte kalıyordu"[108]

Karasuli'ler yangından kurtarabildikleri az sayıda eşya ile[109] buraya yerleşirler. Epeoğlu ailesinin ise, yeniden başlayacak gücü yoktur. Büyükannesinin evine göçmeye karar verirler. "Dünya Savaşının tam ortasında hiçbir şey kolay değildi ve seyahat etmek hepsinden de zordu." Güçlükle bir atlı araba bulur ve Amasya'ya göçerler.[110] As-

lında hükümetin kararı da bu yöndeydi. Daha 1 Eylül 1332'de, yangın sürer veya henüz söndürülmüş iken, "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti"ne gönderilen raporda, tehcir zorunluluğundan bahsedilir: "... ne kadar hane kalacağı malum olmadığından ... bi-kes kalan bazı gayrimüslim aileleri vilayat-ı mütecavereye dağıtmasak burada iskanları mümkün olamayacaktır ... Çünkü kış şiddetli olursa hepsi telef olacaktır."[111] İngiliz belgelerine göre, yangından geriye sadece 100 civarında Rum evi ile Ankara çayının kenarında 50 kadar Ermeni evi kalmıştır.[112] Oysa o sırada zamanlar küçük bir çocuk olan kardeşim Prodromos'un yolu, bir iş için boşalmış mahallelere düşmüştü. Ahır kapılarının arkasında aç, susuz ve sahipsiz bekleyen hayvanların seslerinin bugün 88 yaşında iken bile hâlâ kulaklarından çıkmadığını anlattı."[119]

"... sonra, Türkler, sakinliklerini koruyarak dükkân ve evleri boşalttılar ve Hazine ile olan hesaplarını, bir kerede ve tümden mahsup etmek[120] için ateşe verdiler. 'Yangın hiçbir şeyin kurtulmaması içindi.' Bu ana-baba gününde Rum mahallesi olan kuyulu kahve", şimdiki Hal-Suluhan'ın batısına uzanmamıştır. Ulus Çarşısı'nın yerinde bulunduğu anlaşılan Aziz Nikolaos Kilisesi'nin, yangın alanı dışında kalmasına rağmen yanması, hem rapordaki çelişkiyi açıklar hem de Epeoğlu'nun tezini güçlendirir. 7. kilise muhtemelen Aziz Nikolaos kilisesiydi ve kundaklanmıştı.

Tuhaf olan, Refik Halid'in anılarında bu durumdan, hatta olasılıktan bile söz etmemesidir. Bilmiyor olamazdı, öyleyse neden bahsetmemişti?[125]

" ... duman sütununun görüntüsü çok net hafızamda. Annemler bağlardan Ankara'ya indikten sonra, kardeşim bana yoğun dumanı gösterdi. ... beni elimden tuttu ve bağdaki komşumuz Halime Kadın'a gittik. Ona dumanı gösterir göstermez, kadın ağlamaya başladı. O zaman ben de gözyaşlarına boğuldum. Kadın beni kucakladı ve pencereden uzaklaştırdı."

Ankara'da 2.000 Katolik Ermeni,[113] 1.500-2.000 civarında Ortodoks vardır. Duruma başka felaketlerdeki gibi iskân çareleri aramak yerine, öyle anlaşılıyor ki, hükümet tehciri tercih etmiştir.[114]

NEDENLER

Karasuli, Kasparian[115] gibi yangının kundaklama olduğu kanaatindedir ama nedenleri üzerinde durmaz. Epeoğlu ise soruşturmuştur:

"Kimse yangının kundaklama olabileceğinden şüphelenmiyordu. Hakikat daha sonra öğrenildi. Ankara Ermenileri ve onlardan da ziyade Katolik Ermeniler çok zengin olduğu için, şehrin önde gelen Türklerinin[116] en büyük arzusu, bu devasa serveti, kendi adlarına 'kurtarmak'tı. Resmi kurumlar oldubittiye nasıl getirilebilirdi?"[117]

Epeoğlu'na göre, önce Gregoryen ve daha sonra Katolik Ermeni erkekleri toplanır ve tehcir edilir. Daha sonra sıra kadın ve çocuklara gelir; Ermeni ve Katolik mahalleleri boşalır.[118] "O leleri de temizlenmişti. Görüntüyü kurtarmak için, asgari sayıda Türk evinin de yanmasına izin verdiler."[121] Epeoğlu aynı tezi Amasya yangını için de ileri sürer: "1915'deki Ermeni tehcirinin hemen ertesinde, diğer her yerde olduğu gibi, yapılan yağmayı İstanbul hükümetine karşı meşru göstermek[122] için Ermeni mahallesi kundaklandı. Aksi takdirde, hükümet [tüm] emval-i metrukeyi Hazine'ye aktaracaktı."[123]

Ankara kundaklama sonucu mu yanmıştı? Aslında Osmanlı belgelerinde bu konuda bir ipucu vardır. Yanan binaların, içinde bulundukları mahallelere göre dağılımını gösteren raporda, yanan mahallelerde toplam 6 kilise bulunmasına rağmen, hemen altındaki paragrafta yedi kilisenin yandığı belirtilmektedir.[124] Bu maddi bir hata mıydı yoksa, yanan 7. kilise, yangına maruz kalmayan bir mahallede miydi? Böyle bir kilise var mıydı?

Yangın, 1924 haritasına göre Hallac Mahmud Camii'nin ve Asaf'a göre, 1920'lerde "Ankara'nın en işlek ma-

SONRASI

"Angora, Kemalistler 1920'de oraya yerleştiklerinde, hatta daha sonraları, 1923'de ... ilk kez gördüğümde, ... ağır ağır can çekişerek ölmeye mahkum olmuş gibiydi. Eski semtlerde, Türk kentlerinin o bilinen hoş, çekici havasından eser bile yoktu. ... Zeminin korkunç engebeleriyle birleşen nemli sokakçıklar, ayakta durmayan viran evler, delik deşik, alt üst olmuş kulübeler, boş arsalar, yıkık duvarlar, harap hanlar, çukurlar, su birikintileri, döküntüler, pislik ve bu korkunç yıkıntıda, yırtık pırtık giysiler içinde bir kalabalığın ürkütücü sefaleti. ... 1918'de [1916 kastediliyor] orada iki bin ev alev alev yanmış. Ve şimdi onların kent merkezindeki yerlerinden geriye, mantar ve böğürtlenlerin istilasına uğramış boş bir alan kalmış."[126]

Falih Rıfkı yitirilenlerin farkındadır: "923'te Ankara'ya geldiğimiz vakit, bağ evleri müstesna, Hıristiyan mahallesinden eser yoktu ... Ermeniler ve Rumlarla beraber hayat ve 'um-

Hisarönü'ndeki "İnat" duvarları.

(VEKAM'dan alınmıştır, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi, no. 0229, 1925).

"Yangın Hıristiyan mahallelerini tahrip edip Türk evlerine ulaşınca tellal çıkardılar. Herkes söndürme çalışmalarına katılmaya mecbur edildi ve 'iki gün zarfında imkânı olanlar geriye kalan evlere yerleşsinler' diye bir buyruk çıktı. Sürgünden kaçmak için, herkes tek odalı olsa bile ev bulmaya koştu. Türk evleri bile kiralandı..."

ran' denecek ne varsa hepsi sökülüp gitmişti."[127] Ama kolektif sorumluluğu da açıkça üstlenir:

"Ankara'nın zengin semtleri ve bakımlı yazlıkları Ermenilerin malı idi. Ermeni lokantasında yiyor ve Ermeni otelinde kalıyorduk. Müslüman çarşısı en eski alaturka idi. Yerden yüksek dükkânlarda bağdaş oturulduğunu hatırlıyorum. Ankara'da kaldığımız otelin adı Santral. Lokantası iyi, yatakları temiz ve rahattı. 'Tehcir' zamanı yıkılmış olmalı idi. Ankara başkent olduğu vakit Santral otelini aramıştım. Altındaki ahıra at bağlanan Taşhan'dan başka kalınabilecek yer yoktu. Benim ilk gördüğüm Ankara'nın medenilik adına nesi varsa hepsini yakıp kül etmiştik."[128]

Bu harabeden yeni bir "umran" ortaya çıkarılabilir miydi? Cumhuriyet'in ideali buydu. Mustafa Kemal, Nadi'ye moral verir: "Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir hayat çıkarmak, bu inhilalden [parçalanma] bir teşekkül yaratmak lazımdır. Mamafih sen ortadaki boşluğa bakma. ..."[129] Bu amaçla Cumhuriyet Ankara'sı yeniden inşa edilmeye ve bir şehir hayatı oluşturulmaya çalışılır.

Ancak özellikle çoğu İstanbul kökenli devlet adamları için, bu boşluk asla bir şehir haline gelmez, en fazla suretidir. İmkân buldukça İstanbul'a gidenler, Ankara'nın "özelliklerini" yüceltmeye çalışırlar:

"Falih Rıfkı, İstanbul'un cazibesine dayanmayarak küçük bir kaçamak yapanların, döndükten sonra yaşadıkları vicdan azabını azaltabilmek için, Mustafa Kemal'e Ankara'nın doğal güzelliklerini övdüklerini anlatır: 'Fakat Paşam, şu gurup yok mu, işte İstanbul'da bunu bulamazsınız.'"[130]

Şehrin yapmacıklığını, yapmacık duygulanımlarla örtmeye çalışan, Yakup Kadri'nin deyişiyle, "sanki ... orada mevcut olmıyan bir başkasının rolünü oynamakla meşgul" bürokratların[131] çabalarına rağmen (ya da belki bu çabaların etkisiyle) Ankara bir şehir olamıyor; "Ankara'da[ki] hayat, bir taslak olmaktan da kurtulamıyordu."[132]

Tacettin mahallesindeki geleneksel hayatı CumhuriyetAnkara'sı ile kıyas-

layan Yakup Kadri, şu soruyu sorar: "Yeni Ankara, ... eski Ankara'nın bir mütekamil şekli olmak lazım gelmez miydi? O milli bürkanın [=volkan] kızgın ateşinden bu bozdan şehir maketi nasıl çıkmıştı?"[33] Yukarıdaki veriler ışığında, cevap, aslında sorunun içinde gizlidir: Böyle bir "bürkanın kızgın ateşinden", belki de, önce "medenilik adına nesi varsa .. yakı[lı]p kül" edilmiş bir "harabe", sonra içinde "taslak olmaktan kurtulamayan" bir hayatın aktığı bir "maket", daha sonra da olsa olsa bunların "mütekamil bir şekli" olan şimdi içinde yaşadığımız gibi bir Ankara çıkabilirdi.

Yangın sonrası Aziz Klementos Kilisesi.

(Max Bierbaum, Bilder Aus Anatolien, 1917, s. 37).

DİPNOTLAR

1 Refik Halid Karay, *Ankara*, hz. Ali Birinci, İnkılap, İstanbul, 2009 [bu yazıda RHK].

2 RHK, s. 141.

3 Alice Odian Kasparian, 'The 1915 Massacres of the Armenians in the State of Angora, Turkey', *Journal of Armenian Studies*, cilt IV, sayı 1 & 2, 1992, ss. 119-36. Ankara doğumlu yazarın, Ankara ve Zir/İstanos Ermenilerinin Tarihi (*The History of the Armenians of Angora and Stanos*, Doniguian Press, Lebanon, 1968) ve geleneksel iğne oyası ve nakış konusunda da bir kitabı (*Armenian Needlelace and Embroidery: A Preservation of Some of History's Oldest and Finest Needlework*, 1983) vardır.

4 Ευδοκια Επεογλου-Μπακαλη, Αναμνησεις απο τη Ζωη στην Αγκυρα, Βανιας, Selanik, 1997 [bu yazıda EEM], s. 47.

5 RHK, s. 76-9.

6 Bu harita, VEKAM (Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi) Harita Arşivi'nde 004 envanter no. su ile kayıtlıdır. Merkez, yayın hakkı kendilerinde olduğu için haritanın sayısal kopyasını vermemiş, ancak kâğıt kopya ve görüntüler üzerindeçalışmama müsaade etmiştir. Aksi takdirde, yer/yapı isimlerini okumak mümkün olmayacaktı. Haritanın bir nüshasını tesadüfen, merhum Raci Bademli'nin arşivinde buldum. Haritayıincelememeve fotoğraflamama izin veren Sn. Şule Bademli'ye müteşekkirim. Fotoğrafları çekmeme yardımcı olan Sn. Lale Esin'e ve bu dâhil, şu ana kadarki tüm harita düzeltme/ işaretlemelerini özenle yapan Sn. İlknur Ateş'e de bu vesileyle teşekkür ederim.

7 RHK, s. 77 ve Ruşen Keleş, *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1971, s. 196. Yangın yerinin uçak fotoğrafları için, bkz. Mehmet Tunçer, *Ankara (Angora) Şehri Merkez Gelişimi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

8 Kurşunlu Camii'nin önünde kalmış olan Hıristiyan evleri yanmıştı (AKM, s. 76). Kurşunlu Camii'nin Aziz Stefanos adında eski bir kiliseden çevrilme olduğu iddia edilir (AKM, s. 51).

9 "... 19. yy'la 20. yy'ın ilk çeyreğinde ... Ermeniler geçmişte Hisarönü bugünse Hisar Parkı denen yerde, 3-4 katlı apartmanlarda oturmuşlardır. 1917 yılındaki yangına kadar burası kentin en lüks, en değerli mahallesi olmuştur. Çıkrıkçılar Yokuşu ile bugün Işıklar diye adlandırılan yerlere Rumlar; Denizciler Caddesi denen bölüme de Yahudiler yerleşmişlerdir." (Nejat Akgün, *Burası Ankara*, Ankara Kulübü Derneği Yayınları, Ankara, 1991, s. 82).

10 *Memalik-i Osmaniyenin 1330 Senesi Nüfus Istatistiği*, Dahiliye Nezareti, Sicill-i Nüfus Idare-i Umumiyesi Müdüriyeti, Hilal Matbaası, Dersaadet, 1336, s. 4-5, 10. Transkripsiyonu için, bkz. Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı-1914 Nüfusu*, Ekim, 2010.

11 RHK, s. 78. Bu sayfadaki çok önemli bir bilgiye daha sonra değineceğiz.

12 Özel isimlerin transkripsiyonunda, Herkül Millas, 'Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı', *Tarih Araştırmaları*, Ankara, www.ankara.edu.tr/kutuphane, 1992, s. 189-197esas alınmıştır. Kaynağıöneren hocam Sn. Ahmet'e teşekkür ederim.

13 Kitabı sağlayan hocam Sn. Hacidimitru'ya teşekkür ederim.

14 Ανδρονικη Καρασουλη-Μαστοριδου, Αναμνησεις απο τη Χαμενη μου Πατριδα: Η ζωή μου στην Αγκυρα, Atina, 1966 [bu yazıda AKM].

15 Yangın sırasında üç yaşında olduğunu belirtir (EEM, s. 43).

16 Yazarın, Amasya'yı anlatan önemli bir kitabı daha vardır: Ευδοκια Επεογλου-Μπακαλη, Η Αμασεια, Εκδοτικος Οικος Αφων Κυριακιδη, Selanik, 1988.

17 EEM, s.19.

18 Merkez için bkz. http://www.kms.org.gr, *Göç: Rumların Anadolu 'dan Mecburi Ayrılışı* (Herkül Millas (der.), Damla Demirözü (çev.), İstanbul. İletişim, 2001), bu merkezin kendi arşivinden yayınladığı iki ciltlik (Η Εξοδος, Κεντρο Μικρασιατικων Σπουδιων, Atina, 1982) eserden hazırlanmış önemli bir derlemedir. Merkez, tarihçesi ve işleyişi hakkında eleştirel bir çalışma için bkz. Penelope Papilias, 'Mülteci Belleği veya Bir Yunan Kurumu Üzerine Notlar', *Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, Esra Özyürek (der.), İletişim, İstanbul, 2006 içinde s. 267-297. Hocam Sn. Demirözü'ne bu kaynakları sağladığı ve önerdiği için çok teşekkür ederim.

19 KAAM'ın internetten de erişilebilen, bölgelere göre tasnif edilmiş kaynaklarının bir kısmı da görsel malzemedir. Yazıda kullanmak üzere Ankara'da ulaşabildiğim tüm koleksiyonculara yangın fotoğrafları için başvurdum; maalesef içlerinde sadece Sn. Faruk Dericizade elindeki malzemeyi sorgusuz sualsiz paylaştı. Burada kullanmadığım 1929 tarihli bu fotoğraf ve samimiyeti için kendisine teşekkür ederim.

20 AKM, s. 21.

21 AKM, s. 30.

22 EEM, s. 15.

23 Semavi Eyice, 'Ankara'nın Kaybolan Bir Eski Eseri: Klemens Kilisesi', *Ankara Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (Mayıs), Ankara Büyükşehir Belediyesi, 1991, s. 5-8; 23.1.1997 tarihli *Daily News* gazetesi; Haluk Sargın, *Antik Ankara*, kendi yayını, Ankara, 2004.

24 Diocletianus dönemindeki Hıristiyan karşıtı zulümde 303'de Klemens'in idam edildiği sanılan yerde, "sonraları üzerine Klemens adına bir kilisenin inşa edilmiş] ... olabileceği bir ihtimal olarak düşünülebilir. ... Ortodoks kilisesi tarafından 'Aziz' ilan edilmiş ve yortusu için23 Ocak günütahsis olunmuştur." (Eyice). "Eski Adliye Vekâleti'nin yanına yapılan inşaat sırasında tahrip olan Aziz Klementios Kilisesi Ayasofya'dan daha eskidir" (Hamit Koşay, *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara Halkevi, Ankara, 1935, s. 13; binanın çizimi, s. 15). Karasuli ise, 8. yüzyıla tarihler(AKM, s. 9).

25 Aydın ve diğerleri, *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Dost Yayınları, 2005, Ankara, s. 148.

26 Özçelikler Işhanı'nda çalışan Sn. Sibel Erol veSn. Ahmet Akdere, kendi inisiyatifleriyle kalıntıları 2012 Mart ayında görmeyi sağladılar ve yapı ile ilgili, tümüyle kendi merakları sonucu topladıkları ve sakladıkları belgeleri (Eyice'nin makalesi, Sargın'ın kitabı ve gazete sayfası) paylaştılar. Bu cömert, iyiliksever ve kibar insanlara teşekkür ederim.

27 Karasuli'ye göre Şişmanoğlu, Abdülhamid'le kâğıt oyunlarından kazandığı parayla İngiltere'de bir banka kurmuş, erken yaşta hastalanınca, yaptığı serveti vakfetmiştir (AKM, s. 52). Istiklal Caddesi'nde adıyla anılan bina için bkz. http://www.sehrinrehberi.com/mekan/jqq-sismanoglio-megaro-sismanoglu-konagi/ ve Meropi Anastassiadou, Paul Dumont, *Une Mémoire pour la Ville: la Communauté Grecque d'Istanbul en 2003*, Institute Françaisd'Etudes Anatoliennes, Istanbul, 2003, s. 50. Atina'daki en büyük kamu hastahanelerinden biri onun adınadır (http://en.wikipedia.org/wiki/Sismanoglieio_General_Hospital).

28 Kapadokya'nın Türkçe konuşan Ortodoksları kendilerini, "Rumiya Ortodoks" olarak adlandırırdı (Evangelia Balta, *Beyond The Language Frontier: Studies on the Karamanlis and the Karamanlidika Printing*, Isis Press, Istanbul, 2010, s. 66). Tanım, köken ve isimlendirmelerin zaman içinde siyasi bir nitelik kazanması bu eserde bulunabilir.

29 Αναστασίος Ιορδάνογλου, 'Η ελληνορθόδοξη κοινότητα της Αγκυρας', Πρακτικά του Β' Πανελλήνιου Συνεδρίου για τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας, Selanik 1994, Βάνιας, veya στο περιοδικό Καθ' ημάς Ανατολή, τ. 14', Atina 1994). Yordanoğlu, bilindiği kadarıyla, Yunanistan'da yıllarca Türkçe ve Türkçe eğitimi üzerinedersler vermiştir. Bu makaleyiınağlayan Sn. Savvas Tsilenis'e teşekkür borçluyum.

30 EEM, s. 36-7.

31 Kastettiği Yabanabad (=Kızılcahamam)'dır gerek: "Yabanabad'ın kaza merkezi 1880 yılında Demirciviran (Ören)'den alınıp Şarha (Pazar)'ya

taşınmıştır. 1915'ten sonra merkez Kızılcahamam olur." (Ahmet Yılmaz, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Yabanabad (Kızılcahamam-Çamlıdere) Kazası*, Ankara, 1998?, s. 11).

32 Bu köy, Kızılcahamam'da Pazar (Şorba) beldesi veya Güvem beldesi Kise (=Kilise) köyü (burada kilise-ayazmadan çevrilme Sey Cami-Hamam külliyesi vardır) olabilir(Camileriçin bkz., Erdoğan, Günel, Kılıcı, *Osmanlı'da Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 2007, s. 218).

33 Yordanoğlu, s. 125.

34 Georges Perrot, *Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure*, Michel Levy, Paris, 1867, s. 332.

35 AKM, s. 126; 1325 salnamesine göre, Küpelioğlu Yorgaki Efendi, Ziraat Bankası Şubesi Meclis Heyeti ve Ticaret Mahkemesi üyesi, Altıntop Yuvanaki Efendi ise Reji Nezareti temsilcisidir.

36 Aydın ve diğerleri, s. 215.

37 Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet, İstanbul, 1985, s. 23. "[Keçiören] Sanatoryum'un bulunduğu yerde Kırk Kızlar Kilisesi'nin büyük bağı, havuzu ve mahzenleri vardı"(GökçeGünel, 'Ankara'nın Bağları ve Bağevleri', *Ankara'da Bağcılık ve Bağ Kültürü*, Toygar ve Toygar, Ankara, 2005içinde, s. 56).

38 Burada 10-11. yy.'dan kalma el yazmaları saklanıyordu (Yordanoğlu, s. 134).

39 Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, Çağlar, Ankara, 2005, s. 244.

40 Necdet Evliyagil, 'Atatürk'ün Ankara'sından İzlenimler', *Başkent Söyleşileri*, Kent-Koop, Ankara, 1989 içinde, s. 162.

41 Age. s. 128.

42 Galanti, s. 244.

43 1920'lerde ayinler burada yapılıyordu (AKM, s. 80). Ankara çevresindeki amele taburlarında tutulan Hıristiyanlar, Aziz Georgios'taki pazar ayinine katılan kadınların yanına geliyor ve yardım görüyordu. (AKM, 35-6, 82).

44 Tuğlacı, s. 23.

45 Seyfi Taşhan, 'Dikmen Bağları ve Zaman Makinesi', Toygar ve Toygar içinde, ss. 81-83.

46 Yordanoğlu, s. 131.

47 "Rum erkek okulu 1871'de, Rum kız okulu 1885'te açılmıştır." (Aydın ve diğerleri, s. 215).

48 Yordanoğlu, s. 133.

49 Despina Küpecioğlu kız kreş/okulunu yaptırmıştır. (EEM, s. 16). Karasuli de, kendi ailesinin (Şengül) Hamamı Sokağı'nda yaptırdığı kız okulundan bahseder (AKM, s. 19).

50 AKM, s. 20.

51 Mehmed Asaf, *Volşa Kıyılarında ve Muhtıra*, hz. M. Cebecioğlu, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 204-5.

52 Okulun piyanosu, belki de Refik Halid'in yanarken gördüklerinden biri idi. Halid Ziya Uşaklıgil, *Bir Acı Hikaye*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 97.

53 Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_Ocakları.

54 Yordanoğlu, s. 131. Perrot, çok daha önce, henüz 1861'de, Bell-Lancaster yöntemiyle işleyen bir kız-erkek okulunun yanı sıra, müdürünün İstanbul'dan gelmesinin, cemaatin eğitime verdiği önem ve desteğin bir kanıtı olarak gördüğü bir ortaokuldan söz eder (s. 333). 1892'de 2 erkek 2 kız Rum okulunda toplam 313 öğrenci okuyordu (Aydın ve diğerleri, s. 212).

55 Yordanoğlu, s. 131.

56 Perrot, s. 333.

57 Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin I. Cilt*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 73.

58 Paul Gentizon "... Frères assomptionist'lerinin etrafındaki iki bin ev yanmıştır" ifadesini kullanır (Mustapha Kemal ou l'Orient en Marche, Editions Bossard, Paris, 1929, s. 313-4); tercümesi için bkz. *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994, s. 241.

FrerOkulu, muhtemelen Ulus, Kardeşler Sokak'ta idi.

59 Yordanoğlu, s. 123.

60 Perrot, s. 331; Galanti, s. 204.

61 Galanti, s. 245.

62 AKM, s. 20-2.

63 Yunan harfleriyle Türkçe yazılmıştır (Yordanoğlu, s. 126). Karamanlıca denilen bu dil/alfabe için Balta'nın yanısıra bkz. Gazanfer İbar, *Anadolulu Hemşehrilerimiz: Karamanlılar ve Yunan Harfli Türkçe*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012. Karamanlıca ifadeler, bu yazıda ayraç () içine alınmıştır.

64 AKM, s. 22-24.

65 Kasparian (1968), s.28.

66 Yordanoğlu, s. 134.

67 EEM, s. 17; AKM, s. 160.

68 AKM, s. 68.

69 AKM, s. 62. "Ankara valisi Muhiddin Paşa, ... işgal kuvvetlerine yardım İettiğindenİ ... onu çeteler yakalamışlar ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanına götürmüşlerdir." (Galanti, s. 178).

70 "22 Mayıs 1919'da İngilizler, yalnız mümessil ve şimendifer kontrolü yapan iki kişiyi bırakarak Ankara'danayrıldılar" (Aydın ve diğerleri, s. 342).

71 "... Ekim 1336/1920'del ... Efrad Hapishanesinden idama mahkum iki Rum kaçtı..." (Asaf, s. 201).

72 AKM, s. 68-71.

73 İlhan Bardakçı, *Taşhan'dan Kadıkekale'ye*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1975, s. 60-2.

74 Yargılananlar arasında Ortodoks ruhban da vardır. (Mehmet Kemal, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, Çağdaş, İstanbul, 1983, s. 181).

75 AKM, s. 86.

76 Yordanoğlu, s. 137.

77 Gentizon(1994), s. 250

78 Yordanoğlu, s. 134-5.

79 EEM, s. 36-7. Türkler Meryem ve Aziz Klementos'un deva verdiğine inanıyorlardı. Karaoğlan'danI?I eğrilmemiş yün iplik alır, dokuz düğüm atılır, Meryem ve Aziz Klementos ziyaret edilir, her düğümü ağrıyan yere dokundurularak geçerdi. İnanırlardı ki, Karaoğlan Aziz Klementos Kilisesi'ndevaftiz edildiği için, azizin lütfuna mazhar olmuştu. Rumlar kuraklık zamanında Aziz Georgios Kilisesi'nde bir geçit töreni düzenlemişlerdi. Ayine şemsiyeleriyle birlikte Türkler de koşmuştu. Ayrıısı, Haymana'daki bir tepede yapılır ve panayır/şenlikteki (Πανηγυρι) dini geçide Türkler de ellerinde şemsiyeleriyle katılırlardı. Bazı İTürklbeyleri duanın Türkçe okunduğu Aziz Georgios Kilisesi'ndeki ayini düzenli olarak izlerdi (bkz. ayrıca AKM, s. 49).

80 AKM, s. 21.

81 AKM, s. 20.

82 AKM, s. 42.

83 AKM, s. 43.

84 EEM, s. 39.

85 Epeoğlu da aynı günü verir: "Ama 29 Ağustos günü geldi çattı, günlerden Pazartesi idi ve Hıristiyanların etrafını ocaklarının alevleri sardı." (EEM, s. 37). Karasuli'nin kitabını okumuş olması muhtemeldir.

86 AKM, s. 42.

87 EEM, s. 39.

88 "Dışardan bakan biri, görünmez ellerin alevleri, çatıdan çatıya aktardığını söyleyebilirdi." (AKM, s. 44).

89 "Yangının esrarengiz bir sirayeti vardı. ... Bir saate varmadan ateş dört, beşkola ayrılmışİtil ... rüzgar yoktu ... Ateş arttıkça havada mevzi bir rüzgar hasıl oldu. ... Birden ... bir yanık kütük ... piyanoları tutuşturdu. Hem nasıl tutuşturmak? Gaz dökmüş, benzin serpmiş gibi ..." RHK, s. 138-9.

90 "Οι αρχές τούς απαγόρευσαν να τα σβύσουν, να τ' αφήσουν να καούν, αυτό τους είπαν." (AKM, s. 44).

91 Mihrabı minberden ayıran ikonalı perde.

92 EEM, s. 41.

93 EEM, s. 41-2.

94 AKM, s. 45-6.

95 AKM, s. 46.

96 EEM, s. 38.

97 EEM, s. 41.

98 AKM, s. 47.

99 EEM, s. 40.

100 AKM, s. 16.

101 EEM s. 16; "Tiyatro Balık Pazarı'nın İşimdiki Anafartalar Caddesil sağalt başında idi. İlk temsil gecesi Vali Abidin Paşa da teşrifletmiştil" (*Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları*, hz. H.K. Alpman, Tercüman, İstanbul, 1977, s. 69). Vali, 1886-94'te görev yapmıştı. Yordanoğlu, 1895 civarına tarihler(s. 134). Ermeniler salonu bazen, Türkçe Shakespeare ve Ermenioyunlarısahnelemekiçin kiralardı (Kasparian (1968), s. 28).

102 EEM, s. 41.

103 "ινατι".

104 AKM, s. 147.

105 AKM, s. 47.

106 AKM, s. 42.

107 EEM, s. 42.

108 AKM, s. 47-8. Koçların ortaklarından Elmacıoğlu LigorAğa mıdır?

109 AKM, s. 71.

110 EEM, s. 43.

111 RHK, s. 71.

112 Foreign Office 371/3400 no. 100453, 6.6.1918.

113 *Der Volkermord an de Armeniern 1915/16: Dokumente aus dem Politischen Archiv des Deutschen Auswartigen Amts*, Wolfgang Gust (der.), zu Klampen, Springe, 2005, s. 452-3.

114 Ankara'da felaketzede iskânına başvurulmaması ve dönem yangınlarının muhtemel nedenleri hakkında bkz. Zeliha Etözİ'Taylan Esin, 'Osmanlı Şehir Yangınları 1914-1918', *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 14, Yaz 2012, s. 9-52.

115 Yangının aynıanda birkaç yerde birden başladığını yazar(s. 130).

116 "1915 Ermeni tehcirinden sorumlu tutulan Kınacızade Şakir, Attar Sadullah, Bulgar Mehmet, Hacı Bayram Şeyhi Şemsettin, Hanîflerin Mehmet, Divan-ı Harp'te yargılanmak üzere İstanbul'a gönderildi." Bir kısmı, 29.10.1919'da kurulan Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çekirdeğini oluşturur: "Heyet-i merkeziye başkanı Müftü Rifat Efendi, üyeler 20. Kolordu temsilcisi Binbaşı Fuat Bey, defterdar ... Yahya Galip Bey, ... Hanifzade Mehmet, Bulgurluzade Mehmet, ... Kınacızade Mehmet ... idi." Kınacılardan Şakir ve Şemsettin, I. Dönem milletvekili olur (Aydın ve diğerleri, s. 340, 347, 356).

117 EEM, s. 42.

118 Aynı İngiliz belgesinde, bir Ermeni rahibin anlattıklarına dayanarak, önce Ankara piskoposu, 18 rahip ve 853 önde gelen Katolik'in, ardından 2. konvoyda 9.000 Katolik'in Ankara'dan çıkartıldığı belirtilir. Geride birkaç kadın veaskerkarısıkalır.Ardındantüm kiliseler, manastırlar, okullar, evler ve dükkânlar önce yağma edilir ve arkasından yakılıp yıkılır.

119 EEM, s. 43.

120 Aynı zamanda kuşkuları gidermek anlamında.

121 EEM, s. 43. Kasparian'a göre, tehcir sonrasında, 1916 baharında Ermeni mahallesini atlı arabalar doldurmuş; evler yağma edilmiş; taşınabilir eşyalar arabalara yüklenip götürülmüş; bunların bir kısmı da İstanbul'a nakledilmiştir.

122 Διχαιολογω» haklı çıkarmak, mazur göstermek anlamında.

123 EEM (1988), s. 21.

124 RHK, s. 78 ("7"sayısı, s. 74'te de yer alır).

125 Refik Halid'in metninin en ilginç yanı, Ankara'ya ait hiçbir mahalle/mekân isminin belirtilmemesidir.

126 Gentizon (1994), s. 241; François Georgeon, 'Keçi Kılından Kalpağa', *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, ed. P. Dumont, F. Georgeon içinde, s. 99-115, TVYY, İstanbul, 1999, s. 113'deki alıntıyı tercih ettim.

127 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Sena Matbaası, İstanbul, 1980, s. 351.

128 Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları*, Ekin Basımevi, İstanbul, 1963, s. 46.

129 Funda Cantek, *Yabanlar ve Yerliler*, İletişim, İstanbul, 2003, s. 83, Nadir Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*'nden alıntı.

130 Cantek, s. 89.

131 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, Hakimiyet-i Milliyye Matbaası, Ankara, 1934, s. 116.

132 Atay(1980), s. 415.

133 Karaosmanoğlu, s. 129-30.

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

PAGEV
www.pagev.org.tr

Plast Eurasia istanbul 2012

22. ULUSLARARASI İSTANBUL PLASTİK ENDÜSTRİSİ FUARI

online davetiye için
www.plasteurasia.com

29 Kasım - 2 Aralık 2012

Avrasya Ülkeleri Plastik Teknolojisi için İstanbul'da Buluşuyor

9 Salonda
80.000 m²

ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği Onaylı Fuar

Destekleyen Kuruluş İGEB | ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği Üye Kuruluş | ICCA Member Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği | Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Kahılımlardan Sorumlu Organizatörler Birliği | TFYD Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi E5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500, Büyükçekmece / İstanbul **Tel:** 0212 867 11 00 - 867 12 00 **Faks:** 0212 886 66 98
E-posta : Yurtiçi Satış: yurticisatis@tuyap.com.tr **Yurtdışı Satış:** sales@tuyap.com.tr **Reklam Satış:** reklamsatis@tuyap.com.tr **Yurtdışı Fuarlar:** tuyapoverseas@tuyap.com.tr
Proje Pazarlama: tanitim@tuyap.com.tr **Fuar Alanı:** fairarea@tuyap.com.tr

TÜYAP İSTANBUL

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ
Büyükçekmece, İstanbul / Türkiye

FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ TARİHÇİLİK VE ERIC HOBSBAWM FAKTÖRÜ

ZAFER TOPRAK

Hobsbawm, siyasal gerekçelerle tarihi sürekli çarpıtanlara ve bunların yanı sıra rölativist ve post-modernistlere karşı, rasyonelliği ön plana çıkaracak bir cephenin oluşturulmasından yanaydı. İşin tuhaflı rölativistlerin ve post-modernistlerin bir kısmı kendilerini solda görüyorlardı. Bu duruş, tarihçileri politik bağlamda beklenmedik şekilde bölebilirdi. Söz konusu olan yeni yapılanmada cephenin oluşumunda Marksist yaklaşım yine önemli bir rol oynayabilirdi. Tıpkı 1950'lerde ve 1960'larda olduğu gibi...

Eric John Ernest Hobsbawm 1917-2012.

Türkiye'de çağdaş anlamda tarihçiliğin kökeni 19. yüzyılın ikinci yarısına uzanır. O tarihlere kadar tarih dendiği vakit vakanüvislerin tuttuğu kayıtlarla yetinilirdi. Türkiye'de ya da Türklerde tarih yazıcılığın ön evresi İslamî tarih ananesiyle başlamıştı. İslamî edebiyatta tarihin önemli bir yeri vardı. İslamiyet kabul edildiğinde, diğer sanat dallarında olduğu gibi, tarihte de usul, kaide ve ananeler konmuştu. Önceki destan ve rivayetleri bu kapsama oturtmak gereği duyulmuş, İslamî tarih ananesi, başta savaşlar olmak üzere olayları tarih sırasına göre düzenlemeyle, büyük adamların azil, tayin ve ölümleriyle sınırlı kalmıştı.

Tarih bir edebî türdü. Eski edebiyatımızda nazım ve tarih en belli başlı türleri oluşturuyordu. Tarih vurgu alan bir nesir alanıydı. Okumuş zümrenin, devlet adamlarının, yönetimlerinde yararlandıkları bir kaynaktı. Tarih yönetici için tarihin iyi ya da kötü yönlerini anlatan ya da herhangi bir durum karşısında izlenecek yolu telkin eden didaktik nitelikte bir uğraştı. Çoğu tarihçi için tarih bir nesir sanatının ötesine geçmiyordu. Tarihi gerçek, çok kez, kaygı ya da çıkar karşısında boyun eğiyordu. Tarihçi için bir olayı tevil etmek, nüfuz ve kudret sahibi adamların icraatlarını olduğundan büyük göstermek ya da aksine, göz ardı etmek doğaldı. Cesaret çoğu kez dolaylı ya da kinayeli yazmanın ötesine geçemiyordu. Devlete kapılanmış tarihçiler ya da onların dışında tarih yazanlar savaşlar, zaferler, bozgun öyküleri, hükümdar ve vezir menkıbeleri, müsâlâhanâmeler [barış antlaşmaları], isyan ya da ihtilal vakaları, büyük adamların katledilmesi gibi olaylarla yetiniyorlardı. Tüm bu olayların geri planında yer alan nedenler, toplumsal sorunlarla ilgili bilgiler gündemde yoktu. Ülkeyle ilgili bilgiler ancak bu anlatım sürecinde satır aralarında izlenebiliyordu. Olayların hemen hemen tümü din gerekleri ile izah ve tevil olunuyordu. Özellikle bozgun, hastalık, isyan ve öldürmeler için doğal açıklama din kaynaklıydı.

OSMANLI'DA MODERN TARİH

Uzun yıllar Osmanlı tarih serüveninin izi büyük ölçüde bu kaynaklardan sürdürüldü. Ancak Tanzimat'la birlikte bu anlayış köklü bir biçimde dönüşüme uğradı. 19. yüzyılın ikinci

yarısında Batı'da yayımlanmış tarih eserlerinin basitleştirilmiş çevirileri Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye gibi Batı'dan öykünerek kurulan yüksekokullarda okutulmaya başlandı. Böylece Osmanlı seçkin kesimi dünya tarihi ile ünsiyet peyda etti. Bu tarih, tıpkı Batı'da olduğu gibi, büyük ölçüde siyasal ve diplomatik tarih niteliğindeydi. Tarihçilik 1908 Jön Türk Devrimi'yle birlikte bir kez daha dönüşüm geçirdi. Ulusal tarihçiliğe geçiş II. Meşrutiyet yıllarında gerçekleşti. Bu evrede özellikle dört tarihçi ön plana çıkıyordu. Bunlar Ali Reşad, Diran Kelekyan, Ahmet Refik [Altınay] ve Fuat Köprülü idi. Pozitivist tarihyazıcılığın Osmanlı'da ilk temsilcisi Ali Reşad idi. Charles Seignobos'u, Ernest Lavisse'i, Alfred Rambaud'yu hatmetmiş; eserlerini Türkçeye çevirmişti. Fransız tarihçiliğini bu denli yakından izleyen bir tarihçinin Fransız Devrimi'ne odaklanması kaçınılmazdı. Ancak onun da temel yaklaşımı siyasal tarihti. Ahmet Refik ise yine siyasal tarih eksenli geniş halk kitlelerine yönelik popüler bir tarih anlayışını benimsemişti. Fuat Köprülü o tarihlerde bir adım ötede edebiyat tarihinde kalıcı eserler veriyordu.

Siyasal tarih dersleri 19. yüzyılın ikinci yarısında geleceğin bürokrasini yetiştiren Mülkiye'de önem kazanmıştı. Nitekim Ali Reşad Mülkiyeli idi ve eserleri Mülkiye'de ders kitabı olarak okutulmuştu. II. Meşrutiyet yıllarında tarih büyük ölçüde Fransız Devrimi'ne odaklıydı. 1908 yılındaki ders programı düzenlemeleriyle Mülkiye ders programında Fransız Devrimi üç ayrı döneme ayrılarak üç yıl arka arkaya okutulur olmuştu. Keza ortaöğretimde, idadi ve sultanîlerde öğrenciler Fransız Devrimi'ni Ali Reşad'dan öğreniyorlardı.

Eric Hobsbawm'ın Yaşamöyküsü

Eric John Ernest Hobsbawm (9 Haziran 1917 – 1 Ekim 2012) Marksist düşünceye mensup 20. yüzyılın en önde gelen İngiliz ve dünya tarihçilerinden biriydi. Yaşamı boyunca Büyük Britanya Komünist Partisi'ne bağlı kaldı. En ünlü eserleri "*Uzun 19. Yüzyıl*"i *İrdeleyen Devrim Çağı: 1789-1848, Sermaye Çağı: 1848-1878, İmparatorluk Çağı: 1875-1914*, ve kısa 20. yüzyıl üzerine *Aşırılıklar Çağı* adlı dörtlemesiyle "geleneğin icadı"nı içeren derlemesiydi.

Yahudi bir ailenin çocuğu olan Hobsbawm Mısır'da, İskenderiye'de doğdu. İki yaşındayken ailesi önce Viyana'ya, ardından Berlin'e göç etti. Ana-babasını Berlin'de kaybetti. Hitler'in iktidara gelmesiyle kendisini evlat edinen teyzesiyle birlikte Londra'ya göç etti. Cambridge Üniversitesi'nden Fabian Society üzerine yazdığı tezle doktorasını aldı. 1947'de, Londra'da Birkbeck College'da hocalığa başladı. Ancak, siyasi görüşleri nedeniyle 1970'e kadar mesleğinde yükseltilmedi.

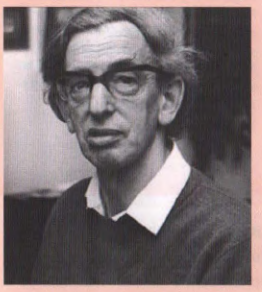
1943'te Muriel Seaman ile evlendi. Bu evlilik 1951'de son buldu. Marlene Schwarz ile ikinci evliliğinden Julia ve Andy adlı iki çocuğu oldu. Hobsbawm ölümüne değin, 2002-2012 arası Birkbeck College'ın fahri başkanlığını yaptı. 1998'de sanat, edebiyat, müzik, bilim, siyaset, sanayi ve dinde olağanüstü başarıya verilen Order of the Companions of Honour payesi ile ödüllendirildi. 2003 yılında "Sorunlu 20. yüzyıl Avrupa tarihini derin tarihsel araştırma ve edebi üslupla ele alışı" nedeniyle Balzan Prize'a layık görüldü. Hobsbawm tarihçiliğin geniş alanında seçkin eserler ortaya koydu. "Çifte devrim" diye nitelediği Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'ne odaklanarak Avrupa'nın liberal kapitalizme yöneliş sürecini ele alan 19. yüzyıl üçlemesi ona ün kazandırdı. Akademik çalışmaları dışında, Hobsbawm düzenli bir biçimde Frankie Newton müstear adıyla New Statesman'da caz ve zaman zaman popüler müzik eleştirileri yazdı. Frankie Newton adını, Billie Holiday'in komünist trompetçisi Frankie Newton'dan esinlenerek almıştı.

Hobsbawm, İngiltere'de hüküm süren ılımlı McCarthyism nedeniyle on yıl yükseltilmedi; ancak üniversitedeki işinden de atılmadı. 1970 yılında Birkbeck'te profesör oldu. 1982'de emeritüs olarak görevini sürdürdü. 1949-55 arası Cambride King's College'da "fellow" oldu. Ancak, King's College'da da aforoza uğradı.

Hobsbawm 1952'de *Past & Present* adlı ünlü akademik derginin kurucuları arasında yer aldı. 1960'ta Stanford Üniversitesi'nde misafir profesör olarak bulundu. 1971'de Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'ne yabancı onur üyesi, 1978'de Britanya Akademisi'ne üye seçildi.

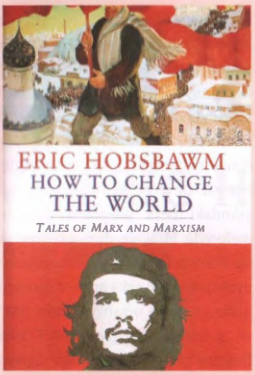
1982'de emekliliğinin ardından New York'ta, The New School for Social Research'de 1984-97 arası misafir profesör olarak ders vermeye devam etti. Hobsbawm dil konusunda büyük bir yetenekti. Almanca, İngilizce, Fransızca, İspanyolca, İtalyancayı akıcı bir şekilde konuşuyor, Portekizce ve Katalancayı okuyordu.

Hobsbawm Berlin'deyken 1931 yılında, 14 yaşında Alman Genç Komünistler Ligi'nin uzantısı olan Sosyalist Öğrenciler Derneği'ne, *Sozialistischer Schülerbund*'a, beş yıl sonra İngiltere'de Büyük Britanya Komünist Partisi'ne üye oldu. 1946-1956 arası Komünist Parti Tarihçiler Grubu'nun üyesi olarak kaldı. 1956'da Sovyetler'in Macaristan'ı işgali sonucu grubun birçok üyesi Komünist Parti'yi terk etti. Hobsbawm ise 1991 yılına kadar parti üyesi kaldı.

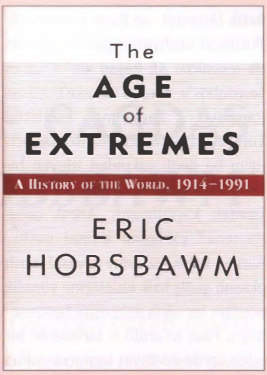

Ama Sovyet rejimini eleştirmekten geri kalmadı. Polonya ve Macaristan ayaklanmalarını "bürokrasiye ve sözde-komünist siyasal sisteme karşı işçilerin ve entelektüellerin ayaklanması" olarak niteledi. Macar ayaklanmasında Sovyetler'i protesto eden tarihçiler bildirisini imzaladı.1968'de Prag Baharı'nı destekledi. Büyük Britanya Komünist Partisi içinde bölünme olduğunda Avro-Komünizmi'nde başı çekenler arasında yer aldı. Parti içinde Prag Baharı'nın Sovyetler'ce bastırılışını ve 1968 Paris öğrenci ayaklanmasında Fransız Komünist Partisi'nin öğrencilerin arkasında durmayışını eleştirenler arasındaydı. Hobsbawm İşçi Partisi'nde 1983'te Neil Kinnock öncülüğünde gerçekleştirilen yeni yapılanmayı destekledi. Görüşleri, Tony Blair'in Üçüncü Yol ve Yeni Emek hareketinin oluşumunda önemli rol oynadı. 1991'de yayınını durdurana kadar, *Marxism Today*'de yazdı.

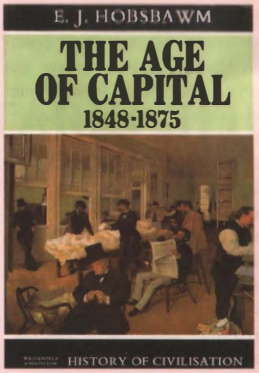
Ünlü tarihçi Niall Ferguson, Hobsbawm'ın *Devrim Çağı* ile başlayan ve *Aşırılıklar Çağı* ile sonlanan dört temel eserini çağdaş tarihe eğilecek insanın ilk okuması gereken kitaplar olarak niteledi. James Joll, *The New York Review of Books*'ta Eric Hobsbawm'ın trilojisini son on yıllarda tarih yazımının en saygın ürünleri olarak yorumladı.

How to Change The World — Tales of Marx and Marxism [Dünyayı Değiştirme Yolu: Marx ve Marksizm Söylemleri] **adlı eserde Marksizm son 130 yılın entelektüel yaşamının ana temalarından ve Marx toplumsal güçlere devinim sağlayarak 20. yüzyıl tarihinin ana aktörlerinden biri olarak yorumlanıyordu.**

Günümüzün ünlü tarihçilerinden Niall Ferguson *The Age of Extremes: A History of the World, 1914-1991'i [Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991, çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, 1996]* adlı kitabı yorumlarken Hobsbawm için hangi siyasi görüşte olursa olsun yaşayan tarihçiler arasında, bilgi birikimi ve derinliği yanı sıra analitik yetenek dahil, bu denli entelektüel güce sahip başka bir tarihçinin olmadığını kaydediyordu.

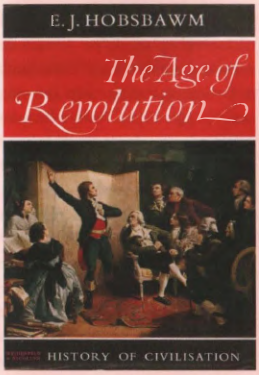

The Age of Capital 1848-1875 [Sermaye Çağı, 1848-1875, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]. **"Kapitalizm" sözcüğü dünya siyaset ve iktisat literatürüne 1860'lı yıllarda girmişti. Kapitalizmin küresel yengisi 1848 sonrası on yıllarda tarihin ana temasıydı. Ekonomik büyümenin rekabete dayalı özel teşebbüse, emek dahil herhangi bir "mal"ı en ucuz fiyata alıp en pahalı fiyata satış başarısına inanan toplumun zaferiydi.**

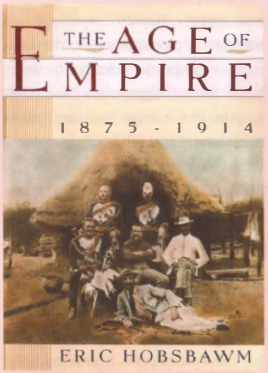
Sosyal içerikli ilk tarih anlayışı Mülkiye'de gündeme geldi. Osmanlı diplomasisine meslek memuru yetiştirmeyi amaçlayan okulun Siyasiyat Şubesi öğrencileri siyasî tarih ile toplumsal olaylar arasındaki bağı Diran Kelekyan'dan öğrendiler. Diran Kelekyan'ın *On Dokuzuncu Asırda İçtimaî ve Siyasî Avrupa* (Dersaadet; Sabah Matbaası, 1330) adlı eseri o güne kadar yazılan siyasî tarihe yeni bir boyut katıyordu. Bu eser Ali Reşid'in *Muhtasar, Musavver Fransa İhtilal-ı Kebiri Tarihi*'nden (Dersaadet; Kanaat Matbaası, 1331) bir yıl önce yayınlanmıştı. O güne değin Fransız Devrimi üzerine en ayrıntılı eser olarak yazınımıza geçmişti.

Ondokuzuncu Asırda İçtimai ve Siyasi Avrupa üç kesimden oluşuyordu: Fransa İhtilâl-i Kebiri, Napoléon ve Viyana Kongresi. 656 sayfalık bu dev eser okurlara Batı'nın birçok düşünürünü ve fikir hareketlerini tanıtıyordu. Kelekyan'a göre 20. yüzyılın kaderi 18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başında çizilmişti: "Avrupa'nın içtimai ve siyasi hâl-ı hâzırının mukaddemâtı milâdın on sekizinci asrının sonlarında ve on dokuzuncu asrının evâilinde tezahür etmişti..." Ona göre, Fransız Devrimi yepyeni bir çağ açmıştı. Siyasî ve içtimaî hürriyet fikirleri ve milliyet anlayışı Fransız Devrimi'nin yeni doğan ulus-devletlere ortam hazırlamıştı: Kitapta "Bu yeni vakıa-i mühimme-i siyasiyye milletlerin hayat-ı içtimaiyyesinde hürriyet-i siyasiyye (liberté politique) ve hürriyet-i ictimaiyye (liberté sociale) ve memâlikin teşkilat-ı siyasiyyesinde 'milliyet' (nationalité) esası namına vuku' bulan mücahedâtın bais ve âmilidir" deniyordu. Cumhuriyet'i hazırlayan fikir dağarcığı için Diran Kelekyan'ın eserleri ayrı bir önem taşıyordu. Hürriyet ve milliyet fikirleri 19. yüzyıl Avrupa'sının yörüngesini çizmişti. Kelekyan'ın deyişiyle "On dokuzuncu asırda Avrupa'nın içtimaî ve siyasî tarihi hürriyet ve milliyet fikirlerini hayat-ı umumiyyede tecelli ettirmek maksadiyle vuku' bulan mücahedât ve teşebbüsâtın tezahürâtından ve bunların husule getirdiği netâicten müteşekkil"di.

Mülkiye'de Meşrutiyet yıllarında kurulan ve Osmanlı diplomasisine meslek memuru yetiştirmeyi amaçlayan Siyasiyat Şubesi öğrencileri siyasî tarih ile toplumsal olaylar arasındaki bağı Diran Kelekyan'dan öğrenmişlerdi. **On Dokuzuncu Asırda İçtimaî ve Siyasî Avrupa** *adlı eser toplumsal sorunlara eğiliyor, o güne kadar yazılan siyasî tarihlere yeni bir boyut katıyordu.*

The Age of Revolution [Devrim Çağı 1789-1848, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]. Hobsbawm bu kitabında "Çifte Devrim" diye nitelediği Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'nin dünyayı ne denli değiştirdiğini ele alıyordu. Bu altmış yıl sanayi kapitalizminin Batı Avrupa'yı kuşattığı ve Avrupa'nın tüm dünyaya hükümran olduğu bir evreyi kapsıyordu.

The Age of Empire [İmparatorluk Çağ, 1875-1914, çev: Vedat Aslan, Dost Yayınları, 1999] adlı eserinde Hobsbawm geleneğe karşı ilerleme ve aydınlanmayı simgeleyen Türk Devrimi'ni Üçüncü Dünya çağdaşlaştırıcı rejimlerinin ilki olarak görüyordu. Tarımsal toplumsal yapıyı değiştiremeyişini ise devrimin zaafı olarak yorumluyordu.

George Rudé ile birlikte yazığı *Captain Swing* yosul İngiltere'nin öyküsüydü. Kapitalizmin kırsal bölgelerine girişiyle ortaya çıkan gerilimi ele alıyordu. "Swing" adı verilen bir dizi ayaklanma sonucu makineler kırılmış, çiftlikler ateşe verilmişti.

Diran Kelekyan tam bir Aydınlanma insanıydı. Kitabında Aydınlanma Çağı düşünürlerine ve eserlerine geniş yer vermişti. Birçoğu belki de ilk kez bu kitapta Osmanlı aydınlarıyla tanışıyordu. Kitapta *Montesquieu'nün Ruh-ı Kavânin'i* (*Esprit des Lois*), *Romalıların Esbâb-ı Şevket ve İnhitâtı*, (*Considerations sur la grandeur des Romains et de leur décadence*), Voltaire'in *Mekâtîb-i Felsefiyye*'si (*Lettres Philosophiques*), Diderot'nun *Amâlar Hakkında Mektuplar*'ı (*Lettres sur les Aveugles*), *Meziyet ve Fazilet Hakkında Tecrübe-i Kalemiyye*'si (*Essai sur le mérite et la vertu*), *Tefekkürât-ı Felsefiyye*'si (*Pensées philosophiques*), Rousseau'nun *Emile'i, İnsanlar Arasında Adem-i Musavatın Menşe'i ve Esasları* (*Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité*), *Muahede-i İctimaiyye*'si (*Contrat social*) Fransız Devrimi'ni hazırlayan fikir ortamı olarak işlenmişti.

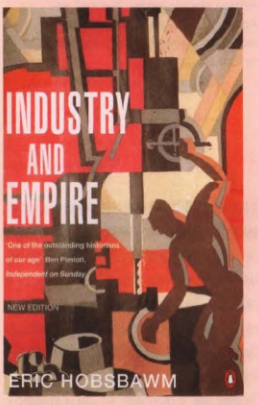
Batı'nın birçok düşünür ve yazarını Osmanlı okuru Diran Kelekyan sayesinde tanımıştı. Batı'da bile uzun yıllar önemi idrak edilemeyen Alexis de Tocqueville bu kitapta yer almıştı. Hatta kitap Tocqueville'den bir alıntıyla başlıyordu: "Mesâil-i ictimaiyye ile de iştigal etmiş olan bir Fransız siyasîsi ihtilallerin suret-i zuhurundan bahsettiği sırada diyorki: "İhtilaller ilcaat-ı umumiyyeden tevellüd ve esbâb-ı sathiyye tesiriyle zuhur eder. Binaenaleyh onları bütün bütün ilcaat-ı umumiyyeye atf etmek haiz olamayacağı gibi, esbâb-ı sathiyyenin husul-i yegânesi addetmek de doğru olmaz'. Bu sözlerin kaili *Müttehide-i Amerika'da Hükümet-i İbad* (La démocratie en Amerique) ve *İdare-i Sabıka ve İhtilal* (L'Ancien Régime et la Révolution) unvanlı eserleri ve diğer bazı müellifât-ı müfidesiyle müştehir olan ve Encümen-i Daniş azalığı, hariciye nazırlığı gibi mühim memuriyetler ifa etmiş bulunan Mösyö A. de Tocqueville'dir. (tevellüd 1805; vefat 1859)."

Colbert'in liberal dünüşüncenin simgesi olan ünlü deyişi "Hazret! Hiçbir şeye mani olmayınız" (Monseigneur! laissez faire, laissez passer); Masonların kardeşlik simgesi "Cümlesi bir kişi için, ve bir kişi cümlesi için" (Tous pour un, un pour tous) kaidesi; Fransız halkının oluşturduğu ulusal muhafızların üç renkli bayraklarının üzerinde yazılı "Fransız Ahalisi, Hürriyet yahut Ölüm" (Le peuple français, la liberté ou la mort" cümlesi bu kitapta yer alıyordu. 1688'in "Berat-ı hukuk"u (Bill of Rights), "İnsanın ve Vatandaşın Hukuku" (Droits de l'Homme et du Citoyen); Montesquieu'nün "tefrik-i kuvva" nazariyesi (séparation des pouvoirs), Fransa'nın toplumsal katmanları; ruhban sınıfı (clergé), zâdegân sınıfı (noblesse), avam ya da üçüncü sınıf (Tiers Etat), Kelekyan'ın kitabında Türkçe karşılıklarını buluyordu. "Hukuk-ı Beşer Beyannamesi" ya da "Beşer ve Vatandaşın Hukuku" (Les droits de l'Homme et du Citoyen) dibace ve on yedi madde birlikte bu kitapta Türkçeye kazandırılmıştı.

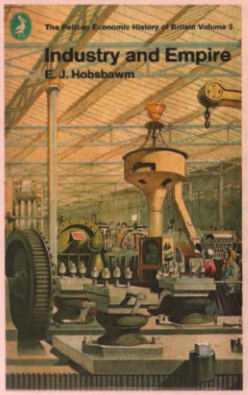
Diran Kelekyan'ın eseriyle tarihçilik yeni bir boyut kazanıyordu. Geleneksel siyasi-diplomatik tarihin dar kalıpları aşılıyor, "tarih-i içtimaiyye" bugünkü karşılığıyla "toplumsal tarih" ile geçmiş olayların ardında yatan gerçek nedenlere eğiliniyordu. Nitekim eserinin önsözünde "siyasetin inkişafı diplomatların tertibâtına

münhasır kalmayıp çok kere, ahali onlara doğrudan doğruya iştirak etmiştir" diyerek toplumsal olayların dış politikadaki etkilerine dikkat çekiyordu. Mülkiye'de diplomasi mesleğini seçecek olan Siyasiyyat Şubesi öğrencilerine diplomatik tarihin yanı sıra "tarih-i içtimaî ve siyasî"yi (histoire politique et sociale) de öğretmek gerektiğini vurgulayan Diran Kelekyan, tarihçilikte son yıllarda iç ve dış politikanın bütünlüğünü vurgulayan görüşlerin ilk habercisi olmuştu. Ona göre "ahvâl-i dahiliyye ile "münâsebât-ı hariciyye" yakından bağlantılıydı: "Mekteb-i aliyyeye mahsus tarih-i siyasî tedrisâtında ictimaiyyat, hayat-ı siyasiyye ve ahvâl-i diplomatikiyye inkişafâtı enzâr-ı talebeyne yekdiğerine merbuten takdim olunmalıdır. Ancak bu suretle icra kılınan tedrisat gaye-i matlubeyi temin edebilir" diyordu.

Böylece toplumsal olaylarla iç ve dış politika arasındaki bağlantıyı ilk kuran tarihçimiz Diran Kelekyan oluyordu. Bu nedenle Diran Kelekyan ders kitabı olarak hazırladığı eserine "İçtimaî ve Siyasî Avrupa" başlığını koymuştu. Ona göre Türk ulusçuluğu dâhil, Osmanlı topraklarındaki tüm ulusal fikirler kaynağını Fransız Devrimi'ydi. Diran Kelekyan'ın Fransız Devrimi'ne tutkusu onu kendi "millet"ine bağlaması da doğaldı. Kimilerine göre O, "Ermeni vatanperveri"ydi. Ama, O aynı zamanda bir Osmanlı'ydı; Meşrutiyetçi bir Jön Türk'tü. Nitekim Diran Kelekyan, Milli Mücadele evresinde kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin temelini oluşturan Müdafaa-i Milliyye Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştı.

***Industry and Empire : From 1970 to the Present Day* [Sanayi ve İmparatorluk, çev: Abdullah Ersoy, Dost Yayınları, 1998] adlı eser The Pelican Economic History of Britain adlı dizinin üçüncü cildiydi. Eserin revize edilmiş ve güncelleştirilmiş yeni baskısı Chris Wrighley tarafından hazırlandı ve 1999 yılında basıldı.**

CUMHURİYET VE ULUSAL TARİH

Meşrutiyet'in siyasi ve diplomatik tarih yazıcılık anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etti. 1930'lu yıllar ise tarih anlayışında köklü dönüşümlere sahne oldu. Yeni bir kimlik arayışı ve Dünya Buhranı Türk Tarih Tetkik Cemiyeti ile birlikte yeni bir evreyi başlattı. Öte yandan, müze, kütüphane, bilimsel kurumlar, metinler, arşivler türü çağdaş tarih anlayışının altyapısına yönelik çabalar yoğunlaştı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile birlikte "medeniyet" ekseninden "kültür" eksenine kayan bir tarih anlayışı hâkim kılındı. "Kültür" eksenli tarih bir yandan antropoloji, öte yandan arkeoloji ile bütünleşerek tarihe "bilimsel" bir görünüm kazandırıyordu.

Rejimin giderek içine kapanmasına karşın bu on yıl tarihçiliğimizde çoğulcu bir dönem görünümündeydi. Bir tür romantik sayılabilecek resmî tarih tezi Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti / Türk Tarih Kurumu çevrelerinde ve ortaöğrenimde kullanılan tek tip tarih kitaplarında yer almışsa da, yükseköğretim ve yayın dünyasında pek etkin olamamış, çoğu kez eleştirilere uğramıştı. Ankara-İstanbul ikileminde farklı tarih anlayışları yeşerdi. Direnebildiği kadar Türk Tarih Tezi'nden uzak kalmayı deneyen İstanbul Edebiyat Fakültesi, Köprülü'nün şahsında Türk Tarih Tezi'ni daha geniş bir eksene oturtmayı deniyordu. Osmanlı tarihinin yörüngesini Batı'dan Doğu'ya çeken bu açılım Bizans örneğinde olduğu gibi iç dinamikleri öne çekiyor ve "ulusal" tarihe yeni bir veçhe kazandırıyordu.

30'lu yıllarda soyut tarih anlayışı ötesinde Türkiye'de akademik anlamda tarihçiliğe damgasını vuracak iki önemli eser Fuat Köprülü tarafından yazılmıştı. O tarihlere kadar edebiyat tarihinde özgün çalışmalarıyla tanınan Köprülü, 1931'de kendi yönetiminde yayına giren *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda Batı'da büyük yankı uyandıran ve "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" başlığını taşıyan uzun bir makale yayınlamıştı. O güne kadar Osmanlı kurumlarının Bizans'tan ve İstanbul'un fethinin ardından alındığı savını sorgulayan Köprülü, bu kurumların kendi tarihsel geleneği, ananesi içinde geliştiğini göstermişti. Eser daha sonra İtalyancaya çevrilmiş (1953) ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştı. Köprülü'nün ikinci önemli katkısı, 1934'te Paris Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan Türk İncelemeleri Merkezi'nde Fransızca olarak verdiği üç konferansı. Bu konferanslar 1935 yılında *Les Origines de l'Empire ottoman* başlığı altında yine Paris'te yayımlanmıştı. Eser kısa sürede Rusçaya ve ardından Sırpçaya çevrilmişti. Türkçesi ancak çeyrek yüzyıla varan bir gecikmenin ardından 1959 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştı. Hacim itibariyle küçük bu kitap, Gibbons'ın *The Foundation of the Ottoman Empire* adlı eserinde ileri sürmüş olduğu ve o güne değin hemen tüm yabancı tarihçilerce kabul görmüş olan savları büyük ölçüde çürütmüştü.

Kimi çevrelerin "resmi tarih" diye adlandırdığı anlayıştan farklı olarak, Köprülü'nün başlattığı tarih açılımı zamanla İstanbul'da güçlenecekti. Ankara'da ise Türk Tarih Kurumu dışında *Kadro* diye bilinen dergi çevresinde farklı bir tarih kurgusu gündeme gelecekti. Kadrocular Yusuf Akçura'nın Hukuk Mektebi'ndeki maddeci ve pozitivist tarih yöntemiyle uyum içersinde, farklı bir tarih yorumu getirmişlerdi. 1930'lu yıllarda ideolojik yelpazenin daralmasına karşın geçmişin yorumunda değişik yöntemlerin ele alınabilmesi, öte yandan Türk Tarih Kurumu'nun idari ve malî açıdan görece özerk bir araştırma birimine dönüşmesi, tarihçiliğin ve bu arada antropolojinin ve arkeolojinin, diğer disiplinlere oranla önemli bir atılım gerçekleştirmesine neden olmuştu. Nitekim Türk Tarih Kurumu yayın organı *Belleten*, resmî Türk Tarih Tezi'nden arınmış bir biçimde, 1937 başında yayımlanmaya başlamış, *Tarih-i Osmanî* ve *Türk Tarih Encümeni* mecmualarının başlattıkları "akademik" çizgiyi sürdürmüştü.

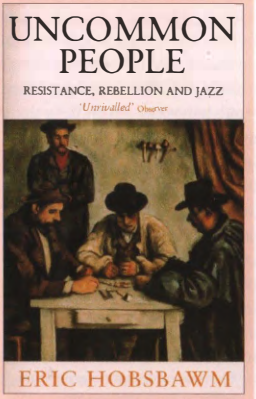
Kadro ile tarihçilik soyut alanlara yöneliyordu. Olgusal verilerle yetinilmiyor, gelişmişlik-azgelişmişlik sorunsalı "makro" ölçekte Türkiye'ye uyarlanıyordu. Kadrocu tarih görüşü, Marx ve Sombart'ın kapitalizmle ilgili gözlemlerinden esinlenmiş, emperyalizm kuramından yola çıkarak "mazlum milletler"in geri kalmışlığını ya da geri bırakılmışlığını irdeleyen bir tarihsel çözümlemeye gitmişti. Bu yaklaşım, Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'te ilk belirtileri görülen, sonraları *Türk Yurdu*'nda Parvus'un da katkılarıyla geliştirilen tarihsel perspektifin devamını oluşturuyordu. Böylece kıyısından, köşesinden Marksist tarih anlayışı da Türkiye sınırlarını aşmış oluyordu.

Kadrocu tarih görüşleri İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı eserinde kapsamlı bir biçimde ele alınıyordu. Bugün bile güncelliğini koruyan bu kitap, çizdiği kavramsal modelle 1960'lı ve 1970'li yıllarda geri kalmışlık tartışmalarına kaynaklık etmişti. Köylülüğün farklılaşması, Anadolu'da mülkiyet biçimleri, ekonominin parasallaşması, uzmanlaşma ve iç pazarın gelişimi, kapitalizm ve Osmanlı ekonomisi Türk tarihçiliğinde kavramsal bir düzeyde bu denli ayrıntılı olarak ilk kez işleniyordu. 1934'te yayımlanan *Türkiye Köy İktisadiyatı* 1970'li yıllarda soyut tarihçiliğimizin geliştirdiği dünya ekonomisi ve Osmanlı Devleti tartışmalarına bir ön-modellik etmişti. Hüseyin Avni Şanda'nın *Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi* (1932), 1908'de *Ecnebi Sermayesine Karşı ilk Kalkınmalar* (1935), *Türkiye'de Sanayi'in İnkişafı* (1936) ve *Reaya ve Köylü* (1941) adlı eserleri aynı kavramsal yönelimlerden ve Marksist tarih anlayışından esinlenmişti.

Hukuk formasyonu olan Barkan sayesinde Türkiye tarihçiliği Braudel'le tanışmış, tarih, ekonomi ile aynı potada yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da Amerika'nın da desteğiyle güçlenen Annales Okulu ve Braudel'in Akdeniz'i bütünleyen derin soluklu çalışmaları Barkan kanalıyla Türkiye'de saygın bir konum elde etmişti.

ÖMER LÜTFİ BARKAN VE İKTİSAT TARİHİ

1936'da iki önemli fakültenin Ankara ve İstanbul'da kurulmaları Türkiye'de tarih çalışmalarına yeni boyutlar katacaktı. Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi akademik tarihçilik için güçlü bir altyapı oluşturuyordu. Böylece daha 1923 yılında Ankara'da toplanan Hars Heyeti'nin önerdiği İçtimaiyyat Fakültesi projesi on yılı aşkın bir gecikmeyle gerçekleşmiş oluyordu. İstanbul'da ise İktisat Fakültesi'nin kuruluşu ve Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti aracılığıyla Alman göçmen öğretim üyelerinin Türkiye'ye gelişi iktisat bilimine, bu arada tarihçiliğimize, yeni bir soluk kazandırmıştı. Hukuk Fakültesi bünyesinde yer alan İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü'nün İktisat Fakültesi'ne dönüştürülmesi, iktisat biliminin sosyoloji ile bağlantısının sürmesine neden olmuştu. Fakültede kurulan sekiz kürsüde altı Alman hoca görev almıştı. Bunlar Umumî İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü'nde, Röpke ve Dobretsberger, Maliye ve Mali Kanunlar Kürsüsü'nde Neumark, İşletme İktisadı Kürsüsü'nde Isaac, Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Kürsüsü'nde Kessler. İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'nde Rüstow idi. İktisat Fakültesi'nde klasik ve neoklasik iktisat aşılmış ve tarihsel içerikli "cemiyet ekonomisi" ya da "millî iktisat" ders programlarının omurgasını oluşturmuştu. Bu nedenlerle fakültenin ilk yıllarında yayınlanan kitapların birçoğu içerik açısından tarihsel bir boyut içeri-

***Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz* İsyankar İnsanlar: Direniş, İsyan ve Caz, çev: Işıtan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002] idi. Akademik çalışmaları dışında, Hobsbawm düzenli bir biçimde Frankie Newton müstear adıyla New Statesman'de caz ve zaman zaman popüler müzik eleştirileri yazdı. Frankie Newton adını, Billie Holiday'in komünist trompetçisi Frankie Newton'dan esinlenerek almıştı.**

yor, bir anlamda iktisat tarihi işlevi görüyordu. Bu evrede ders kitaplarında sık sık Marx'a rastlanması bir tesadüf olamazdı. İktisat tarihinin ne de olsa Marksist tarih anlayışıyla dirsek teması vardı. Alman hocalar Almanya'dan kaçmalarına karşın Alman iktisadî düşüncesini Türkiye'ye getirmişlerdi. Bu fakültede hâkim olan tarihsel eksenli "içtimai iktisat" anlayışı tarihle iktisadı bir kez daha buluşturmuştu. Dünya Buhranı'nın da etkisiyle İktisat Fakültesi'nin birçok yayını sosyal sorunlara değinirken tarihsel bağlamda kapitalizm tartışmalarına ışık tutmuştu. Sombart'ın 1943 yılında ölümü üzerine *İktisat Fakültesi Mecmuası* özel bir sayı çıkarmıştı. Ve nihayet Ömer Lütfi Barkan'ın bu fakültede görevli olması Türkiye'de iktisat tarihinin çok erken dönemlerde kimlik kazanmasına vesile olmuştu.

Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzeni ve Osmanlı'nın geri kalmışlığı *Kadro* çevrelerinde tartışılırken aynı yıllarda, Cumhuriyet'in yönetici kadroları Türkiye'nin toprak düzeninin geleneksel yapısını gerçekleştirilen reformlarla uzlaştırmada güçlük çekmişti. Doğu'daki isyanlar ve bu isyanların geri planında yer alan toprak ağaları yönetimi zor durumda bırakıyordu. Cumhuriyetçi kadrolar için Balkan ülkelerinde gözlenen toprak reformu Türkiye için de bir çözüm olabilirdi. Balkanlar'daki toprak reformu girişimleri, modernist bir anlayışla toplumu inşa etme girişiminde olan Ankara'ya cazip gelmişti. Toprak reformu sorununa eğilme görevi Ömer Lütfi Barkan'a verilmişti. Bundan böyle Ömer Lütfi Barkan aracılığıyla Türkiye'nin toprak düzeni tarihsel derinlikleriyle irdelenmeye başlanacaktı.

Ömer Lütfi Barkan Balkan ülkelerinde gerçekleştirilen toprak reformlarını inceleme gereği duymuş, bu

Eric Hobsbawm ve Türk Devrimi

Hobsbawm'ı 1970 yılından beri tanıyordum. Londra'da öğrenciliğim sırasında onun Birkbeck College'daki derslerini izlemiştim. Ayrıca Marx Memorial Library'de verdiği konferansların müdavimi idim. Tarih birikimim üzerinde derin izleri olan bir yazar oldu. Uzun süre eserlerini derslerinde temel başvuru kitabı olarak kullandım. *Türk Devrimi* üzerine en özgün yorumu onun *İmparatorluk Çağı* adlı kitabında yer alan aşağıdaki paragrafında buldum. Çeyrek asır önce yazdığım bu tanıtım yazısı benim için bugün de geçerliliğini koruyor. Eric Hobsbawm 20. yüzyıla damgasını vuran, 21. yüzyıla eleştirel açılım sağlayan bir tarihçi oldu.

Zafer Toprak, "Hobsbawm ve Türk Devrimi," *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1989, s. 5.

"Türk Devrimi belki de günümüz Üçüncü Dünya çağdaşlaştırıcı rejimlerinin ilkiydi: Geleneğe karşı ilerleme ve aydınlanmaya, `gelişme' ve liberal tartışmalardan uzak bir tür popülizme gönülden bağlıydı. Devrimci bir orta sınıfın ya da devrimi yönlendirecek herhangi bir sınıfın yokluğunda aydınlar ve özellikle, savaş ertesi, askerler yükü omuzluyorlardı. Liderleri, sert ve başarılı General Kemal Atatürk, Genç Türklerin çağdaşlaştırıcı programını ödünsüzce uygulamaya soktu: Cumhuriyet ilan edildi; İslam devlet dini olmaktan çıktı; Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edildi; kadınlar peçeyi attılar ve okula gönderildiler; Türk insanı, gerektiğinde zor gücüyle, sarık (ve fesi) terk ederek fötr ve diğer Batı şapkalarını giydiler. Ekonomide belirgin bir nitelik kazanan Türk Devrimi'nin zaafı kırsal kesimdeki büyük kitleye kendini kabul ettiremeyişinde ya da tarımsal ve toplumsal yapıyı değiştirememesinde yatar. Ancak, 1914 öncesine, Türk Devrimi'nin ertesi uluslararası sonuçlara -İmparatorluğun çöküşü ve bunun I. Dünya Savaşı'na katkıları- ve 1917 ertesi daha geniş ölçekteki Rus Devrimi'ne gözleri takılan tarihçilerce yeterince tanınmasa da, Türk Devrimi'nin tarihsel sonuçları büyük oldu. Bu açık nedenlerle olaylar çağdaş Türkiye'nin gelişmelerini gölgeledi." Bu satırlar çağdaş tarihçiliğin ünlü isimlerinden Eric Hobsbawm'a ait. Uzun yıllardan yayınlamakta olduğu ve kendisinin en önemli eseri olarak bilinen bu trilojisinin son cildine yazar *İmparatorluk Çağı* (1875-1914) adını koymuş.

Hobsbawm'ın bu üç cildi 1789-1914 arası dünya tarihini son derece yetkin bir biçimde ele alan popüler bir çalışma. Bilim dünyasına olduğu kadar genel okuyucuya da seslenen bu üç cilt çağımıza ışık tutan ana yapıtlardan biri. Hobsbawm ilk iki cildine *Devrim Çağı* (1789-1848) ve *Sermaye Çağı* (1848-1875) başlıklarını vermiş. Üç cilt bir arada çağdaş dünyanın oluşumunun en belirleyici yıllarını kapsıyor. Üçüncü cilt liberal orta sınıfın evrensel ilerleme ve uygarlık adına kurduğu dünyanın, on dokuzuncu yüzyılın tuhaf çöküşünü anlatıyor. Umutlar korkuya dönüşmüş, benzersiz barış dönemi yine benzeri o güne değin rastlanmayan savaş dönemine yol açıyor. Gelişen ve istikrarlı Batı dünyasının eteklerinde kaçınılmaz başkaldırı ve devrimler boy atıyor. Kapitalizmi reddeden yeni ve ani kitlesel işçi hareketleri; liberalizme başkaldıran yeni orta sınıf. Avrupa'nın imparatorluklarıyla dünya egemenliğini kurduğu, kendine en çok güvendiği bir anda yok olan bir dünya. Zaferden trajediye uzun bir yolun öyküsü *İmparatorluk Çağı*.İşte bu dönüşüm sürecinde Türk Devrimi'ni irdeliyor ünlü yazar. 1908'le başlayan, 1919'la yeni bir ivme kazanan ve Cumhuriyet'le taç giyen bir devrimin ana durakları Hobsbawm derin tarih birimiyle özgün bir biçimde ele almış.

Hobsbawm çağdaş dünyanın geçirdiği deneyimlerin Türkiye örneğinde de izlenebileceği kanısında. İlk Jön Tük hareketinin klasik anayasal düzenden esinlenen liberal özlemleri ve parlamentarizme, çoğulculuğa olan güveni bir süre sonra yerini seküler ulusal temele oturan bir modernleşmeci jakobenizme bırakıyor. 1908'de liberal tonu ağır basan Türk Devrimi 1918 ertesi popülist ulusal harekete dönüşüyor.

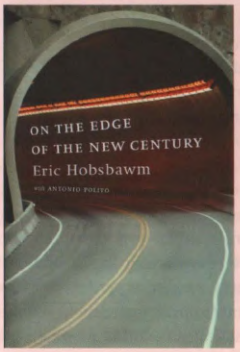
Hobsbawm dünya ölçeğinde Türk Devrimi'nin önemini idrak etmiş ender tarihçilerden biri. Yukarıda alıntı da belirtildiği gibi Sovyet Devrimi ile eş zamanlı oluşu ironik bir anlamda Türk Devrimi'nin talihsizliği. Sovyet Devrimi'nin dünyayı baştan başa sarsan boyutları Türk Devrimi'nin yeterince yankılanması önlemiş. Oysa Türk Devrimi mazlum milletler için ilk başkaldırı, ilk devrim örneği.

Bu kitap tanıtımı bundan 23 yıl önce Hobsbawm'ın *The Age of Empire* [*İmparatorluk Çağı* | (1875-1914)] adlı eserinin yayımlanmasından iki yıl sonra, daha Türkçe çevirisiçikmadan, o zamanlar *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından olan Şahin Alpay'ın kitap köşesinde yayınlandı.

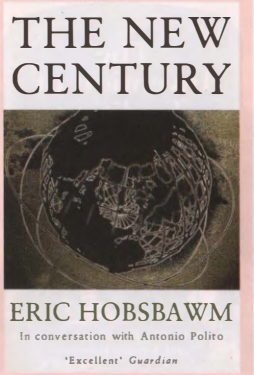
ülkelerin Osmanlı'dan devraldıkları toprak düzenini araştırmıştı. 30'lu yıllarda yayın hayatına giren *Siyasal Bilgiler* dergisinde çıkan yazılarında "Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri"ni ele almış, yine aynı dergide "Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân ve Kolonizasyon Metotları – Sürgün" başlıklı yazısıyla Osmanlı toprak düzenine eğilmişti. Kısaca Barkan'ın toprakla ve bu vesileyle geçmişle ilgilenmesi güncel bir kaygıdan kaynaklanmıştı. Arşivlerin önemi de yine bu vesile ile gündeme gelmiş, birincil malzemeye ulaşma olanağı bulunmuştu.

Ömer Lütfi Barkan'ın *Annales*'le ilgilenişi tarihsel bir rastlantıydı. Lucien Febvre ve Marc Bloch'un Strasbourg'da *Annales*'i çıkardıkları sırada Barkan aynı kentte hukuk eğitimi görüyordu. *Annales* Barkan'ı da cezp etmiş, Türkiye'ye döndükten sonra arşiv malzemelerini değerlendirirken, *Annales* geleneği doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin demografik, toplumsal ve ekonomik tarihine eğilmişti. Bu alanlarda *Siyasal Bilgiler*, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, *Hukuk Fakültesi Mecmuası* gibi dergilerde, sonraları sürekli olarak *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda birçok makale yayımlamıştı. Fernand Braudel'in 1949 yılında ilk baskısını yapan ve Osmanlı Devleti'ni Akdeniz havzasının ayrılmaz parçası olarak gören *La Méditerranée et le monde méditerraneen a l'époque de Philippe II* adlı eseri birçok ülkeden önce Barkan tarafından *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda tanıtılmıştı. Böylece Braudel Osmanlı toplumunun klasik dönemine yönelen birçok tarihçinin temel referans noktasını oluşturacaktı.

Türkiye iktisat tarihinin akademik bir düzeye yükselmesinde İktisat Fakültesi'nin ayrı bir yeri olmuştu. 1939 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan *İktisat Fakültesi Mecmuası*, özellikle Barkan'ın yazı işleri kurulu başkanlığı döneminde, Osmanlı iktisat ve sosyal tarihiyle ilgili değerli makalelere yer vermişti. Kimi zaman, özel sayı görünümünde derginin tamamı tarihe hasredilmişti. Barkan'la birlikte, dergide Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Akdağ, Sabri F. Ülgener, Faruk Sümer, Halil İnalcık, Zeki Velidi Togan, Halil Sahillioğlu, Necdet Tunçdilek gibi isimler yer almıştı. Gölpınarlı'nın fütuvvetle ilgili yazıları, Ülgener'in zihniyet sorununa eğilen çalışmaları, Lutfi Güçer'in İstanbul'un iaşesi ve tuz inhisarı üzerine katkıları, Sahillioğlu'nun para tarihine yönelik incelemeleri dergide dikkati çekmişti. Aynı fakültede 1955 yılında kurulan Türk İktisat Tarihi Enstitüsü müdürlüğünü de üstlenen Barkan, Osmanlı nüfusbilimi, maliyesi ve kurumlarıyla ilgili yazılarıyla dergiye farklı bir görünüm kazandırmıştı. Hukukçu formasyonu görmüş olan Barkan sayesinde Türkiye tarihçiliği Braudel'le tanışmış, tarih, ekonomi ile aynı potada yer almıştı. II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da Amerika'nın da desteğiyle güçlenen Annales Okulu ve Braudel'in Akdeniz'i bütünleyen derin soluklu çalışmaları Barkan kanalıyla Türkiye'de saygın bir konum elde etmişti.

On The Edge of The New Century **başlığıyla (sonraki baskılar *The New Century: In Conversation with Antonio Polito*)*[Yeni Yüzyılın Eşiğinde, çev: İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2008]* yayımlanıyordu. Soru-cevaptan oluşan kitap, 21. yüzyıla girerken çatışmacı 20. yüzyıldan devralınan mirası irdeliyor ve bunun yeni bir yüzyılda ne anlama gelebileceğini yorumluyordu.**

Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz [Direniş, İsyan ve Caz, çev: Işıtan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002] **idi. Akademik çalışmaları dışında, Hobsbawm düzenli bir biçimde Frankie Newton müstear adıyla New Statesman'de caz ve zaman zaman popüler müzik eleştirileri yazdı. Frankie Newton adını, Billie Holiday'in komünist trompetçisi Frankie Newton'dan esinlenerek almıştı.**

Aynı yıllarda Barkan'la birlikte, yine İktisat Fakültesi'nden tarihçiliğimize diğer önemli bir katkı Sabri Ülgener'den gelmişti. 1951'de yayımlanan *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri (Başlangıcından 18 inci asır sonlarına kadar fikir ve sanat tarihi boyunca akisleri ile umumî bir tahlil denemesi)* Weber'den esinlenen, ancak Osmanlı birikimini özümleyen bir "mantalite" çalışmasıydı. Bu önemli zihniyet araştırmasının ikinci bölümü, ancak otuz yıl aradan sonra 1981'de, *Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı* başlığı altında yayımlanabilmişti. Yine aynı yazarın *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi* 1951 yılında İktisat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştı. İktisat tarihinde, rasyonalite, zihniyet, ahlâk, tasavvuf ve fütüvvet sorunlarına eğilen Ülgener'in tarihsel perspektifli kitap ve yazıları 1980'li yıllarda dört kitapta toplanmıştı.

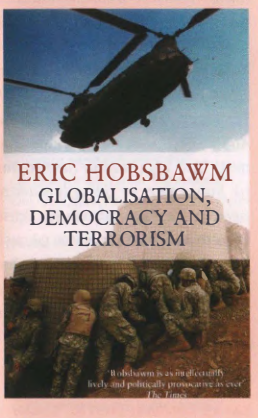
SAVAŞ SONRASI SOSYAL TARİH

II. Dünya Savaşı sonrası toplumsal ve ekonomik tarih tüm dünyada tarih yazımına damgasını vurmuştu. İstanbul'da İktisat Fakültesi bünyesinde yeşeren bu anlayış Dil ve Tarih-Coğrafya ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne de ilham kaynağı olmuştu. Ankara'da Mustafa Akdağ ve Halil

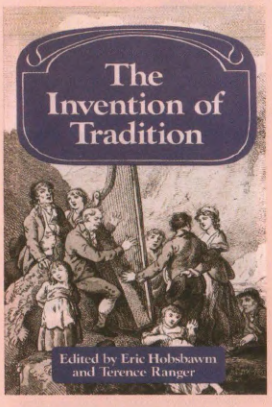
İlancık, Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran, İstanbul'da Cengiz Orhonlu, Münir Aktepe ve Tayyip Gökbilgin 40'lı, 50'li ve 60'lı yıllarda ekonomik ve toplumsal tarihe yönelik çalışmalarda bulunmuşlardı. Akdağ'ın *Belleten*'de çıkan "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti" (1949) adlı makalesi, 1243-1559 dönemini kapsayan *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, önce *Celâlî İsyanları* (1500-1603), ölümünden sonra genişletilmiş *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası* (1975), İnalcık'ın Türkçe ve yabancı dilde yayımlanmış çok sayıda kitap ve makalesi, bu arada *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600* (1973) adı eseri; Orhonlu'nun *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü* (1963), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı* (1967) ve son olarak Salih Özbaran'ın makalelerinden derlediği *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (1984); Aktepe'nin *Patrona İsyanı – 1730, (1958)*, Gökbilgin'in *Osmanlı Müesseseleri Teşkilât ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*'ı (1977) bu dönemde önde gelen ekonomik, toplumsal ve kurumsal tarih çalışmaları arasında yer almıştı.

Ekonomik ve toplumsal tarihin 1960'lı yıllarda geniş bir kesimin ilgi odağı olması o tarihlerde yoğun tartışılan geri kalmışlık sorunsalı ile yakından ilgiliydi. Birçok yazar, tarihçi olmasa da, tarihsel verileri kullanarak Türkiye'nin içinde bulunduğu kısır döngüyü çözümlemeye koyuldu. Başta iktisatçılar ve sosyologlar olmak üzere farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarihe eğilme gereği duymuşlardı. 1961 Anayasası'nın özgürlük ortamı ve planlı döneme girişle birlikte geri kalmışlığa tarihsel neden arama kaygısı 1930'ların soyut, kavramsal tarih çalışmalarını bir kez daha gündeme getirmişti. Osmanlı'nın durağan yapısına ya da bu ülkede merkantil ilişkilerin gelişmemesine Feodalite-ATÜT paradigması ışığında çözüm aranıyordu. Yazarlar Barkan, Akdağ, İnalcık gibi tarihçilere gönderme yaparak soyut, kavramsal Osmanlı modelleri çiziyorlardı. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Marksizm gündeme oturmuştu. Geri kalmışlığın nedenselliği iki farklı Marksist doğrultuda gelişecekti. Marx'ın olgunluk evresindeki yazılarına gönderme yapanlar ve bu arada Lenin'den esinlenenler, dış faktörü vurgulayacak, Osmanlı'nın "feodal" yapısını çözemeyişinin faturasını Batı "emperyalizm"ine yükleyeceklerdi. Bu anlayışın tipik örneği Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı eseriydi. Bu yaklaşıma göre kapitalizmin Osmanlı topraklarında gelişememesi sömürüyle, serbest-ticaret emperyalizmi ve finansal emperyalizmle bağlantılıydı. 1960'ların kitlelere yansıyan yönüyle tarihsel gerçekler 19. yüzyılda aranır olmuştu. 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesi ve 1881 Düyun-ı Umumiye Osmanlı çöküş öyküsünün iki temel günah keçisiydi. Hobson – Hilferding – Lenin çizgisinde emperyalizm kuramı Türkiye'ye uyarlanmıştı.

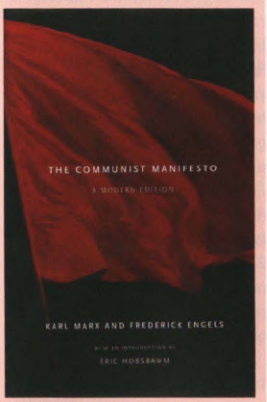
Marx'ın gençlik döneminden yola çıkanlar ise iç faktöre, "devlet"e ağırlık veriyor, "devlet feodalizmi" ya da "Asya Üretim Tarzı"nın durağanlığına dikkat çekiyorlardı. 1960'ların

***Globalisation, Democracy and Terrorism*, [Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm, çev: Osman Akınhay, Ajora Kitaplığı, 2008.] küreselleşmenin etkileri, demokrasinin çöküşü ve terörizmin tehdidi sonucu günlük yaşamın etkileniş biçimlerini irdeliyordu. Savaş ve barışı, kamu düzeni sorunlarını, anarşi ve terörizmi, milliyetçiliği ve ulus-devletlerin değişen yapısını ele alıyor, demokrasinin geleceğini sorguluyordu.**

Terence Ranger ile birlikte *The Invention of Tradition* [Geleneğin İcadı, çev: Mehmet Murat Şahin, Ajora Kitaplığı, 2006.] Tarihin derinliklerine uzanan birçok gelenek alında yakın bir dönemde kurgulanmıştı. Tarihçileri ve antropolojistlerin birrikimini bir araya getirerek geçmiş ile bugünün ritüel ve sembolizmini ele alıyordu.

1998'de Verso'nun prestij yayını *The Communist Manifesto*'ya Eric Hobsbawm 29 sayfalık bir önsöz yazmış ve bugün için anlamını ele almıştı. Finansal yapının son yıllardaki kuşatması konusunda kötümserler, ve gelir bölüşümündeki çarpıklıkları vurgulayanlar, çevresel yakımı ve toplumun parçalanmasını eleştirinler için Manifesto olağanüstü bir ön-bilim [pre-science] kaynağıydı.

başında Fransa'da canlanan ATÜT (Asya Üretim Tarzı) tartışmaları kısa sürede Selahattin Hilav, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer ve Kemal Tahir aracılığıyla Türkiye'ye ulaşmıştı. Osmanlı kendini sürekli yeniden üretmiş, yeni bir toplumsal evreye geçememişti; sürgit bir yapı oluşmuştu. Bunda "sivil toplum"un oluşamamasının da önemli katkısı vardı. Bu yaklaşımın tipik örneği ise İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* adlı eseriydi.

Tarihçiliğin alanını genişleten bu tartışmalar özünde güncel siyasal kaygılardan kaynaklanıyordu. Bu nedenle dönemin siyasi kimlikleri de kendilerini bu tartışmanın içinde buldular. ATÜT ve Feodalizm Türkiye solunun ve Türkiye İşçi Partisi'nin gündemini oluşturmuş, çatışmacı bir toplum anlayışında işçi sınıfının ittifaklarını ya da sınıf düşmanlarını belirlemişti. Türkiye'de orta katmanların "komprador" ya da "milli burjuvazi" olması cephe anlayışını belirliyor, "sosyalist devrim", "Türk solu" ve benzeri çizgiler tarihin derinliklerinden kanıt arıyordu.

Cumhuriyet Türkiyesi'nde tarihe karşı en geniş ilgi 1960'lı yıllarda uyanmıştı. 1960'larda Türkiye hızlı bir biçimde kentleşiyor ve kentlileşiyordu. Durağan toprak düzeninin aşılması gerektiği inancı kimi çevrelerde giderek güç kazanıyordu. Her ne kadar toprak reformu gündemden düşmüyorsa da, son kertede ATÜT ya da iç nedensellik geri planda kalmış, Osmanlı tarih yazınında emperyalizm çözümlemesi egemen bir konum elde etmişti. Artık orta mektep kitaplarında bile Türkiye geri bırakılmış bir ülke olarak tanımlanıyordu.

1970'li yıllarda bağımlılık daha geniş bir çerçeveye oturtuldu. Wallerstein'ın merkez-çevre ağırlıklı dünya sistemi birçok sosyal bilimciye esin kaynağı oldu. Bu arada kimi yazarlar "sivil toplum"u sorgulamaya koyuldular. Weber'e açılan Şerif Mardin'le Gramsci'den esinlenen İdris Küçükömer Osmanlı'nın sivil toplumdan yoksun oluşu nedeniyle "devlet"in hegemonik yapısını ele aldılar. Osmanlı ile Cumhuriyet Türkiyesi arasında devamlılığı vurgulayan bu yazarlar günün açmazını bir tür "burjuvazi"den ve "sivil toplum"dan yoksun oluşla açıklıyorlardı.

Brasilia 1995 - Brezilya'da 1995-2002 arası başkanlık yapmış ünlü entelektüel ve profesör Fernando Henrique Cardoso ile birlikte.

1960'lı yıllarda Türkiye'de tarih bilimi artık soyut düşünmeyi öğrenmişti. Tarih, ekonomik-toplumsal tarih, kavramsal tarih yazım girişimleri zamandizini açısından genellikle iki odakta yoğunlaşmıştı. Toprak düzenini, mülkiyet ilişkilerinin ve Batı fiyat devriminin etkilerinin tartışıldığı Klasik Osmanlı Dönemi ilk odağı oluşturuyordu. Bu dönem 1600'lerin başlarında, genellikle Celali ayaklanmalarıyla sona erdiriliyordu. İkinci odak ise çağdaş Osmanlı tarihini, III. Selim'den itibaren "çağdaşlaşma" sürecini de kapsayan dönemdi: Batı'nın Sanayi Devrimi'nin Osmanlı üzerinde etkilerini ve Batı finans kapitaliyle ilişkileri vurguluyordu.

ERIC HOBSBAWM VE "TOTAL" TARİH

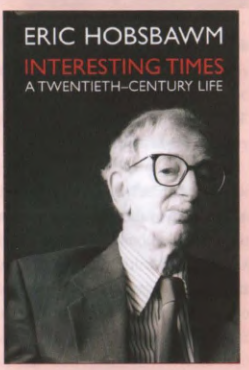
80'li yıllarda tarihçilikte dünyada gözlenen paradigma değişikliği ve Marksizmin aldığı darbeler yapısal tarihçiliğin de soluğunu keser olmuştu. Dünyada neo-liberalizm ve post-modernite tarihçiliğe damgasını vurmuştu ve Türkiye de bundan giderek nasibini alıyordu. Modernitenin toplumsal sorunsallarından post-modernitenin kültürel alanına kayılıyordu. Bir tür "kültüralizm" sosyal bilimlere hâkim oluyordu. Sınıf analizleri yerini kültürel kimliğe bırakıyordu. Toplumdan çok birey önemseniyordu. Sayılar, nicelik yerini normatif unsurlara, niteliğe bırakıyordu. Artık zaman serileri ile tarih yazma modası geçmişte kalmıştı. Sayısal tarih aşırı "rasyonel" bulunuyordu, pozitivizm ile özdeş kılınıyordu. Kısaca post-modernitenin rasyonelle arası pek iyi değildi.

Bu bağlamda başka bir dönüşüm "makro"dan "mikro"ya geçişte görüldü. Makro analizlerden, "grand theory" den uzak duruluyor, tekile bakmak, "mikro" ölçeklerle yetinmek yeğleniyor. Ve nihayet, yapısaldan "menkıbevî" anlatımsal [narrative] bir üsluba geçiliyordu. Tarih bundan böyle hayal ile gerçek arasında bir yerdeydi. "Fiction" "non-fiction" ayrımı giderek yok oluyordu. Romansı bir üslupla, "bol kepçe" tarih yazma modası giderek rağbet gördü. Bu bir anlamda kuramdan, teoriden de kopuşu simgeliyor, her yazar kendi "gerçek"inin peşine düşüyordu.

İşte bu mesleki deformasyon evresinde Türkiye'de uyarılarıyla tarihçiliğe yeni bir soluk katan Marksist bir tarihçi, Eric Hobsbawm oldu. Hobsbawm, kısa sürede Türkçeye en çok eseri çevrilen yabancı tarihçi unvanını kazandı. Eserlerinin büyük çoğunluğu Türkçeye kazandırıldı. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de okur Hobsbawm'a ulaşa-

bilirdi. Tarih yazımının kriz geçirdiği bir evrede "total" tarih diye bilinen, "makro" boyutları olan, Aydınlanmacı bir tarih anlayışı Türkiye tarihçiliği için bir can simidiydi. Eserlerinin bu denli rağbet görmesi Türkiye'de tarihçiliğin bir arayış içerisinde olduğunu kanıtlıyordu. Emek tarihi dâhil, sosyal tarihin birçok veçhesi için Hobsbawm'ın eserleri esin kaynağıydı. Bunda küreselleşmenin de önemli rolü vardı. Türkiye'de artık okura, kendini okumaktan gına gelmişti. Dünyayı algılamak gerekiyordu. Bunu en iyi kâğıda döken ise Hobsbawm idi.

Hobsbawm, 80'li yılların ikinci yarısına kadar, İngiltere hariç, büyük ölçüde "uzun 19. yüzyıl"[1789-1914] üzerine yazdı. 1789-1914 arası "Uzun 19. Yüzyıl" Hobsbawm'ın tarih literatürüne getirdiği bir katkıydı. Bunu 1914-1991 arası "Kısa 20. Yüzyıl" izleyecekti. Hobsbawm 1789-1914 evresini içeren üç ciltlik dizininin ilk kitabını Fransız Devrimi ve onu izleyen on yıllara hasredecekti. 1962'de yayımlanan eserin başlığı *The Age of Revolution*[*Devrim Çağı 1789-1848*, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998]idi. Aslında tarih camiası Hobsbawm'ı 1959'da yayımladığı *Primitive Rebels*[*Eşkiyalar*, çev: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2011], adlı eseriyle tanımıştı. *19. Yüzyıl* üçlemesinin ikinci kitabı *The Age of Capital 1848-1875*[*Sermaye Çağı, 1848-1875*, çev: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, 1998] ilkinden on üç yıl sonra, 1975'te yayımlandı. Bu arada 1964'te *Labouring Men*, 1969'da George Rudé'le birlikte *Captain Swing*, yine aynı yıl *Bandits*[*Sosyal İsyancılar*, çev: Necati Doğru, Sarmal Yayınları, 1995], dört yıl sonra *Revolutionaries: Contemporary Essays* [*Devrimciler*, çev: Hatice Pınar Şenoğuz, Agora Kitaplığı, 2006]adlı eserleri çıktı. Dizinin üçüncü kitabı *The Age of Empire* [*İmparatorluk Çağı, 1875-1914*, çev: Vedat Aslan, Dost Yayınları, 1999]ise ikincisinden on iki yıl sonra, 1987'de okuyucuya ulaştı. Bu arada yine 1977'de *The Italian Road to Socialism*, 1983'te Terence Ranger ile birlikte *The Invention of Tradition*[*Geleneğin İcadı*, çev: Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 2006.], 1984'te *Worlds of Labour* adlı eserleri basıldı. *Nations and Nationalism Since 178 – Programme, Myth, Reality*[*Günümüzde Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1995], kendi dönemlendirmesiyle kısa 20. yüzyıl (1914-1991) biterken, bloklu dünyanın sona erdiği evrede çıktı. 90'lı yıllar Hobsbawm için artık 21. yüzyıldı. 90'lı yıllarda küreselleşme süreci Hobsbawm'ı 20. yüzyıla taşımış, kendi yaşam deneyimlerini de kapsayacak biçimde 1994'te *The Age of*

Otobiyografik bir eser olan *Interesting Times: A Twentieth-Century Life* [*Tuhaf Zamanlar – Bir 20. Yüzyıl Hayatı, çev: Saliha Nilüfer, İletişim Yayınları, 2006]* adlı eserde Hobsbawm, Viyana'dan Berlin'e, Londra'dan Sao Paulo'ya, Moskova'dan Kübaya, Manhattan'dan Brezilya'ya geniş bir coğrafyayı günlük yaşam öyküleriyle bezeyerek tarihselleştiriyordu.

Extremes: A History of the World, 1914-1991'il*Aşırılıklar Çağı: Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991*, çev: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, 1996]kaleme almıştı. Günümüzün ünlü tarihçilerinden Niall Ferguson bu kitabın yazarı için hangi siyasi görüşte olursa olsun yaşayan tarihçiler arasında, bilgi birikimi ve derinliği yanı sıra analitik yetenek dâhil, bu denli entelektüel güce sahip başka bir tarihçinin olmadığını kaydediyordu. Kitabın özellikle ilk bölümünü oluşturan ve 1914-1945 dönemini kapsayan *The Age of Catastrophe*[*Katastrof Çağı*] tarih yazıcılığının bir şaheseriydi.

Aslında Eric Hobsbawm uzun 19. yüzyılı, en azından İngiltere bağlamında 60'lı yılların sonunda aşmış ve 1969'da *Industry and Empire: From 1970 to the Present Day*[*Sanayi ve İmparatorluk*, çev: Abdullah Ersoy, Dost Yayınları, 1998]adlı eserini yayımlamıştı. Bu kitap *The Pelican Economic History of Britain* adlı dizinin üçüncü cildiydi. İlk kitap ünlü ortaçağ tarihçisi M. M. Postan'ın *The Medieval Economy and Society: An Economic History of Britain in the Middle Ages* idi. İkinci kitap, kendisi gibi Marksist bir tarihçi olan Christopher Hill'in *The Reformation to Industrial Revolution: 1930-1780* adlı eseriydi. *Industry and Empire* adlı eserin revize edilmiş ve güncelleştirilmiş yeni baskısı Chris Wrigley tarafından hazırlandı ve 1999 yılında basıldı. Aynı yıl okuyucular Hobsbawm'ın bir başka boyutunu keşfediyorlardı. Eserin adı *Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz*[*Direniş, İsyan ve Caz*, çev: Işıtan Gündüz, Bulut Yayınları, 2002] idi. Hobsbawm bir caz tutkunuydu ve müstear adla caz kritikleri yazıyordu.

21. yüzyıla girildiğinde Eric Hobsbawm artık 80'lerindeydi. Ama yazarın yaşam sevinci ve tarih tutkusu hiçbir zaman sönmedi. 1999'da İtalyancası çıkan Anotio Polito ile yapmış olduğu söyleşi bir yıl sonra *On The Edge of The New Century* başlığıyla (sonraki baskılar *The New Century: In Conversation with Antonio Polito*)[*Yeni Yüzyılın Eşi-*

ğinde, çev: İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, 2008]yayımlanıyordu. Soru-cevaptan oluşan kitap, 21. yüzyıla girerken çatışmacı 20. yüzyıldan devralınan mirası irdeliyor ve bunun yeni bir yüzyılda ne anlama gelebileceğini yorumluyordu. Artık ülkelerin iç çatışmalarıyla dış çatışmalarının ayrımı yok olmuştu; keza barışla savaş iç içe girmişti. Kitap etnik çoğulcu ülkelerin krizlerini ve tarihin mitlerinin yarattığı çarpıklıkları ele alıyor, 20. yüzyılı bir kez daha masaya yatırıyordu. Hobsbawm bu söyleşide, siyasetle 20. yüzyıla çekiyordu. Otobiyografik bir eser olan *Interesting Times: A Twentieth-Century Life*[*Tuhaf Zamanlar – Bir 20. Yüzyıl Hayatı*, çev: Saliha Nilüfer, İletişim Yayınları, 2006] Viyana'dan Berlin'e, Londra'dan Sao Paulo'ya, Moskova'dan Küba'ya, Manhattan'dan Brezilya'ya geniş bir coğrafyayı günlük yaşamöyküleriyle bezeyerek tarihselleştiriyordu. Uzun süre İngiliz Komünist Partisi üyeliği (1991'e kadar) ve siyasetle olan iç içeliği onun tarih bilimine olan tutkusunu köreltmedi. Eric Hobsbawm'ın bir şansı da yetiştiği dönemde dünya yarattığı artan bölüşüm eşitsizliği bağlamında çözümsüzlüklere işaret ediyor, dünyada çoğulcu güç düzeninin sona ermesiyle uluslararası ilişkilerde, savaş yasaları dâhil, toplum düzenini belirleyen genel kurallardan uzaklaşıldığını vurguluyordu. Amerika'nın özellikle terörizm tehdidini bir gerekçe göstererek tek taraflı küresel güç gösterisine girişmesini eleştiriyor ve nihayet güncel Amerikan hegemonyasının geçmişin Britanya İmparatorluğu'nunkinden başlangıcı ideolojisi ile uluslar ve bireyler üzerindeki etkisi bağlamında

Mesleki deformasyon evresinde Türkiye'de uyarılarıyla tarihçiliğe yeni bir soluk katan Eric Hobsbawm oldu. Hobsbawm, Türkçeye en çok eseri çevrilen yabancı tarihçiydi. Eserlerinin büyük çoğunluğu Türkçeye kazandırıldı. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'de okur Hobsbawm'a ulaşabilir oldu. Tarihçiliğin kriz geçirdiği bir evrede "total" tarih diye bilinen ve "makro" boyutları olan, Aydınlanmacı bir tarih anlayışı Türkiye tarihçiliği için bir can simidiydi. Hobsbawm'ın eserleri işte bu işlevi gördü.

de yetinmiyor, popüler küresel kültürün yaşamın her alanını kuşatıyor, mutluluk ve toplumsal hiyerarşiden beslenme ve çevreye kadar geniş bir spektrumu gündeme getiriyordu.

Bu söyleşiden bir yıl önce Hobsbawm kuramsal yönü ağır basan *On History*[*Tarih Üzerine*, çev: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999]kitabını yayımlayacaktı. Birçoğu o güne kadar yayınlanmamış makalelerden oluşan bu kitap tarih teorisi ve pratiği, tarihçiliğin evrimi ve bunun çağdaş dünya için anlamını tartışıyordu. Tarih yazımının kötüye kullanılışı, tarihçinin sorumluluğu, "tabandan tarih" ve sosyal tarih yazımı, Marx ve güncel tarih trendleri ve modaları, 18. yüzyıl Aydınlanması'ndan devralınan uygarlığı tehdit eden çağdaş barbarizm kitapta yer alan makale konularından bazılarıydı.

Hobsbawm, 85 yaşında, 2002'de bu kez kendi yaşamöyküsünü metafor olarak kullanarak bizleri bir kez daha çapında tarihçilerin hâlâ hayatta olmalarıydı. Fernand Braudel, Edward Thompson, Lawrence Stone gibi tarihçiler onun yaşıtı olmasa da eserleriyle Hobsbawm'ın tarih anlayışına yeni boyutlar getirdiler.

Hobsbawm 2007 yılında *Globalisation, Democracy and Terrorism*, [*Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, çev: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 2008]adlı eserini yayımladı. Küreselleşmenin etkileri, demokrasinin çöküşü ve terörizmin tehdidi sonucu günlük yaşamın etkileniş biçimlerini irdeleyen yazar, savaş ve barışı, kamu düzeni sorunlarını, anarşi ve terörizmi, milliyetçiliği ve ulus-devletlerin değişen yapısını ele alıyor, demokrasinin geleceğini sorguluyordu. Bir yıl sonra *On Empire: America, War and Global Supremacy* (2008) adlı eseriyle Hobsbawm üçüncü binyılın başlangıç evresinde dünyanın karşılaştığı belli başlı siyasal sorunlara eğiliyor ve Amerikan hegemonyasını eleştiriyordu. Giderek yükselen serbest piyasa küreselleşmesinin

Hobsbawm İtalyan sol yayın organı *Il Manifesto*'yu okurken. İtalya 2000.

ne denli farklı olduğunu kayda geçiriyordu.

Ve nihayet Hobsbawm, ölümünden iki yıl önce, 94 yaşında Marx ve Marksizme bir kez daha geri dönüyor ve *How to Change The World – Tales of Marx and Marxism*'i yayımlıyordu: Marksizm son 130 yılın entelektüel yaşamının ana temalarından biriydi ve Marx toplumsal güçlere devinim sağlayarak 20. yüzyıl tarihinin ana aktörlerinden biri olmuştu.

Eric Hobsbawm tüm yaşamı boyunca tarih bilimine tutkuyla bağlanmıştı

Eserleri kısa sürede klasikleşmişti. Daha uzun yıllar tarihçilikte yerini koruyacaktı. 2013 yılında, postmortem, 20. yüzyıla bir kez daha dönme gereği duyacaktı. 28 Mart 2013'te yayımlanacak olan *Fractured Times: Culture and Society in the Twentieth Century* adlı kitabıyla tarihçilere seslenme olanağı bulacaktı.

Yukarıda tamamını veremediğimiz çevirileriyle Eric Hobsbawm son yıllarda Türkçede en fazla okunan tarihçi oldu. Aydınlanmacı görüşleriyle her zaman "total" tarihten yana tavır koydu. Hobsbawm siyasi çizgisinde her zaman "cephe"den yana oldu. Bu tarihçilik için de geçerliydi. Hobsbawm'ın tarihte temel itici güç olarak "tarihsel modernleştiriciler"i, İngilizce terimiyle "historical modernisers"ları görüyordu. II. Dünya Savaşı ertesi bu "cephe"de yer alan kişiler aynı soruyu sormuş ve benzer bir entelektüel savaşa soyunmuşlardı. Fransa'da Annales Okulu'nda ya da Labrousse'da olduğu gibi beşeri coğrafyadan, Durkheim sosyologisinden ya da istatistikten esinlenmiş olabilirlerdi. Federal Almanya'da Weberyen sosyoloji esintisi Historische Sozialwissenschaft da aynı çizginin bir parçasıydı. Nihayet İngiltere'de Marksizmden yola çıkan Komünist Parti tarihçileri de bu kervanın bir parçasıydı. Tümü "çağdaş modernleşme"nin, [historical modernisation] taşıyıcılarıydı. Farklı noktalardan yola çıkılsa ve zaman zaman siyasal ve ideolojik bağlamda hasım konumunda olsalar da tüm bu küme mensupları tarihsel muhafazakârlığa karşı tavır almışlardı. Bunun somut örneği Michael Postan ve onun Marksist öğrencileriydi. Bu ilerlemeden yana ittifakın, tarihsel kümeleşmenin sonuçlarından biri 1952'de çıkmayı başlayan ve tarih dünyasını derinden etkileyen *Past & Present* dergisiydi. Marksist tarihçilerin kurduğu ve başarı örneği olan bu dergi kapılarını diğer ideolojik çizgiden olanlara açık tutmuş ve ideolojik ve siyasal farklar bu kesimlerin işbirliğini önlememişti. Bu ileri cephe [the front of progress] II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasından itibaren 1970'lere kadar, Lawrence Stone'un deyişiyle "tarihsel söylemde geniş bir dönüşüm mozaiği"ni oluşturmuştu. 1985 krizine kadar bu böyle devam etti. 80'lerin ortalarında niceliksel çalışmalardan niteliksel çalışmalara, makro tarihten mikro tarihe, yapısal analizden anlatımsal, menkıbevi söyleve, toplumsaldan kültürele geçiş gözlemleniş, o tarihten itibaren "tarihsel modernleştirici"ler, hatta Marksist çizgi dışında yer alan ekonomik ve toplumsal tarihçiler, savunma hatlarına çekilmişlerdi.

Yöntemsel açıdan olumsuz gelişme tarihte olan ile onu gözlemleme ve anlama arasında bir Çin seddinin çekilişiydi. Artık geçmişte nesnel olan bir gerçeklik yadsınıyordu. Farklı ve değişen amaçlarla gözlemci tarafından inşa edilen bir geçmişten söz edilir olmuştu. Bundan böyle ancak kullanılan dilin sınırları dâhilinde düne ulaşabilecekti. Geçmiş dâhil, yeryüzü ancak belirli kavramların sınırı dâhilinde algılanabilecekti. Bu anlayış tarihçinin belirli paternler ve tekrarlar gözlemleyerek geçmiş için anlamlı yorumlar yapmasını engelliyordu. Teoride görece uzak birçok tarihçi geçmiş için genellemelere gidilemeyeceğini ya da nedensel ilişki kurulamayacağını, seçeneklerin sınırsız olduğunu iddia ediyordu. Geçmişte her şey olabilirdi ya da olmuş olabilirdi. Bu tür bir anlayış bilimin özüne aykırıydı.

Hobsbawm'a göre tarih yazıcılığı için en ivedi tehdit unsuru "anti-üniversalizm" idi: "Kanıt ne olursa olsun benim doğrum senin doğrun kadar geçerlidir" anlayışı birçok tarihçiye cazip gelmişti. Bu özellikle "kimlik" grubu tarihçiliğinin beklentilerini karşılıyordu. Önemli olan tarihte ne olduğu değil, ama grup üyelerin nasıl etkilendiğiydi. Bu tarz bir tarih için "rasyonel" olan değil, "anlam" önemliydi; geçmişte ne olduğu değil, dinsel, etnik, ulusal, toplumsal cinsiyet, hayat tarzı ya da herhangi bir fark sonucu kolektif bir grubun "öteki"lere karşı kendilerini tanımlamaları önemliydi. Özünde "kimlik-grubu tarihçiliği"nin göreceliğe, rölativizme olan yakınlığını simgeliyordu. Son otuz yılda tarihçilik sorunlu bir evre yaşamıştı. Duygusal bağlamda çarpıtılmış tarihsel gerçek-

Hobsbawm'ın, Britanya Akademisi'nin Marksist tarih anlayışı üzerine düzenlediği kolokyumda dile getirdiği görüşler **Le Monde Diplomatique***'te "Le pari de la raison: Manifeste pour l'histoire" başlığıyla yayımlanmıştı. Ardından kısaltılmış olarak* **Guardian***'ın 15 Ocak 2005 tarihli nüshasında yer aldı. Metin Marx'tan bir alıntıyla başlıyordu: "Filozoflar bugüne değin dünyayı yorumladılar; asıl sorun onu değiştirmektir."*

Moskova 1954 — Stalin ve Lenin'in portreleri altında İngiliz komünist tarihçiler delegasyonu (Soldan sağa: Christopher Hill, Eric Hobsbawm, tercüman ve A. L. Morton.

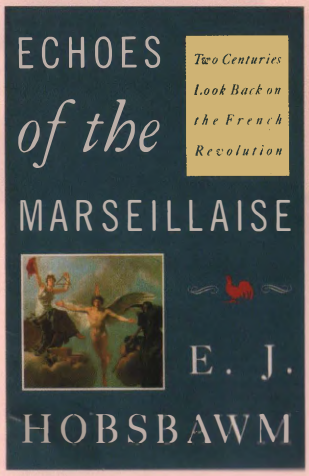
dışılar ve mitlerin kitlesel yaratılışını gözlemlemişti.

Hobsbawm, siyasal gerekçelerle tarihi sürekli çarpıtanlara, yanı sıra rölativist ve post-modernistlere karşı, rasyonelliği ön plana çıkaracak bir cephenin oluşturulmasından yanaydı. İşin tuhafı rölativistlerin ve post-modernistlerin bir kısmı kendilerini solda görüyorlardı. Bu duruş, tarihçileri politik bağlamda beklenmedik şekilde bölebilirdi. Söz konusu olan yeni yapılanmada cephenin oluşumunda, tıpkı 1950'lerde ve 1960'larda olduğu gibi, Marksist yaklaşım yine önemli bir rol oynayabilirdi. Zira "tarihsel modernleştiriciler" kümesi safında yer alan post-Braudelien Annales mensupları ve yapısal-işlevsel sosyal antropolojistlerin nefesi tükenmişti. Özellikle sosyal antropoloji bir bilim disiplini olarak post-modern öznelliğe yamanarak gemiyi terk etmişti. Hobsbawm bir "akıl" koalisyonu yaratılarak insanlığın ve toplumların evrime yönelik tarihsel araştırmaları, yeni bir tarih anlayışını, bir an önce özendirmek gerektiğini söylüyordu. Tarih yeni bir "akıl" çağının itici gücü olmalı ve "kapsamlı neden soruları"nı, [big why questions] sorabilmeliydi.

Ana hatlarını özetlediğimiz bu görüşleri Hobsbawm, Britanya Akademisi'nin Marksist tarih anlayışı üzerine düzenlediği kolokyumda 13 Ekim 2004 günü dile getirmişti. *Le Monde Diplomatique* Aralık 2004 sayısında tebliğin tümünü "Le pari de la raison: Manifeste pour l'histoire" başlığıyla yayımlamıştı. Ardından bu ünlü uyarı kısaltılmış bir şekilde Eric Hobsbawm imzasıyla *Guardian*'ın 15 Ocak 2005 tarihli nüshasında yer aldı. Metnin ilk satırı Marx'tan bir alıntıyla başlıyordu: "Filozoflar bugüne değin dünyayı yorumladılar; asıl sorun onu değiştirmektir." [The philosophers so far have only interpreted the world; the point is to change it.]

Marseillaise'in Yankıları

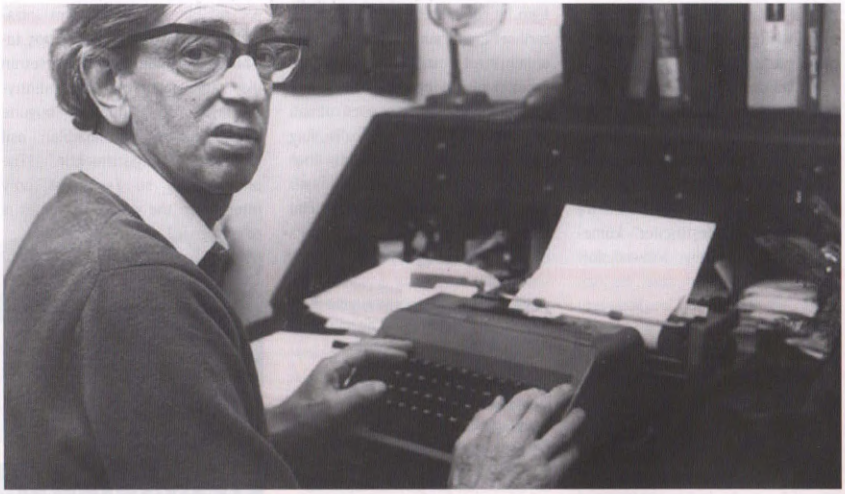
Echoes of the Marseillaise [Marseillaise'in Yankıları] Hobsbawm'ın Fransız Devrimi'nin 200'üncü yılı için hazırladığı bir kitaptı. *Marseillaise'in Yankıları*, Fransız Devrimi'nden çok şey öğrenebileceği gibi, devrimi yorumlayan çevrelerin değişime uğrayan görüşlerinden yararlanabileceğini kaydediyordu. Uzun bir süre yorumcular devrime arka çıkmış, artan oranda olumlu yorumda bulunmuşlardı. Ancak 200'üncü yıla yirmi kala, revizyonist tarihçiler giderek kötümser oldular. Hobsbawm, bu eserinde bir kez daha Fransız Devrimi'nin küresel bağlamda odak oluşunu vurguluyordu. 19. Yüzyılda Fransız Devrimi üzerine yazanlar, devrimin kendi yaşamlarını köklü bir biçimde dönüştürdüğünü, ekonomiyi ve köylülüğün koşullarını iyileştirdiğini vurgulamışlardı. Devrimi bir tür prototip burjuva devrimi olarak görmüşlerdi: Orta sınıf egemen aristokrasiden gücü devralmıştı. Birçok kişi bu süreci proletarya devriminin izleyeceği kanısındaydı. 1917'den 1960'lı yıllara kadar Marksistler Fransız Devrimi'ni bir referans noktası olarak gördüler; siyasal boyutunun yanı sıra devrimin toplumsal ve ekonomik faktörlerine dikkat çektiler. 1970'li ve 80'li yıllarda kimi tarih çevreleri devrimin muhasebesini yapmaya koyuldu ve kazançlarına oranla yüksek bir maliyet ödendiği sonucuna vardılar. Hobsbawm, bu tür görüşlerin Marksizm ve komünizmin yıprandığı bir evrede birçok tarihçinin kişisel siyaset anlayışını yansıttığı kanısındaydı. Hobsbawm'a göre devrimi eleştiren bu çevreler yanılıyordu. Fransız Devrimi dünyayı geri dönüşü olmaksızın değiştirmişti ve ortaya koyduğu ilkelerle yarına ışık tutmuştu.

HOBSBAWM: 20. YÜZYILIN SON BÜYÜK TARİHÇİSİ

FERDAN ERGUT

"Bu koşullarda genç bir Yahudi entelektüel ne olabilirdi? Liberallerin hiçbir türünden olamazdı; zira çöken, -sosyal demokrasinin de dâhil olduğu- liberalizm dünyasının kendisiydi. Yahudiler olarak bizleri dışlayan milliyetçi partileri destekleyemezdik. Ya komünist olduk; ya da kendi kan ve toprak milliyetçiliğimizi -Siyonizmi- seçtik. Ama genç Siyonist entelektüeller bile kendilerini bir şekilde devrimci Marksist ulusalcılar olarak görüyorlardı. Başka bir şansımız yoktu. Geleceksizlik yerine, kendimize bir gelecek seçtik ki, o da devrim demekti."

Eric Hobsbawm.

1917'de İskenderiye'de doğmuştu Eric Hobsbawm. 1913 yılında Avusturyalı genç ve başarılı bir kız öğrenci, ailesinin bir ödülü olarak İskenderiye'de iş kurmuş amcasının yanına gönderilir. Ondan birkaç yıl önce genç bir İngiliz delikanlı da o dönemde İngiltere yönetimindeki İskenderiye'ye Posta ve Telgraf İdaresi'nde çalışmak üzere gelmiştir. Hobsbawm'ın anne ve babası bu uzak diyarda tanışırlar. *Uzun 19. Yüzyıl* üçlemesinin son kitabı "İmparatorluk Çağı" bu tanışmanın hikâyesiyle açılır. "Böyle bir karşılaşmanın" der Hobsbawm, "böyle bir yerde olması ya da evlilikle sonuçlanması bu kitabın kapsadığı dönemden (1875- 1914) önce çok büyük ihtimalle mümkün olamazdı". Emperyalizm çağı başlamış ve liberal burjuva toplumun adım adım çöküşünü hazırlamıştır. Çöküşün nihai mührü 1914'te I. Dünya Savaşı'yla vurulacaktır.

Hobsbawm bu emperyal dönemin bütün kozmopolitliğini kendi şahsında toplamıştı. Avusturyalı Yahudi bir anne, İngiliz Yahudi bir baba, Viyana ve Berlin'de geçen bir çocukluk ve gençlik... Bu kozmopolitan kimlik, sadece tarihçiliğindeki geniş ilgi alanlarını değil, politik tercihini de

belirledi. Hobsbawm gençliğinden itibaren Bolşevik idealleri sahiplenmiş bir komünistti. Bir konuşmasında I. Dünya Savaşı sonrası yükselen faşizm ile kendi Yahudiliği arasındaki ilişkiyi çok güzel özetler: "Bu koşullarda genç bir Yahudi entelektüel ne olabilirdi? Liberallerin hiçbir türünden olamazdı; zira çöken, -sosyal demokrasinin de dâhil olduğu- liberalizm dünyasının kendisiydi. Yahudiler olarak bizleri dışlayan milliyetçi partileri destekleyemezdik. Ya komünist olduk; ya da kendi kan ve toprak milliyetçiliğimizi - Siyonizmi- seçtik. Ama genç Siyonist entelektüeller bile kendilerini bir şekilde devrimci Marksist ulusalcılar olarak görüyorlardı. Başka bir şansımız yoktu. Geleceksizlik yerine, kendimize bir gelecek seçtik ki, o da devrim demekti. Olumsuz değil; olumlu anlamda bir devrim: olmayan bir dünya yerine, yeni bir dünya."

İşte genç Eric için o anti-kapitalist yeni dünya Sovyetler Birliği'nde kuruluyordu. Otobiyografisi *Tuhaf Zamanlar*'da şöyle yazar: "... mensubu olduğum kuşak için Ekim Devrimi, Çin'in hiç olmadığı şekilde dünyanın umudunu temsil ediyordu. Bu umudu sembolize eden Sovyetler Birliği'nin orak ve çekiciydi"(s. 82).

Hobsbawm'ın Britanya Komünist Partı'si (BKP) üyeliği, tarihçiliğinin gelişiminde önemli bir rol oynar. Her biri 20. yüzyılın büyük tarihçileri olacak olan bir grup Marksist tarihçi BKP içinde buluşacaktır: Maurice Dobb, E. P. Thompson, Christopher Hill, Eric Hobsbawm, Rodney Hilton, John Saville gibi tarihçiler 1946-1956 yılları arasında Britanya Komünist Partisi Tarihçiler Grubu'nu oluştururlar. Adı geçen bütün tarihçiler gibi Hobsbawm için de bu yıllar hayat boyu unutulmadı. Hepsi için müthiş üretken bir işbirliği ortamıydı. Hobsbawm o yılları anarken bir komünist partisinden beklenmeyecek biçimde her isteyenin istediği dönemi, istediği perspektiften çalışmakta özgür bırakıldığını (BKP'nin kendi tarihi hariç elbette!) belirtir. "Ne mutlu ki" der, "parti hiçbirimize ne ideolojik ne de politik bir yetki vermişti". İyi bir Marksist olmayı hedeflemek dışında ne ortak bir konuları, ne ortak bir tarzları vardır. Söz konusu on yıl, Hobsbawm için "bir seminerdir". Onsuz, hiçbirinin bugün oldukları tarihçiler olamayacağını söylediği bir seminer... (alıntılayan Trimberger: 214-5)

BKP Tarihçiler Grubu'nun (BKP-TG) bütün farklılıklarına rağmen, dünya tarihçiliğinde bir gelenek oluşturacak dört ortak paydası vardı: i) *Teorik olarak* Kaba Marksizmin "altyapı, üstaypıyı belirler" determinizminin reddi; ii) *Problematik olarak* kapitalizmin kökenleri, gelişmesi ve yayılması meselesi; iii) Yapısal "sınıf analizi" yerine özneyi öne çıkartan "sınıf mücadelesi analizi" ve iv) Elitlerin veya hâkim sınıfların tarihi yerine alt sınıfların mücadeleleri ve tercihlerinin belirleyici olduğu "aşağıdan yukarı" tarih. (Kaye: 4-6)

1953'te Hobsbawm'ın da kurucuları arasında olduğu ve günümüzün en saygın tarih dergileri arasında yer alan *Past and Present* yayınlanmaya başlar. Dergi, esas olarak BKP-TG'nin inisiyatifiyle çıkartılmış olsa da en başından beri -anti Marksist olmasa da- Marksist olmayan tarihçilere açıktır. Dahası, Marksist tarihçilerle diğerleri arsında verimli tartışmaların yapıldığı demokratik bir zemindir. Birçok örnek içinde Lawrance Stone'u zikredebiliriz. Stone, bir Marksist olmamasına rağmen önemli makalelerini *Past and Present*'da yayınlamıştı. Stone ve Hobsbawm arasında dergi sayfalarında geçen yeni tarihçilik ve "anlatının dönüşü" tartışması hâlâ önemini korur.

BKP-TG üyelerinin her birinin farklı dönemlerde uzmanlaştığını söylemiştim. Hobsbawm esas olarak 19. yüzyılı araştırıyordu. Bu böyle olmakla birlikte tarihçiliğinin derinliğini gösteren önemli bir örnek olay var: Dünya tarihçiliğinin önemli tartışma alanlarından biri 17. yüzyıl krizidir. Kriz var mıdır yok mudur? Varsa politik midir? İktisadi midir? Genel midir? Bu krizin kapitalizme geçiş bağlamındaki etkisi ne olmuştur v.s Bütün bu tartışmayı tetikleyen isim Hobsbawm'dır. 1954 yılında *Past and Present* dergisinde "17. Yüzyıl Krizi" üzerine iki bölümlük makalesini yazar. Makaleler, o günden bugüne tartışmanın kilit metinleridir.[1]

Eric Hobsbawm'ı dünya tarihçiliğinde vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline getiren ise hiç şüphesiz 19. yüzyıla ilişkin derin vukufuydu. Bu "uzun yüzyıl"a dair 3 kitap üretti: *Devrim Çağı* (1789-1848), *Sermaye Çağı* (1848-1875) ve *İmparatorluk Çağı* (1875-1914).

Dönemlendirme meselesi çetrefil bir meseledir. Tarihçi, bir yandan dönemlendirme yapmadan yapamaz; ama diğer yandan da aslında "dönem" kavramının başlı başına bir yorum meselesi olduğunu da bilmelidir. Bizim dışımızda nesnel bir olgu olarak "dönem" yoktur. Tarihçi seçtiği dönemin başlangıç ve bitişini, okuruna meşrulaştırmak durumundadır.

Hobsbawm'ın "Uzun 19. Yüzyıl"ı bunun iyi bir örneğidir. Hobsbawm için 19. yüzyıl 1789'da başlar, 1914'te biter. Bu döneme damgasını vuran "ikili devrim" olmuştur: İngiltere'deki Sanayi Devrimi ve Fransa'daki politik devrim. İngiltere'nin emperyal gücünü de arkasına alan Sanayi Devrimi sınıflar arasındaki uçurumu artırmış ve dönemin sonunda alt sınıflara ayaklanma ve devrimci eylemler dışında bir şans bırakmamıştı. Burjuvazinin Sanayi Devrimi yoluyla sağladığı toplumsal hegemonya bir yanda, Fransız Devrimi'yle sağladığı politik hegemonya, diğer yanda, 19. yüzyıl burjuva toplumunu belirlemişti. Bu politik devrimin sonucunda doğumla birlikte gelen ayrıcalıklar ve kastlar dünyası, "hak edenler" ve mülk sahipleri lehine ve bir daha geri dönülmemecesine değişti.

Sermaye Çağı ise liberal burjuvazinin küresel hâkimiyetini gerçekleştirdiği dönemdi. 1848 devrimlerinin yenilgisiyle açılan çağa, serbest piyasa, rekabet, akıl, bilim ve sanat, kısacası "muzaffer burjuvazi" damgasını vurdu. Hobsbawm daha kitabının girişinde tarafını okura belirtir: "Bu kitabın yazarı" der, "kitabın konusunu oluş-

turan çağ hakkında belli bir tatsızlık, belki de belli bir küçümseme duyduğunu saklamıyor... On dokuzuncu yüzyıl ortasının burjuva dünyasının kesinliğine ve özgüvenine duyulan özlemi paylaşmıyor. Tersine, yüzyıl önce bir avuç insanın kulak verip dinlediği kişilere yakınlık duyuyor". Tarih öğrencisinin bu satırlardan öğreneceği çok şey var. Tarihçi, bir tarafsızlık halesine bürünmek yerine olgularını hangi perspektif içinden değerlendireceğini bütün açıklığı ile okuruna söylüyor: Nesnelliğin, ancak kendi üzerinde düşünebilen böylesi bir bilinç ile mümkün olduğunu hatırlatırcasına...

Sermaye çağının bu ortamı, hiç beklenmedik bir biçimde *İmparatorluk Çağı* ile noktalanır. Rekabetçi, piyasacı muzaffer liberal burjuvazinin çağı kısa sürmüş ve büyük şirketlerin, kitlesel üretimin ve emperyalizmin çağı başlamıştır. Liberalizmin kriz çağı, 1914'teki altüst oluşa kadar sürmüştür.

1914'le başlayan yüzyıl ise Hobsbawm'ın adlandırmasıyla *Aşırılıklar* Çağı'dır. İçinde Büyük Buhran ve faşizmin yükselişinin de yer aldığı iki savaş arası dönem "felaket çağı" olarak adlandırılır. 1950 ile 1973 arasındaki "altın çağ" ise kapitalizmin tarihinde görülmedik bir büyümenin ve refah artışının yaşandığı yıllardır. Bu dönemde benzer bir refah artışı Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği için de gözleniyordu. En önemlisi ise "köylülüğün ölümüdür". "İnsanlığın yüzde 80'i için orta çağ, 1950'lerde ansızın sona erdi". "Toprak Kayması" adını verdiği, petrol krizi ile başlayan ve "sosyalizmin sonu" ile biten dönem aslında "kısa 20. yüzyılı da bitiren dönemdi.

Sovyet tipi sosyalizmin çöküşü, esas olarak küresel olarak son derece elverişsiz koşullarda tek ülkede sosyalizmi inşa etme çabasının çöküşüydü. Hobsbawm'ın bu tip bir sosyalizm üzerine yargısı nettir: "Sosyalizmin bu modelinin canlanması ya da yeniden doğması ne mümkündür, ne arzulanabilir, ne de - uygun koşullar olsa bile- gereklidir" (1996:569).

"Uzun" 19. yy ve "kısa" 20. yy, aynı zamanda milliyetçiliğin doğduğu ve dünyaya yayıldığı yüzyıllardı. Doğum anı "devrim çağı"na eşlik eden devlet inşa süreçleriydi. Hobsbawm, fikri takiple milliyetçilik çalışmalarının köşe taşı hâline gelen iki kitabı da üretti: Terence Ranger ile birlikte derledikleri *Geleneğin İcadı* ve 1990'da kaleme aldığı *Milletler ve Milliyetçilik*...

Milliyetçilik, ilk dönemlerinde bir devlet yurtseverliği biçimindeydi. 18. yüzyıl sonundan itibaren gerçekleşen politik devrimlerin sonucunda kurulan devletlerde, egemenlik iddialarını pekiştirmek için sınırları içinde yaşayan halkların homojenleştirilmesi gerekiyordu. Ulusal pazar, vergilendirme, ortak para birimi, mülkiyet haklarının güvenceye alınması gibi sınıfsal bir temelde yükselen ve 1880'e kadar geçen dönemde devlet inşa sürecinde olan liberal burjuvazinin projesi olarak milliyetçilik, daha sonra alt orta sınıfların projesi hâline geldi. 19. yüzyılın sonundaki milliyetçilik esas olarak bu sınıfların mesleklere erişim mücadelesinde diğer grupları dışlama aracı oldu.

Milliyetçilik, kronolojik olarak en yeni ideoloji olmasına rağmen, kökenlerini tarihin en eski noktasına kadar geri götürmek zorundadır. Tam da bu nedenle tarihin suiistimali olmadan milliyetçilik yapılamaz. Hobsbawm (ve Ranger)'ın literatüre kazandırdıkları "geleneğin icadı", tam da bunu ima eder. Hiç yoktan yaratılmaz gelenekler. Ama son tahlilde geçmişe dönük bir seçme faaliyetidir. Geçmişin istenmeyen bölümleri ve/veya işe yaramayan bölümleri dışarıda bırakılır; olayların bağlamları göz ardı edilir. Bazı "gelenekler" ise tümüyle yeni yaratılmışlardır: Ulusal bayraklar, ulusal marşlar, ulusal günler, anıtlar, merasimler, armalar...

Geleneğin icadı da aslında orta sınıfların gerçekleştirdiği bir operasyondur. İşçi sınıfı ve üst sınıflara göre çok daha çeşitlilik gösteren, örgütlenme sorunları yaşayan orta sınıfları bir araya getirecek olan dinamik, icat edilen geleneklerdir.

Bütün hayatı boyunca daha adil ve eşitlikçi bir dünya için politik mücadele vermiş, bu mücadele doğrultusunda tarihe bakarken hep evrenselci bir perspektifi korumuş bu büyük tarihçi için yazdığımız anma yazısını, O'nun bütün genç tarihçilere düstur olacak bir öğüdüyle bitirelim: "Tarihçiler, ne kadar mikrokozmik olurlarsa olsunlar evrenselci olmalıdırlar; çoğumuzun bağlı bulunduğu bir değere sadakat için değil; insanlığın - ya da onun herhangi bir parçasının- tarihini anlamanın gerekli koşulu olduğu için... Zira bütün insan toplulukları zorunlu olarak kendilerinden daha büyük ve karmaşık bir dünyanın parçasıdır -ve parçasıydılar-. Sadece Yahudiler için (veya Afrikalı Amerikalılar veya Yunanlar, veya kadınlar, veya proleterler, veya eşcinseller için) tasarlanmış bir tarih, her ne kadar o grup üyeleri için rahatlatıcı bir tarih olsa da iyi bir tarih olamaz. Bin yılımızın sonunda, dünyanın büyük bölümündeki durumun da gösterdiği üzere kötü tarih, zararsız tarih değildir. Tehlikelidir. Masum klavyelerde yazılan cümleler ölüm fermanları olabilir" (1994:63).

KAYNAKÇA

Hobsbawm, Eric. 1994. "The Historian Between the Quest for the Universaland the Quest for Identity", *The Social Responsibility of the Historian* içinde, F. Bedarida (der.), Oxford: Berghan Books.

----- . 1996. *Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Kaye, Harvey. 1984. *The British Marxist Historians*. New York: St. Martin's Press.

Trimberger, Ellen Kay (1984). "E. P. Thompson: Understanding the Process of History", in ThedaSkocpol (ed.), *Vision and Method in Historical Sociology*, Cambrdige: Cambridge University Press.

DİPNOTLAR

1 Hobsbawm'ın kaynaklık ettiği tartışma dünya tarihçiliğinde bütün verimliliği ile sürüyor. 17. yüzyıldaki kriz tartışmasına dair kitaplar yayınlanmaya devam ediyor. Ve bütün bu tartışmalar tarihçilerin yazdıklarına referanslarla ilerliyor. Bu örneği çok önemserim; Sadece Hobsbawm'ın 1954 yılında yazdığı makalelerin referans olma özelliği nedeniyle değil. Dünya ve Türkiye tarihçiliği arasındaki derin farkı anlamak açısından da önemlidir. Türkiye'de tarihçilerin böylesi kolektif bir tartışma yürüttükleri konuları zorlasanız bir tane ya bulur ya bulamazsınız. Akademik tartışma eksikliğimize dair bir açıklama denemesi için bkz. Ergut, F. "Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması ve Tarihsel Sosyolojinin İmkanları", *Toplum ve Bilim*, no. 91, 213-228 (2002).

ANKARA KİTAP FUARI 2012

"Kitap Kurdunun Başkent'te Sonsuz Keşfi"

01-09 Aralık 2012

ANKARA TİCARET ODASI

CONGRESIUM ULUSLARARASI FUAR MERKEZİ-SÖĞÜTÖZÜ/ANKARA

ORGANİZASYON

3V FUARCILIK

congresium ankara

ato international convention & exhibition centre

GL events

Mithatpaşa Caddesi No: 39/1 Kızılay / ANKARA • Tel : 0 312 434 06 20 • Faks : 0 312 434 06 21

www.3vfuar.com • info@3vfuar.com

Α
ΛΕ
Α
ΛΕ

Zeugma'nın Esin Perileri yüzyıllar sonra yeniden uygarlığın hizmetinde...

Zeugma'nın yeni hazinesi, Muzalar
"Esin Perileri" Evi, gün yüzüne çıkıyor.
Türkiye'nin Bankası olarak
bu eşsiz kültürel projeye destek vermekten
mutluluk duyuyoruz.

EN BÜYÜK YATIRIMIMIZ GELECEĞE

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

GİRİTLİ ŞEVKİ VE İZMİR SUİKASTI

AHMET MEHMETEFENDİOĞLU - CEMAL NECİP GÜREL

Türk siyasal hayatının en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen İzmir Suikasti Olayı bugüne değin sadece siyasal ve hukuksal sonuçlarıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışma Giritli Şevki Bey ve onun hikayesi üzerinden hareketle, İzmir Suikasti olayını farklı açılardan okuma çabası sunmayı amaçlamaktadır.

"Bu kadar hizmet ettik ama takdir olunmadık."

Giritli Şevki'nin İzmir Suikastı girişimi ile olan ilişkisi, 13 Haziran 1926 Pazar akşamı Karşıyaka Yalı Caddesi'nde bulunan 3 numaralı evinin kapısının çalınması ile başlamıştı. Kapısını çalan eski dostu Edip Bey'di.[1]

Edip Bey ya da yaygın olarak bilinen adı ile Sarı Edip Efe, İzmir Liman İşletmesi'nde müfettiş olarak çalışan emekli bir zabitti. II. Meşrutiyet döneminde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen fedailerinden olan Edip Bey; I. Dünya Savaşı sırasında İzmir ve havalisinde jandarma komutanlığı yapmış ve Mütareke döneminin ardından Yunan işgalinin ilk günlerinde Batı Anadolu'daki Kuvayı Milliye örgütlenmesinin önde gelen üyeleri arasında yer almıştı.[2]

وقت

20 Haziran 1926 tarihli *Vakit* gazete kupürü.

Görsel Malzeme Ahmet Mehmetefendioğlu'ndan alınmıştır.

Sarı Edip Efe; İstibdat dönemi, II. Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve imparatorluğun çöküşü ile sonuçlanan bir dönemin bütün sıkıntılarını yaşamış ve nihayetinde Milli Mücadele döneminde bir ateş çemberinden geçen kuşağın temsilcilerinden biriydi. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte emekli edilen Sarı Edip Efe yeni düzene ayak uydurmaya çalışıyordu. Milli Mücadele döneminde gösterdiği hizmetlerin karşılığı olarak kendisine Kuşadası civarında 130 dönüme yakın bir arazi tahsis edilmiş ve bunun yanı sıra geçimini sağlaması için İzmir Liman İşletmeleri'nde bir de müfettişlik görevi verilmişti.[3]

Kuvayı Milliye döneminin ilk günlerinde, Salihli'de yolları kesişen Giritli Şevki ve Sarı Edip Efe'nin beraberliği ilginç tesadüflerin ve kesişmelerin hikâyesiydi de aynı zamanda. Batı Anadolu Kuvayı Milliyesi'nin ilk çekirdeklerinin oluşturulduğu Salihli

de üstlenen Çerkes Ethem'in adamlarından Dönme İbrahim adında bir çeteciyi öldüren Giritli Şevki için Ethem ölüm emri vermişti.[4]

Yunan işgalinin yaşandığı, karmaşa günlerinde meydana gelen otorite boşluğunu silahlı gücüyle dolduran Çerkes Ethem'in hakkında verdiği idam kararından kurtulması imkânsız olan Giritli Şevki, Sarı Edip Efe tarafından ölümden kurtarılmıştı. İşte o gün başlayan dostlukları, Milli Mücadele dönemi ve sonrasında da devam etmişti. Yıllar sonra Şevki Bey, Sarı Efe ile olan bu güçlü ilişkisini gözyaşları içerisinde şu sözlerle anlatacaktı: "Edip Beyi canım kadar severdim, hayatımı uğruna güle güle fedadan çekinmezim..."[5]

13 Haziran Pazar akşamı Karşıyaka Yalı'da gerçekleşen buluşmanın arka planında böylesi bir geçmiş ve dostluk vardı. Akşam saat 9 sularında oturdukları rakı sofrasında derin bir sohbete dalan eski dostlar, bir süre çiftlik işlerinden bahsettiler. Anlaşılan o ki hayat kavgası düşmanla savaşmaktan daha zordu ve sivil hayata alışmak zaman alıyordu. Sarı Edip Efe sıkıntılı bir şekilde: "Gördün, bu kadar hizmet ettik, bir şey olamadık. Takdir olunmadık" dedi. Şevki bu sözlere şaşırmamıştı, Sarı Efe'yi tanıyanlar onun bu konuşmalarına alışıktı.[6] Ancak hemen devamında söylediği sözler alışılageldik değildi: "Muntazam ve esaslı bir teşkilatımız var. Hükümeti devireceğiz. Birçok arkadaşlar bizden bir işaret bekliyorlar. İşin başına kendimiz geçelim. Dün Ankara'dan eski bir mebus da geldi. Söz verirsek yarın akşam İdris'in bahçesinde toplanalım. Sen de teşkilatımıza dâhil ol".[7]

Sarı Edip Efe'nin Giritli Şevki'den, dâhil olmasını istediği teşkilat, Eski Maarif Nazırı Şükrü Bey ve çevresinde kümelenen bir grup tarafından oluşturulmuştu. Bu gizli teşkilatın esas amacı Mustafa Kemal Paşa'yı bir suikastla öldürmekti. Bu amaçla hareket eden örgüt 1925 yılında birkaç defa Ankara'da suikast için uygun bir fırsat yakalamaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamıştı.[8]

21 Haziran 1926 tarihli *Vakit* gazetesinde yayınlanan Giritli Şevki Bey'in resmi.

Görsel Malzeme: Ahmet Mehmetefendioğlu'ndan alınmıştır.

Giritli Şevki'nin gençlik yılları.

Görsel Malzeme Gülperi Ataca'dan alınmıştır.

Gazi Mustafa Kemal'in 7 Mayıs 1926'da çıkacağı yurt gezisini haber alan teşkilatın elebaşları bu durumu amaçlarına ulaşmak için yeni bir fırsat olarak görmüşlerdi. Bu kapsamda ilk olarak, 20 Mayıs'tan 13 Haziran 1926 tarihine kadar 24 gün sürecek olan Bursa seyahati sırasında suikastı gerçekleştirmek için durum değerlendirmesi yapmışlarsa da başarılı olamayacaklarını anlayarak vazgeçmişlerdi.[9]

Ankara ve Bursa girişimlerinin akamete uğramasına karşın çetenin başarılı olabilmek için uygun zamanı, uygun şehri ve kaçış güzergâhını temin edebilme arayışları devam etmişti. Bir sonraki hedefleri Gazi Mustafa Kemal'in gezi programındaki yeni güzergâhı olacak olan İzmir'di.

Suikastçılar için İzmir, deniz kıyısı olması ve adalara olan yakınlığı ile eylem sonrası kaçış için büyük bir avantaj sağlamasının yanı sıra, çete üyelerine yardım edecek eski bir komitacı olan Sarı Edip Efe'nin burada yaşıyor olması; eylem öncesi gerekli istihbaratın, eylem sırasında kullanılacak silah, bomba ve adamların temini ve kaçış için gerekli düzenlemeleri yapabilecek birinin varlığı açısından önemliydi. Teşkilatın elebaşı olan Maarif Eski Nazırı Şükrü Bey'in; "İzmir bu iş için pişmiş yerdir." sözü ile suikastçılar yeniden harekete geçmişlerdi.[10]

Sarı Edip Efe ise bu teşkilatın İzmir'deki en büyük ayağı ve yardımcısı olacaktı. Sarı Edip Efe, bu amaçla can borcu olan ve kendisini canı kadar sevdiğini bildiği Giritli Şevki'den yardım istemek için Karşıyaka'daki evinin kapısını çalmış ve teşkilata dâhil olmasını istemişti.

Sarı Edip Efe'nin kendisini ziyaret etmesinden bir gün sonra, 14 Haziran Pazartesi günü akşam saat 8 sularında Karşıyaka'da İdris'in çiftliğine giden Giritli Şevki, burada Ziya Hurşit, Çopur Hilmi ve Sarı Edip Efe ile birlikte, kurulan rakı sofrasında sohbete başlamıştı. Daha çok Ziya Hurşit konuşuyor, Sarı Edip Efe ise onu onaylıyordu. Memleketin felakete sürüklendiğinden ve Gazi Mustafa Kemal'in mutlaka öldürülmesi gerektiğinden söz ediyorlardı. Bu konuşmaların hemen ardından söz suikast konusuna gelmişti. Sarı Edip Efe, edindiği bilgilere göre Çeşme yolundaki önlemlerin artırıldığını dolayısıyla burada bir eylem gerçekleştirmenin mümkün olmadığını belirterek suikast için daha elverişli olduğunu düşündüğü Kemeraltı'nı öneriyordu. Buna göre suikastın Başoturak'la, Yemiş Çarşısı'ndan gelen caddelerin Kemeralt'ında Hükümet Caddesi ile kavuştuğu noktada yapılmasına karar verilmişti. Üç yolun kesişme noktası olan bu mevkiden geçen otomobil süratini yavaşlatacağı için hedefin kurtulma olasılığı oldukça düşüktü. Bu yolun köşesinde yer alan bir tuhafiyeci dükkânının sahibi olan Nuri adlı şahsın Çopur Hilmi'nin akrabası olması dolayısıyla olay günü Hilmi diğer tetikçilerden Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'u dükkânın içerisinde saklayabilecekleri düşünmüştü. Plana göre Gazi Mustafa

Giritli Şevki Bey.

Görsel malzeme Gülperi Atıca'dan alınmıştır.

Kemal'in caddeden geçiş saatine kadar dükkânın içerisinde saklanan Laz İsmail ve Gürcü Yusuf, arabanın görülmesiyle birlikte dükkândan çıkarak önce bombalar, sonra da tabanca ile çapraz ateşe başlayacaklardı. Kurulan ölüm kapanından kurtulan olur ise bu kez devreye yolun ilerisinde bekleyen Ziya Hurşit ve Çopur Hilmi girecekti. Her şey olup bittikten sonra suikastçılar yolun aşağısında Baki Bey'in* yazıhanesi önünde bekleyen bir otomobil ile Karşıyaka'ya giden vapurların hareket ettiği iskele yerine gelecekler, vapura binerek Karşıyaka'ya geçecekler ve Giritli Şevki'nin tedarik edeceği motor ile Sakız Adası'na kaçacaklardı."

"VİCDANIM, GAZİNİN GÖZ GÖRE ÖLDÜRÜLMESİNE KAİL OLMADI; NE YAPAYIM?"

14 Haziran akşamı Karşıyaka'da İdris'in bahçesinde yapılan toplantıda alınan kararlara rağmen Giritli Şevki Bey vicdani bir rahatsızlık içerisindeydi. Planlanan suikastın başarıya ulaşma şansının çok yüksek olacağını düşünen Şevki, bir yandan ilgili makamlara bu durumu bildirmeyi düşünürken, öte yandan da Sarı Edip Efe'nin kendisine yönelttiği; Başvekilden tutun da İzmir Valisi Kazım Paşa'ya varıncaya kadar bütün paşaların ve mebusların bu girişimden haberdar olduğu ve şayet boşboğazlık edecek olursa bunu hayatıyla ödeyeceği tehdidinin gerçekliğini düşünüyordu. Bu duygusal karmaşa içerisinde sabahı eden Giritli Şevki, erkenden Karşıyaka Tren İstasyonu'na giderek burada memur olan dayızadesini görmüş ve Gazi Mustafa Kemal'in o gün gelmeyeceğini öğrenerek suikast girişimini ihbar etmeye karar verdi.[12]

15 Haziran 1926 Salı günü gerçekleşen bu olayların bir şahidi de Fikri Altay olmuştur.[13] İzmir Liman İşletmeleri'ndeki yazıhanesini bu kurumda müfettiş olarak görev yapan Sarı Edip Efe ile paylaşan Altay, başta Giritli Şevki olmak üzere pek çok arkadaşı Efe'yi sık sık ziyarete geldiği için, o sabah saat 10'da Şevki ve Efe'yi baş başa konuşurken gördüğünde durumu yadırgamamıştı. Olağan bir gün ve sıradan olaylara tanıklık ettiğini düşündüğü bu anların aslında İzmir Suikastı'nı ortaya çıkaracak önemli bir dönüm noktası olduğunu çok sonra anlayacaktı. Sabah uzun süren bir görüşmenin ardından, Giritli Şevki'yi uğurlayan ve idaredeki amiri Fikri Altay'dan acil bir işi olduğu bahanesiyle 12'de kalkacak vapur ile İstanbul'a gitmek için izin isteyen Efe'nin yola çıkmasının ardından saat 15'te tekrar yazıhaneye gelen Giritli Şevki, Efe'nin kendisine haber vermeden İstanbul'a gittiğini öğrendi. Bu anın görgü tanığı Fikri Altay, Giritli Şevki'nin yaşadığı bu şoku şöyle anlatmaktadır; " ... Sarardı sarsıldı şöyle kapıya dayandı. Ne vakit diye sordu. Senden sonra hemen gitti Mahmut Şevket Paşa vapuruna yetiştidedim. Şöyle 2-3 dakika sendeledi düşündü ve yavaş yavaş ayrıldı."[14]

Giritli Şevki, Sarı Edip Efe'nin kendisinden habersizce İstanbul'a gidişini öğrenince önceden tanıdığı ve güvendiği bir polis amiri olan Mehmet Ali Bey'e ulaşarak suikast girişimini ihbar etmişti. Şevki yaşadığı vicdani muhasebeyi daha sonra şu sözlerle ifade edecekti: "Vicdanım, Gazinin göz göre öldürülmesine kail olmadı; ne yapayım?"[15]

Durumun bir ihbar mektubu ile Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesinin ardından araştırmalara başlayan İzmir Valisi Kazım Paşa, ilk olarak Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in İzmir ziyaretini ertelemesini istemişti. Zaman geçtikçe durumun hassasiyeti ve vahameti çıkmaya başlamıştı. Olayın tüm boyutlarıyla aydınlatılabilmesi ve soruşturmanın selameti için ilgili makam ve kişilerin bilgisi dışında gizli tutulmasına karar verilmişti.[16]

Vali Kazım Paşa'nın ve Emniyet amiri Mehmet Ali Bey'in izni ile çete üyeleri hakkında daha detaylı bilgi toplamak üzere tekrar Karşıyaka'ya giden Giritli Şevki; burada kendisini bekleyen Çopur Hilmi ile karşılaşmıştı. Çopur Hilmi'nin kendisine, akşam İdris'in bahçesinde yapılacak yeni bir toplantıyı haber vermesi üzerine toplantının kendi evinde yapılmasını önermişti. Akşam saat 9 sularında başlayan toplantıya İstanbul'a giden Sarı Edip Efe dışında daha önceki toplantılara katılmamış olan Laz İsmail ve Gürcü Yusuf da dâhil olmak üzere tüm teşkilat üyeleri katılmıştı.[17]

Gazi Mustafa Kemal'in bir günlük gecikme ile İzmir'e geleceği haberini gazetelerden öğrenen çete üyeleri Gazi'nin yurt gezilerindeki bu gecikmelerin olağan olduğunu bildikleri için durumdan şüphelenmemişler ve bu durumu bir fırsat olarak görerek suikast planlarını yeniden gözden geçirmek istemişlerdi. Dolayısıyla toplantının gündemi yine suikast idi. Suikast mahallinin değiştirilmesi üzerine tartışan çete üyeleri Bornova'da yapılacak Garden Parti'de suikastı gerçekleştirme fikrini tartışmış ancak bir karara varamayınca yine eski plana sadık kalarak Kemeraltı'nda suikastı gerçekleştirme kararına dönmüşlerdi. Gece yarısı sona eren toplantının ardından Karşıyaka'dan ayrılan Ziya Hurşit ve arkadaşları otellerine dönerken, Şevki Bey soluğu valilikte almış, Komiser Mehmet Ali Bey'e son durumu rapor etmişti.[18]

Eldeki bilgileri yeniden değerlendiren İzmir polisi o gece sabaha karşı dörtte Ziya Hurşit ve arkadaşlarını

tutuklamışlardı. Operasyon son derece gizli ve sessizce yürütülmüştü. Öyle ki operasyona katılan polis memurları dahi zanlıların suikast girişimi nedeniyle tutuklandıklarını bilmiyorlardı.[19]

16 Haziran 1926 günü akşam saat 8 sularında İzmir'e ulaşan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Basmane'de trenden inerek Tilkilik, Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Başdurak, Kemeraltı güzergâhını izleyerek Kordon'a ulaşmıştı. Suikast teşebbüsünden habersiz İzmirliler, Gazi Paşa'yı karşılamak için sokaklara dökülmüştü. Bir gün önce kendisine suikast yapılmak istenen güzergâhtan halkın yoğun sevgi gösterileri arasında geçiş yapan Gazi Mustafa Kemal, dinlenmek üzere Naim Palas Oteli'ne çekildi.[20]

Hükümet tarafından resmi bir duyuru yapılmadığı için henüz suikast girişimi hakkında kamuoyunun bilgisi yoktu ancak Gazi Mustafa Kemal'in yakın çevresi durumu biliyordu. 16 Haziran Çarşamba günü akşamı Naim Palas Oteli'nde toplanan gazeteciler, sıkı güvenlik önlemlerinden ve hareketlilikten olağanüstü bir durumun olduğunu anlamışlardı, ancak bilgi sahibi değillerdi. O gece geç saatlerde basın mensuplarının yanına inen Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'den suikast girişimini öğrenen gazeteciler oldukça şaşırmışlardı.[21]

Dönemin İzmir basınının genç muhabirlerinden olan Ahmet Cemaleddin Bey (Saraçoğlu), o gece Naim Palas Oteli'nde öğrendiği suikast teşebbüsü ile yakından ilgilenmişti. Gazetecilik içgüdüsü ile ihbarcının kimliğini öğrenmek için çaba harcayan Saraçoğlu yakın arkadaşı İsmail Hakkı (Ocaktan) Bey'e yönelttiği "Sahi ya! Sen bu Giritli Şevki Bey'i tanır mısın?" sorusunun akabinde, suikastın gizemli ihbarcısı Giritli Şevki'nin peşine düşmüştü.[22]

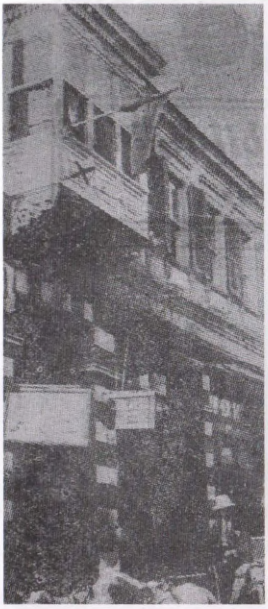
17 Haziran Perşembe sabahı Giritli Şevki'yi bulmak ve onunla bir mülakat yapmak için harekete geçen genç gazeteciler ilk olarak Karşıyaka'ya giderek Şevki Bey'in izini sürmüşler ve nihayetinde evine ulaşmışlardı. Giritli Şevki'nin o gece eve gelmediğini öğrenmeleri üzerine İzmir'e dönerek arayışlarına devam etmişler ve öğleden sonra kendisine ulaşarak bir mülakat yapmayı başarmışlardı.[23]

Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu o güne dair izlenimlerini şu ifadelerle aktaracaktı; "Giritli Şevki Bey, orta boy ve yaşta beyaz tenli, kesik siyah bıyıklı, fevkalade temiz giyinmiş, papyon boyunbağlı ve ipek gömlekli bir zattı. Demevi mizacı, simasının kırmızıya çalan renginden anlaşılıyordu. Belli belirsiz bir Giritli şivesi ile fakat muntazam konuşuyordu." Başlangıçta suikast girişimi hakkında fazla bilgi vermek istemeyen Giritli Şevki, genç muhabir Ahmet Cemaleddin'in de Giritli ve dahası Hanyalı olduğunu öğrendikten sonra tüm bildiklerini detaylı olarak anlatmıştı.[24]

18 Haziran 1926 Cuma günü yayınlanan resmi bir tebliğ ile kamuoyuna bilgi verildi. Böylelikle kamuoyu İzmir Suikastı girişimini öğrenmiş oluyordu. Kamuoyunun bilgilendirilmesinin ardından 20 Haziran 1926 tarihinde *Vakit* gazetesinde yayınlanan Giritli Şevki mülakatıyla birlikte kamuoyu, İzmir Suikastı girişimini birinci ağızdan ve en detaylı şekli ile öğrenmişti. Okuyucular tarafından yoğun ilgi ile karşılanan röportaj sebebiyle gazete öğlene kadar durmaksızın baskı yapmasına karşın talebi karşılaması mümkün olmamıştı. Yoğun kamuoyu isteği üzerine ertesi gün yayınına devam eden gazete 21 Haziran 1926 tarihli sayısında bu kez Giritli Şevki Bey'in bir resmini de okuyucularla buluşturacaktı.[25]

İstiklal Mahkemesi'nin İzmir duruşmaları, 26 Haziran 1926 Cumartesi günü Elhamra Sineması'nın salonunda başladı. Milli Mücadele komutanlarından, İttihatçı nazırlara kadar uzanan geniş bir yelpazede pek çok ismin şüpheli ve sanık sıfatıyla İstiklal Mahkemesi heyetinin önüne çıktığı duruşmalar kamuoyunda yoğun ilgi ile takip ediliyordu.[26]

Yargılamalar sırasında en çok dikkati çeken nokta, ihbarı ile suikast girişimini ortaya çıkarmış olan Giritli Şevki Bey'in 20 Haziran 1926 tarihinde yayınlanan röportajın ardından

Suikastçıların konakladığı Ragıp Paşa Oteli'nin cepheden görünümü.

Görsel mahreme Gülperi Ataca'dan alınmıştır.

Çopur Hilmi: "Ben bunlara alet olacak adam değilim. Ben haber vermeğe karar vermiştim, hatta bunu Şevki Bey'e söyledim. O benden evvel davrandı ve yine gidip haber vermeği düşünürken tevkif edildim; Şevki Bey bana ihanet etti. Beraber haber versek daha insani hareket etmiş olmaz mıydı? ..."

Giritli Şevki Bey kızlarıyla yürüyüş yaparken.

Görsel malzeme Gülperi Ataca'dan alınmıştır.

Elimizdeki kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre İstiklal Mahkemesi'nde verdiği ifadenin ardından davanın diğer sanıklarından hiçbiri Giritli Şevki'nin beyanlarına itiraz etmemiştir. Suikast girişiminin asli failleri arasında sayılan sanıklardan sadece Çopur Hilmi, Giritli Şevki'nin aleyhinde konuşmuş ve şu sözleri sarf etmiştir:

"Ben bunlara alet olacak adam değilim. Ben haber vermeğe karar vermiştim, hatta bunu Şevki Bey'e söyledim. O benden evvel davrandı ve yine gidip haber vermeği düşünürken tevkif edildim; Şevki Bey bana ihanet etti. Beraber haber versek daha insani hareket etmiş olmaz mıydı? Şevki Bey mahkemede sabıkası olmadığı-

Dava sürecindeki savunmasını Mason karşıtlığı üzerine kuran Giritli Şevki Bey, Masonluğun uluslararası yapısının milliyetçilik karşıtlığına denk düştüğünü ve bu yönü ile Türklüğe zarar verdiğini; Masonluğun sahip olduğu moral değerlerin Türk gençliğinin yüksek meziyetlerini içeriden kemirdiğini, bunların yanı sıra savaş karşıtlığını savunan Masonluk ideolojisinin memlekete zarar verdiğine değinmiştir.

ortadan kaybolması olmuştu. Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu'nun aktardığına göre bu ortadan kayboluş hakkında şehirde çeşitli dedikodular dolanmaya başlamıştı. Fısıltı gazetesine kulak verilecek olursa; Giritli Şevki'nin koruma altında tutulduğu, yurtdışına kaçırıldığı hatta öldürüldüğü hakkında çok çeşitli rivayetler vardı.[27]

11 Temmuz 1926 tarihli yargılama celsesine kadar giderek artan bu dedikodular nihayet bulacaktı. O gün ortaya çıkan ve İstiklal Mahkemesi önünde ifade veren Giritli Şevki Bey artık davanın en önemli tanığı konumundaydı.

Mahkeme heyetinin yönelttiği sorulara açık ve net cevaplar veren Giritli Şevki 13 Haziran Pazar akşamından 15 Haziran Salı günü öğleden sonraya kadar yaşadıklarını tüm detaylarıyla anlattı. Sanığa ilk olarak Sarı Edip Efe ve Çopur Hilmi ile olan ilişkisi sorulmuş, ardından Pazartesi günü İdris'in bahçesinde yapılan planlar hakkında bilgisine başvurulmuştu. İfadesinde, suikast girişimini öğrendikten sonra eyleme katılmak istemediğini, ancak Sarı Edip Efe'nin ısrarı sonucunda toplantıya katılmış bulunduğunu, olaydan uzun zaman önce Sarı Efe tarafından Salihli'de kendisine emanet edilen bombaları yine Sarı Efe'nin arzusu doğrultusunda Çopur Hilmi'ye teslim etmek zorunda kaldığını; Ziya Hurşit ve Sarı Efe tarafından kendilerine yapılan telkinlerde suikast işinin içinde başta İsmet Paşa olmak üzere üst düzey devlet adamları ve paşaların olduğunu bilgisi nedeniyle olayı hemen bildirmekten korktuğunu, ancak Gazi Paşa'nın o gün gelmeyeceğini öğrendikten sonra cesaretini toplayarak ilgili makamlara bilgi verdiğini ve ihbarın ardından Salı akşamı yapılan toplantıya İzmir Valisi Kazım Paşa'nın bilgisi dâhilinde katılarak gerekli bilgileri Polis Müdürü Mehmet Ali Bey'e rapor ettiğini beyan etti.[28]

nı söyleyerek bir de yalan söyledi. Küçük bir tahkik, onun da müthiş bir şerir olduğunu gösterir. Benim sabıkam yoktur. Bunlar şahit değil, mücrimdir. Onların aleyhimdeki isnadlarını nefretle red ve faili asliler meyanında addedilmemekliğimi istirham ederim."[29]

KİM BU ŞEVKİ?

Peki, kimdi bu Giritli Şevki? Kimilerine göre bir korkak, kimilerine göre çıkarları uğruna en yakın dostlarına bile ihanet edebilecek bir hain, torunlarına göreyse henüz üç yaşını daha doldurmamış olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderini değiştiren bir kahraman...

1874 yılında Girit'te doğan Mehmet Şevki Bey'in annesi Kamile Hanım babası ise Arif Bey'dir. Hanya'lı Beşirakiler sülalesine mensup olan Mehmet Şevki Bey ve ailesi II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında

İzmir'e yerleşmişlerdir. Girit'te sünger avcılığı, balıkçılık ve ticaretle uğraşan Beşiraki ailesinin oldukça varlıklı ve kalabalık bir nüfusa sahip olduğu bilinmektedir. İzmir Karşıyaka'ya yerleşen aile Girit yıllarındaki ticari işlerini İzmir'de de devam ettirmiş ve deniz ticareti ile hatırı sayılır bir zenginliğe sahip olmuştur. Ailenin bir dönem süngercilik, balıkçılık ve nakliyat işinde çalışan altı gemilik bir filoya sahip olduğu bilinmektedir.[30]

kın çevresinde Şevki Kaptan, Güzel Şevki ve Giritli Şevki lakapları ile tanınırmış.[32]

Ege sahilleri ve adalar çevresinde sürdürdüğü ticari faaliyetleri sayesinde oldukça geniş bir çevre edinen Şevki Bey'in, buralarda demir atmadığı koy, ayak basmadığı iskele kalmadığı söylenir. Şevki Bey'in bilgisini ve deneyimini haber alma ve diğer askeri hizmetlerde kullanmış olması ihtimal dahilindedir.

dığı ve ailenin burada koruma altında tutulduğu bilinmektedir. Giritli Şevki ve ailesi bu sık yer değiştirmeler nedeniyle mal varlıklarını büyük oranda kaybederek geçimlerini sağladıkları ticari hayattan uzaklaşmışlardır.[34]

KARŞIYAKA'DA TABANCA SESLERİ

Giritli Şevki'nin ismi İzmir Suikastı yargılamalarından sonra uzun yıllar kamuoyu tarafından duyulmadı.

İstiklal Mahkemesi İzmir duruşmaları.

Görsel malzeme Zeliha Bilge'den alınmıştır.

Üç erkek ve bir kız kardeşe sahip olan Şevki Bey, ilk evliliğini Girit'te Neriman Hanım ile yapmış ve bu evlilikten Mahinur ve Neriman adında iki kız çocuk sahibi olmuştur. İlk eşinin vefat etmesi üzerine Çerkes Ethem'in akrabalarından Leman Hanım'la ikinci evliliğini yapan Şevki Bey'in bu evlilikten de Mehmet adında bir oğlu olmuştur. 1925 yılında doğan oğlu Mehmet'e daha sonra Erdoğdu ismini veren Gazi Mustafa Kemal, 1935 yılında aileye Ataca soyadını verecektir.[31]

İzmir idadisi mezunu olduğu bilinen ve başta Rumca olmak üzere beş dil bilen Şevki Bey, sert mizacı ve kabadayı ruhu ile tanınıyor. Ailesi tarafından modayı yakından takip eden, lüks yaşamayı seven biri olarak anlatılan Giritli Şevki Bey'in yaşam tarzı nedeniyle oldukça maceralı ve inişli çıkışlı bir yaşamı olmuş. Ya-

Giritli Şevki isminin kamuoyu tarafından öğrenilmesindeki en önemli pay dönemin İzmir basınının genç muhabirlerinden Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu ve İsmail Hakkı Ocaktan'ın kendisi ile 17 Haziran 1926 tarihinde yapmış oldukları röportajın 20-21 Haziran 1926 tarihli gazetelerde yayınlanması sonucu olmuştur. Bu röportaj sayesinde suikast girişiminin tüm tafsilatı birinci ağızdan kamuoyuna duyurulmuş, bunun yanı sıra Giritli Şevki Bey'in açık kimliği, adresi ve resmi de deşifre olmuştur.[33]

İzmir Suikastı davası sonucunda idam edilen kimi sanık yakınlarının, intikam yemini ederek Şevki Bey'in peşine düştükleri için Şevki Bey ve ailesi bir dönem Çeşme'de, sonrasında Bodrum'da zorunlu ikamete tabi tutulmuşlardır. Devletin yakın koruması altında geçen bu yıllarda, Bodrum'daki hapishanenin boşaltıl-

Aldığı tehditler sonucu, devlet korumasına alınarak önce Çeşme'de, sonrasında Bodrum'da geçirdiği yıllarının bu sessizlikteki payı oldukça büyüktür.

Uzun süren sessizliğin ardından 1933 yılında Giritli Şevki'nin adı bir kez daha kamuoyunun gündemine gelecektir. 2 Ağustos 1933 Çarşamba gecesi saat dört sularında Karşıyaka sahilinde yankılanan tabanca sesleri, yarattığı heyecanın akabinde heyecanlı bir polis takibine de sebep olmuştu. Karşıyaka Kulübü'nün önüne yaklaşan bir araç içerisinden açılan 6 el ateş sonrasında başlayan polis takibi Bayraklı civarında son bulmuştu. Osman Efendi adlı şoförün kullandığı araçta bulunanlar; eski Adliye Vekili ve İzmir Mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, İzmir Suikastı davasında yargılanan ve beraat eden Torbalılı Emin ve İzmir

Suikastı girişimini ihbar eden Giritli Şevki Beylerdi.[35]

Açılan ateş sonucu Karşıyaka Kulübü'nün üst katında bulunan Zühal Mason Locası'na isabet eden mermiler, kasıtlı bir saldırı olduğuna işaret ediyordu. Ateş açılan araçta bulunan ve Masonluk aleyhtarı olmakla maruf eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in varlığı ilk şüpheleri onun üzerine çekmiş olsa da yapılan ön soruşturma neticesinde ateş açanın Giritli Şevki Bey olduğu anlaşılmıştı.[36] Hadisenin gelişimi şu şekilde olmuştu: İzmir'e gelen Mahmut Esat Bey, Saraç Rıza Bey'den aldığı bir davete icabet etmek üzere Emin ve Şevki Beylerle birlikte Gaffarzade Oteli'ne giderler. Gece geç saatlere kadar birlikte olan grup sabaha karşı otelden ayrılarak Karşıyaka'ya gitmeye karar verirler. Araç, Karşıyaka Kulübü'nün önünden geçerken Şevki Bey tabancası ile havaya ateş açar.[37]

Hakkında silah taşımak, meskûn olan bir mahalle silah atmak ve istirahati

Dedem Giritli Şevki Bey

GÜLPERİ ATACA

Aslında dedem Giritli Şevki hakkında tüm bildiklerim babamdan ve ailemden duyduklarıma dayanıyor. Aile içinde anlatılan şekliyle dedem Güzel Şevki, Girit'in çok köklü ailelerinden birisine mensupmuş. Ailenin bir kolunun tarihinin Kureyş kabilesine kadar uzandığını biliyorum. Aile içinde anlatılanlardan anlayabildiğime göre büyük dedemiz bölgenin önde gelen tanınmış ve burada uzun yıllar görev yapan bürokratlarındanmış. Yine aile içinde anlatılan bilgilerden anne ve babasının eğitime çok önem veren insanlar olduğunu biliyorum. Aile tüm çocuklarına o günün koşullarında iyi bir eğitim verilmesi için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Dedem Giritli Şevki, Girit'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldığı tarihe kadar burada yaşıyor. Girit'te bulunduğu süre içinde ticaretle uğraşıyor. Tüm Ege Adalarında, Bodrum başta olmak üzere tüm Ege sahillerinde ve kasabalarında tanınan ve büyük paralar kazanan bir tüccar olarak ün salıyor. Oldukça geniş olan ailenin diğer üyeleri de ticaretle uğraşıyor. Anne ve babam yıllar önce tatil için Bodrum'a gittiklerinde sünger çıkartan bazı eski denizcilerin dedemi hatırladıklarını ve ona dair hikayeler anlattıklarını duymuştum.

Aile, Adalarda ünlü Yunan armatör aile Onasis ailesiyle sünger ticaretinde yarışacak kadar büyük bir ticari ağa sahip oluyor. Dedem Şevki Bey, Girit'te bulunduğu dönemde Girit'in bağımsızlığını kazanma süreci içinde bu bölgede Türklere karşı yapılan bir takım tedhiş ve baskı hareketleri karşısında buradaki Müslüman Türk halkını örgütleyen hareketler içinde önemli işler üstleniyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Girit'te örgütlenmesinde görev alıyor. Burada tanıştığı arkadaşlarıyla olan dostluğu ömür boyu devam etmiştir.

Girit'te bulunduğu dönemde birden fazla evlilik yapmış. Hayatı boyunca hep çok şık giyinmiş, çok para harcarmış kıyafetleri için. Elbiselerinin çoğu yurtdışındaki özel terzilerde dikilirmiş. Bu nedenle kendisine Güzel Şevki derlermiş. Kabadayı ruhlu, sert mizaca sahip birisiymiş. Çapkınlığı ve birden fazla yaptığı evlilikleriyle tanınıyor. Yine bu evliliklerden çocukları olduğunu ve Girit'te yaptığı ve sayısını bilemediğimiz evliliklerinden bazı çocuklarının bugün Yunanistan'da yaşadığını duydum.

Dedem, babam da dahil olmak üzere ailenin tüm çocuklarının eğitimine çok önem vermişti. Kardeşlerinin çocuklarını da okutmuştur. Bu sayede aileden sinema sanatçılarından sporculara, avukatlara ve politikacılara kadar çok geniş bir yelpazede tanınmış insanlar çıkmıştır. Bu akrabalarımızdan birisi romanlara konu olacak hayatını filme çekmek istemiş ama geçirdiği bir hastalık buna engel olmuştur.

Dedem Giritli Şevki Bey, Girit'in bağımsızlığını kazanmasından sonra ailenin tüm mal varlığını paraya çevirerek İzmir'e, Karşıyaka'ya yerleşiyorlar. Bugünkü Karşıyaka sahilinde bulunan öğretmen evine yakın bir yerde yaşamaya başlıyorlar. Ailemiz İzmir Suikastı'nın gerçekleştiği tarihe kadar İzmir'de yaşıyor. İzmir'de bulunduğu dönemde ticaretle uğraşmaya, adalara eskisi kadar olamasa da gidip gelmeye devam ediyor. Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesinden sonrada arkadaşlarıyla birlikte Milli Mücadele'ye destek veriyor, para yardımı yapıyor.

İkinci Meşrutiyet döneminde Girit'i yani evlerini yani vatanlarını kaybetmiş ve İzmir'e gelerek yeni bir hayat kurmuşlar, çok geçmeden İzmir'in Yunan işgali altında kaldığını görmüşler. Gidecek bir yerleri kalmadığını görünce bu kez Kuvayı Milliye'ye katılıp canla başla vatanlarını savunmuşlar. Milli Mücadele'den tanıdığı bazı arkadaşlarının kışkırtmasıyla adı İzmir Suikastı'na karıştırılmak istenmiş ama bunu başaramamışlar.

İzmir Suikastı meselesi ailenin kaderini derinden etkileyen bir hadise olmuş. Suikast girişimine ismi karışanların sonu malum, o dönemde idam edilen kimi ailelerin yakınlarının intikam yemini etmelerinden dolayı dedem Şevki Bey uzun süre devlet himayesi altına alınıyor. Dedeciğim ve babacığımın o dönemi hep kaçarak ve saklanarak geçmiş. O yüzden bu konu aile içerisinde çok konuşulmazdı. Neler yaşandığını tüm tafsilatı ile bilmiyoruz ancak bildiğimiz küçük anekdotlar ve başta dedem olmak üzere ailenin bu yüzden epeyce hırpalandığıdır. İhbarı neden yaptığına gelecek olursak, ben dedemin kişisel bir korku ya da endişe içine düşerek ihbarda bulunduğu kanaatini taşımıyorum.

Kabadayı ruhlu, sert mizaca sahip biri olduğunu söylemiştim. Kuvayı Milliye döneminde Yunan işgaline karşı var gücüyle savaşmış bir insanın kişisel kaygılarla hareket edeceğine inanmıyorum. Atatürk'e olan sevgisi, bağlılığı ise hep aile içinde anlatılagelmiştir.

İzmir Suikastı'nın gerçekleşme tarihi 1926, henüz üç yaşına bile gelmemiş bir devletin üstelik Milli Mücadele gibi ağır bir süreçten henüz kendini toparlayamamış bir ülkenin bu suikast ile ne hale gelebileceğini düşünebiliyor musunuz? Ben dedem Şevki Bey'in ihbarı yaparken bütün bunları düşünerek karar verdiğini düşünüyorum. Tabii bir de bu suikast olayı olduğunda en küçüğü bir yaşını doldurmamış üç çocuk babası olduğunu da unutmamak gerekir. Risk alabilecek bir durumda değildi. Dolayısıyla korkusu kişisel nedenden değil, başsız kalan bir devletin başına gelebileceklerden olmalı diye düşünüyorum.

Bu nedenle dedem Giritli Şevki Bey, kendi hayatına karşılık en yakın dostlarını idam sehpasında gönderen biri değil, dostlarına rağmen ülkesini düşünen biri olmuştur hep bizim gözümüzde.

Dedem Giritli Şevki Bey'le ilgili en çok üzüldüğüm şey çok sevdiği İzmir Karşıyaka'da adını yaşatacak bir sokak, bir park dahi bulunmaması olmuştur.

Giritli Şevki'nin oğlu Mehmet Erdoğdu Ataca ve torunu Gülperi Ataca.

Görsel Malzeme Gülperi Ataca'dan alınmıştır.

umumiyeyi selbetmek iddiaları ile takibat başlatılan Giritli Şevki Bey sulh ceza hâkimi önündeki ilk ifadesinde "Masonların memlekete çok zararları vardır, bunun için kızdım, locaya karşı silah attım." beyanında bulunduktan sonra asayişi ihlal suçlaması ile tutuklu olarak yargılanmasına karar verilmişti.[38]

Dava sürecindeki savunmasını Mason karşıtlığı üzerine kuran Giritli Şevki Bey, Masonluğun uluslararası yapısının milliyetçilik karşıtlığına denk düştüğünü ve bu yönü ile Türklüğe zarar verdiğini; Masonluğun sahip olduğu moral değerlerin Türk gençliğinin yüksek meziyetlerini içeriden kemirdiğini, bunların yanı sıra savaş karşıtlığını savunan Masonluk ideolojisinin memlekete zarar verdiğine değinmiştir. Masonlukla ilgili bilgilerini Mahmut Esat Bey'in yayınları ve konferanslarından öğrendiğine dikkat çeken Giritli Şevki Bey, eyleminin şahıslarla bir ilintisinin olmadığını, aksine Masonluğun kurumsal yapısına karşı bir protesto niteliği taşıdığının altını çizmiştir.[39]

Dava sırasında, Giritli Şevki Bey lehine şahitlik yapan Mahmut Esat Bozkurt; Giritli Şevki Bey'i İzmir idadisinden tanıdığını ve çok sevdiğini söyledikten sonra, "Bilhassa Gazi Hazretleri'ne yapılacak suikastı haber vermekle vatana yaptığı hizmeti unutamam. Hâsılı çok severim" sözleri ile kendisini sahiplenmiştir.[40] Şahitliği sırasında, Masonluk aleyhtarı olduğuna da değinen Mahmut Esat Bey, milli ve vatani menfaatlere muhalif bir yapılanma olarak gördüğü Masonluk hakkında fikri mücadeleden yana olduğunu ancak silahlı bir mücadeleye karşı olduğuna değinerek Şevki Bey'in milli duygular ile galeyana gelerek havaya birkaç el ateş açmış olduğunu ifade etmiştir.[41]

Dava sonucunda Giritli Şevki Bey memleket dâhilinde ve kanun karşısında tanınmış ve yer almış bir teşekkül aleyhine silâhla hakaret yapması ve gece vakti halkın huzur ve istirahatini bozması ve bu vesile ile asayişe dokunan hareketi takdiri sebep şiddet addedilerek beş gün hafif hapis ve beş lira hafif para cezasına mahkûm edilmiştir. Giritli Şevki Bey'in cezası daha önce hiçbir sabıkası olmaması sebebi ile tecil edilmiştir.[42]

Devletin yakın koruması altında geçen zorunlu ikamet günlerinde yaşadıkları güçlükler Leman Hanım ve Şevki Bey'in arasını açmış ve sonuçta Leman Hanım oğlu Mehmet Erdoğdu'yu yanına alarak İstanbul'a taşınmıştır.[43]

İzmir Suikastı davasının hiç bilinmeyen bir yüzünü yansıtan bu olayın etkisi aile üzerinde derin izler bırakmıştır. Ailesi, Mehmet Erdoğdu Bey'in 1950'li yıllarda İstanbul'da bir saldırıya uğradığı, fakat zarar görmeden kurtulmuş olduğu bilgisini vermektedir. Bu durum kimi sanık yakınlarının duyduğu kini ve yarattıkları tehdidin büyüklüğünü yansıtmaktadır.

Girit'ten İzmir'e uzanan, fırtınalı bir hayatın aktörü olan Giritli Şevki Bey 1956 yılında İzmir'de hayatını kaybetmiştir.

DİPNOTLAR

* "Adı geçen Baki, ünlü İttihatçı Sapancalı Hakkı'nın en az kendisi kadar ünlü olan kardeşi olan Sapancalı Baki Bey'dir. İttihat ve Terakki kadroları içinde yer alan Baki Bey olayın gerçekleştiği günlerde İzmir Kemeraltında Halimağa Çarşısı No:46'da tütün ticareti ile uğraşan birtüccardı. Bkz. Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, Yay. Haz. Sabri Yetkin, İzm.B.B.Kül. Yay. İzmir, 2002, s.53. Suikast girişimi içinde adı geçen Baki Bey olay sonrasında Güllük'e yerleşti. Öldüğü tarihe kadar burada Sıkı Koçman'la birlikte madenticaretiyaptı."

1 *Toplumsal Tarih* dergisinin Haziran 2012 sayısındayeralan "Yeni Bir Belgenin Işığında İzmir Suikastı"başlıklı makalemiz yayınlandıktan sonra bizleraçısından güzel gelişmeler oldu. Daha makalenin dizgide olduğu günlerde makalemizdebüyüteç altınaaldığımızama çokfazlabilgi bulamadığımız İzmir Suikastı girişiminin iki önemli ismi olan Giritli Şevki ve Sarı Edip Efe'nin ailelerineulaştık. Okuyacağınız bu makale bir önceki makaleyi tamamlayacak nitelikte olup büyük ölçüde başta torunu Gülperi ve Ayperi Ataca olmak üzere aile üyelerinden alınan yeni bilgilerle yazılmıştır. Makaleye dedesini anlatan güzel bir yazıyla da katkıda bulunan ve dedesini anlatan bir kitap yazerinde çalışan Gülperi Hanım nezdinde aile üyelerine paylaşımlarından dolayı müteşekkiriz. Bu ikimakalenin devamı niteliğinde yineaile üyelerinden alınan bilgi ve belgelere dayalı olarak üzerinde çalıştığımızSarı Edip Efe'yi konu olan bir diğer makalemizi de *Toplumsal Tarih*'in gelecek sayılarından birinde yayınlamak düşüncesindeyiz.

2 *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Yay. Haz. Hulusi Turgut, İş Bankası Yay. , İstanbul, 2006, s. 476.

3 Cemal Avcı, *İzmir Suikastı*, İQ Kül.San.Yay., Istanbul, 2007, s 87.

4 R.C., "Atatürk'e Suikastın Tafsilatı ve İç Yüzü", *Yeni Sabah*, 27 Ağustos 1947. Bu makalede, Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu'nun R.C. rumuzu ile *Yeni Sabah* gazetesinde, 21 Ağustos 1947 - 06 Mayıs 1948 tarihlerıarasında "Atatürk'e Suikastın Tafsilatı ve İç Yüzü" başlığı ile yayınlanan tefrikasından geniş ölçüde yararlanılmıştır.

5 A.g.t., 27 Ağustos 1947.

6 Sarı Efe'nin bu dönemdeki benzer içerikli konuşmalarına şahit olan Fikri Altay ve Nail Moralı anılarında bu noktaya değinmişlerdir. Bu tarıkıklar için bkz. Nail Moralı, *Mütareke'de İzmir*, İzmir, 2002, s.136. ve Ahmet Mehmetefendioğlu; Cemal Necip Gürel, "Yeni Bir Belgenin Işığında İzmir Suikastı", *Toplumsal Tarih*, Haziran 2012, S.222., s. 30.

7 A.g.t., 27 Ağustos 1947.

8 Avcı, a.g.e., ss. 68-70.

9 Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk'e Kurulan Pusu*, İstanbul, 2003, ss. 37-38.; Feridun Kandemir, *İzmir Suikastinin İç Yüzü*, Cilt I, Ekicigil Yay. 1955, s. 40.

10 *Ahenk*, 26 Haziran 1926.

11 A.g.t., 27 Ağustos 1947.

12 A.g.t., 28 Ağustos 1947.

13 Fikri Altay (1883-1965) Fahrettin Altay Paşa'nın kardeşi olanve Cumhuriyet'inilk yıllarında Karşıyaka Belediye Başkanlığı yapan Fikri Altay; 1925 yılında İzmir Liman İşletmesi Anonim Şirketi'nin kurulmasıyla birlikte üstlenmişolduğu Karşıyaka Belediye Reisliği'nin yanı sıra bu kurumda başmüfettişolarak da hizmet vermeye başlamıştır.

14 Mehmetefendioğlu; Gürel, agm., s. 31.

15 A.g.t., 28 Ağustos 1947.

16 *Milliyet*, 23 Şubat 1964.

17 A.g.t., 28 Ağustos 1947.

18 A.g.t., 28 Ağustos 1947.

19 A.g.t., 23 Ağustos 1947.

20 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri Cilt I-II*, İzmir, 1995, s. 425. Bu makaleyi okuyarak değerli düşüncelerini bizimle paylaşan hocamız Prof. Dr. Ergun Aybars'a çok teşekkür ederiz.

21 Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, Yay. Haz. İsmail Dervişoğlu, Kitabeevi, İstanbul, 2009, s. 295.

22 Saraçoğlu, a.g.e., s. 297.

23 A.g.t., 26 Ağustos 1947.

24 A.g.t., 27 Ağustos 1947.

25 *Vakit*, 21 Haziran 1926.

26 Avcı, a.g.e., s.91-93.

27 A.g.t., 11 Kasım Ağustos 1947.

28 *Ahenk*, 11 Temmuz 1926.

29 *Ahenk*, 12 Temmuz1926.

30 Gülperi Ataca, 07.07.2012 tarihli görüşme.

31 Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.

32 Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.

33 Bu mülakatın gerçekleşme süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, a.g.e., s. 290-299.

34 Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.

35 *Hizmet*, 3 Ağustos 1933. Giritli Şevki Bey'in evi Zühal Locası'nın bulunduğu Karşıyaka Kulübü'nün karşısındaki 3 numaralı hanedir.

36 Süha Umur, "1933 Yılında Bir Olay", *Mimar Sinan Dergisi*, 1978, s.27. s.50-51.

37 *Hizmet*, 7 Ağustos 1933.

38 *Son Posta*, 6 Ağustos 1933.

39 *Hizmet*, 7 Ağustos 1933. Dava sürecini yakından takip eden Zühal Locası yetkililerinin; Giritli Şevki Bey'in müdafaanamesinin Mahmut Esat Bey tarafından yazıldığına dair iddiaları içinbkz. Umur, a.g.m., s. 53.

40 *Halkın Sesi*, 7 Ağustos 1933.

41 Mahmut Esat Bozkurt ve Masonluk hakkındaki ayrıntılı birçalışma içinbkz. Ergün Aybars, "Mahmut Esat Bozkurt ve Masonlar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1995, Cilt II, Sayı 4-5, s. 245-262. Ayrıca bkz. Umur, a.g.m. s.49-54.

42 *Halkın Sesi*, 7 Ağustos 1933.

43 Gülperi Ataca, 02.06.2012 tarihli görüşme.

1990'LARIN BAŞINDA TÜRKİYE'DE KALDIRILIŞINA DEK AYI OYNATICILIĞI*

TENCERELERİ KAYNAR, AYILARI OYNAR İKEN

PELİN TÜNAYDIN

*Bir seyirlik eğlence biçimi olarak ayı oynatma yüzyıllardır ve dünyanın pek çok yerinde Romanların geleneksel meslekleri arasında bulunuyordu. Ancak özellikle geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde dünya çapındaki hayvanları koruma hareketi ayı oynatıcılığına gitgide daha fazla odaklanmaya başladı. Yürütülen geniş çaplı uluslararası kampanyaların neticesinde, hepsi 2000 sonrası olmak üzere Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Hindistan gibi en sık rastlanan ülkeler de dâhil ayı oynatıcılığı pek çok yerde tarih oldu.***

Romanya'nın Oltenya bölgesinden bir duvar resmi.

1990'ların başında Türkiye (ve eşzamanlı olarak Yunanistan), hayvan refahı için çalışmalar yapan Londra menşeli World Society for the Protection of Animals (WSPA; kuruluş: 1981) ile Turizm ve Orman Bakanlıkları, Türkiye Hayvanları Koruma Derneği (THKD; kuruluş: 1924) ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin işbirliği yaptığı LIBEARTY adlı bir ayıları kurtarma kampanyasına şahit oldu. Avrupa'dan ithal edilen bu proje ve ayıların vahim durumu basında geniş yer bulurken[1] ayı oynatıcılarının akıbetinin ne olduğu ise neredeyse hiç sorgulanmadı.[2] Yani bu süreçte, özgürleştirici bir hareket, Romanlara beslenen önyargıları ortaya serip ye-

niden üreterek modernleşmeci ideolojinin ekmeğine yağ sürmüş oldu.

SÜMERLERE KADAR UZANAN BİR MESLEK

Ayı oynatıcılığının varlığına ilişkin bilinen en eski kaynaklar Sümerlere kadar uzanıyor. Assiriyolog Ignace Jay Gelb'in incelediği, MÖ 2. binyıldan kalma bir tablette, tapınak eğlence topluluklarının arasında çalgıcı, şarkıcı ve yılan oynatıcıların yanı sıra ayıcılar da sıralanıyor.[3] Her ne kadar yüzlerce, binlerce hayvanın ve insanın birbirlerine kırdırıldığı arena vahşetinin gölgesinde kalmış ise de, Eski Roma'da da halka temaşa niyetine ayıların ve maymunların dans ettirildiğini, onlara çeşitli numaralar yaptırıldığını öğreniyoruz.[4] Bizans İmparatorluğu'na gelindiğindeyse, ayı oynatıcılarının mensup olduğu grubun adı açıkça belirtiliyor: 12. yüzyıl âlimi Theodore Balsamon onları *Athinganoi* addedilen, "ayıcı, yılan oynatıcı ve genel itibariyle hayvan terbiyecisi; ayrıca akrobat ve hokkabaz olarak" faaliyet gösteren ve daha sonradan 9. yüzyılın zındık mezhebinden ziyade Çingenelerle (*Atsinganoi*) özdeşleştirilen gruba dâhil ediyor.[5] Ancak hayvanlarla sergiledikleri gösteriler seyirlik olmakla kalmayıp kehanet de içerdiğinden, "peşlerinde dolaştırdıkları ayı yahut benzeri bir hayvanla basit insanları eğlendirirken aynı zamanda onlara zarar veren"ler altı yıllığına aforoz ediliyor.[6]

Aynı dönemlerde pek çok Batı ve Doğu ülkesinde olduğu gibi, ayı oynatma Osmanlı İmparatorluğu'nda da popüler bir eğlence biçimiydi. Gerçi ayı oynatıcılığının halkın gündelik hayatındaki yeri hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz, ama 16. yüzyılda Belon, Wratislaw ve du Fresne-Canaye gibi çeşitli yabancı seyyahların, aralarında ayıların da bulunduğu vahşi hayvanatın İstanbul'da zincirli zincirsiz dolaştırılmasından duydukları şaşkınlığı ifade ettiklerini biliyoruz.[7] Öte yandan, çeşitli Osmanlı kaynakları ayı oynatıcılarının saray şenliklerinde ve esnaf alaylarında sıklıkla yer aldıklarını gösteriyor. Örneğin, IV. Murad'ın (h. 1612-1640) 1638'deki Bağdat seferi öncesinde düzenlenen şenliklerde, esnaf alayı içerisinde ayıcılara da rastlıyoruz. Evliyâ Çelebi'ye göre yetmiş kişiden oluşan ayıcı esnafının hepsi de Sultan Balat Şah Mahallesi'nde meskûn Çingenelerdir ve "ayıların çatal zencirler ile keşân-ber-keşân çekerek ellerinde sopaları ve dâ'irelerleriyle ubûr ederken kâhîce ayıların(ı),

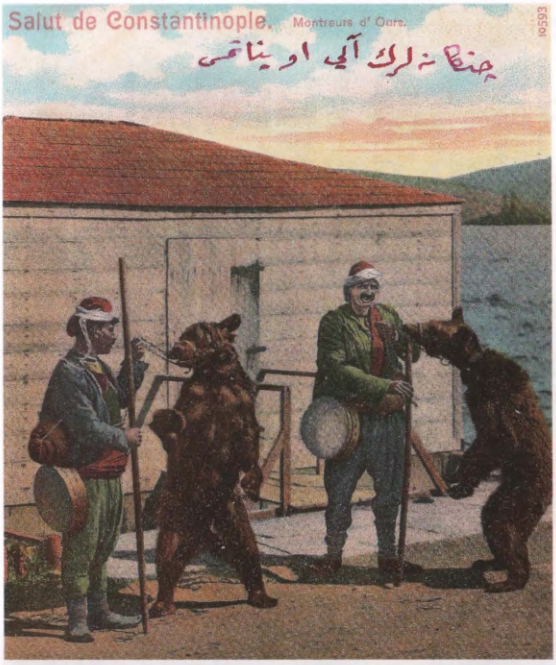
Levnî, *Surnâme-i Vehbî*, TSM A3593: 68b.

Vehbî, *Sürnâme: Sultan Ahmet'in Düğün Kitabı*, haz. Mertol Tulum, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008: s.103, kitabından alınmıştır.

1909 posta damgalı bir "Şam'da Ayıcılar" kartpostalı.

Yazarın koleksiyonu.

Max Fruchtermann'ın bir fotokartından renklendirilmiş, "Çingenelerin ayı oynatması" ibareli bir İstanbul kartpostalı.

Yazarın koleksiyonu.

Aşağıdaki fotokartın arkasında pek de güvenilir gibi durmayan farklı notlar ve 1924 ile 1930-33 tarihleri yer alıyor.

Yazarın koleksiyonu.

Kalk-a beri yâ Vasıl
Ye necisden bir fasıl
Seni dağda dutdular
Âdem deyü oynatdılar,
Kur yayını dîvâna
Bahçada dolap döner
Sen de döne görsünler

deyü bu elfâz-ı mühmelâtlar ile alay-köşkü dibinde her bir vasılcıyân birer güne şakalar ederek ubûr ederler."[8]

Surnameler ise Çingene ayıcı ve maymuncuların hanım sultanların düğünleri ile şehzadelerin sünnetleri şerefine düzenlenen saray şenliklerinde yaptıkları gösterileri ayrıntılı bir biçimde sunuyor. Daha sonra III. Mehmed (h. 1595-1603) olarak tahta çıkacak Şehzade Mehmed'in 1582'de Atmeydanı'nda düzenlenen ve tam elli iki gün süren sünnet düğününde, ayıcılar meydana iki ayı getirirler ve her biri kendi ayısını övmeye başlar: "Bu benim hırs-ı dilirim ve bebr-heybet ü savlet-şîrim, zeyrek ü dânâ ve zî-şevket ü tüvânâdur. (...) Zâhidler gibi erba'ine girür ve sûfîler gibi halâyıka el virür. Azmışlara râh-ber ve kalmışlara yâr u yâver olup riyâzet demlerinde dest ü pâyın yalamagla rûzgârı geçer ve âdâbı sıyânetinden bir mekşûfetü'r-re's hâtun görse önünden kaçar." Öteki ayıcı ise bütün bunlara karşı çıkar: "Evkât-ı gazabında ashâb-ı cünûn gibi gümürdenür ve hengâm-ı ta'abda erbâb-ı fünûn gibi somur somur somurdanur. Gâyet-ı hırsından lahm-ı nazîfi kokmayınca yimez ve fart-ı şehvetinden aylar olur ki nefsine uyup uyumaz," diyerek diğerini meydanda kendini göstermeye davet eder. Bu atışmaları, ayıların arka ayakları üstüne kalkıp dövüşmeleri izler. Ancak çok geçmeden sakinleşen ayılar "rezmi bezme döndürüp şevk ile semâ'a turdılar ve her biri başka mehter olup karşu-be-karşu sûrnâ çalup ol dâyirede el gün arasında defe kef urdılar." Kâh çoban taklidi yapıp ellerinde asayla çölleri, vadileri dolaşan, kâh bahçıvan olup bağları, çayırları seyreyleyen ayılar sonunda "ol hayvânlıklarıyla serbe-zemîn idüp 'avdet eylediler."[9] İntizâmî ayıcıların milletine dair bir bilgi vermemiştir, ama Löwenklau ayıların sergilediği bu gösterilerin Çingeneler tarafından düzenlendiğini belirtir.[10]

IV. Mehmed'in (h. 1648-1687) 1675 yılında Edirne'de kız kardeşi Hatice Sultan'ın evlenmesi şerefine düzenlediği ve on sekiz gün süren şenlikte de ayılar, maymunlar, eşekler, keçiler, tazılar ve yılanlarla pek çok gösteri yapılır. John Covel'ın gözlemlerinden aktarıldığına göre, bu şenlikte özellikle ayıların gösterilerine genişçe yer ayrılır ve bir çocuğun bir ayıyla güreşmesi o kadar beğenilir ki,

bu oyun IV. Mehmed'in önünde birkaç defa yinelenir.[11]

Vehbî'nin kaleminden okuduğumuz, III. Ahmed'in (h. 1703-1730) şehzadeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid için 1720'de İstanbul'da yapılan on beş günlük sünnet düğününde ise, Çingene ayıcılar "Ayı gördüm tal'at-ı meymûni geldi yâdıma" narasıyla meydana gelirler. Arkalarından Çomar isimli bir kapı kethüdası,

"Şimdi esnâ-yı sûr-ı a'zamdır
Ma'rifet 'arzın idecek demdir

Beni samsonlara sun ayı gibi
Türki yırlat biraz Hevayî gibi

Tırsî ile müşâ'are ideyim
Gidiyi mâlamât idüp gideyim

Ayılarla güleşmege kâdir
Bir benim gibi gör boz er nâdir"

tekerlemesiyle meydana atılarak bir ayı ile güreşmeye başlar, seyirciler gülmekten kırılır. Ardından ayıcılar da soyunup, zincir ve halkalarını çıkardıkları ayılarla "pençe-der-pençe, kelle-der-kelle" güreşirler. Tabii bu oyunlar ayıların galibiyetiyle sonuçlanır. Arkalarından meydana çıkan maymuncular hayvanlara tıpkı birer insan gibi numaralar yaptırırlar ve "her biri dâ'ire-i dest-i ümmîdlerinden kabza kabza nukre-i râyicü'l-vakt-i ihsân ile toldurup, şevklerinden kıbtiyân dahi mânend-i sa'dân taklalar" atarlar.[12]

Lakin ayı oynatıcılığının saray şenliklerinin ayrılmaz bir parçası oluşu, Osmanlı belgelerinde sıklıkla "ehl-i fesad" olarak tanımlanan,[13] Müslümanlıklarına kuşkuyla yaklaşılıp ayrımcı vergilendirme ve iskân politikalarına tabi tutulan[14] ve son kertede imparatorluğun her köşesinde toplumsal ve hukuki açıdan ötekileştirilen "buçuk millet"e mensup ayıcı Çingeneler ile toplumun geri kalanının huzur içinde bir arada yaşadığı anlamına gelmez. Örneğin, 1761 yılının Ekim ayında İstanbul kadısına gönderilen bir hüküm, Eğrikapı'daki Hoca Ali Mahallesi'nin sakinlerinin, kırsal kesimlerden göç edenlerle giderek kalabalıklaşan ve evvelce Müslümanlara ait evlere doğru yayılmaya başlayan Çingeneler hakkındaki şikâyetlerini konu ediyor. İhbar ettikleri diğer meseleler de, Çingenelerin oynatmak için besledikleri hayvanların gürültüsü ile süpürge yapmak için topladıkları fundaların yangın tehlikesi arz etmesi. Hükümde ayrıca Mustafa adlı ayıcı bir Çingene'nin, fahiş bedele bir ev almak istemesi öne çıkarılıyor.[15] Bütün bunlar, hayvanlar ile fundalara ilişkin şikâyetlerin muhtemelen Çingeneleri Müslüman mahalleleri dışında tutmak için ortaya atılmış mazeretler olduğunu düşündürürken, alınan karar Çingenelerin kendi mahalleleri dışına taşmamaları, bu durum devam edecek olursa şehir dışından göç edenlerin geldikleri yerlere geri gönderilecekleri yönünde. Dikkat çekici olan, söz konusu Çingenelerin itikadı belirtilmezken mahalle sakinlerinin ehl-i İslam olduğunun vurgulanması: Türkiye'deki Romanların gündelik yaşamlarına olumsuz tesir etmeyi sürdüren, inanç temelli tanıdık bir ayrımcılık gerekçesi bu.

İki asırdan fazla bir zaman sonra, 1914'te yayınlanan Umumi Bahçeler Talimatnamesi'nin bir maddesi, seyyar çalgıcı, muganni, hokkabaz ve kundura boyacılarının yanı sıra hayvan oynatıcılarını da umumi bahçelere girmekten men ediyor.[16] Aynı yıla ait bir başka belge ise ayıların,

Foto Paysagiste L. Çeraz tarafından basılmış bu fotoğrafın arkasına "Ayıcı 1959" notu düşülmüş.

Yazarın koleksiyonu.

Ayı oynatıcılığı 1930'larda üç yaşlı Roman tarafından getirilmiş ve avcılardan satın alınan ayıların burunlarına halkayı, boyunlarına zinciri artık hayatta olmayan bu ayıcılar takar, aynı zamanda göbek atma, yatma, selam verme, güreşme gibi numaraları öğretirlermiş.

"İzmir-Ödemiş yolunda ayı oynatan Çingeneler" ibareli tarihsiz bir fotoğraf.

Yazarın koleksiyonu.

dolayısıyla da ayı oynatıcılığının başkentte ne kadar yaygın olmayı sürdürdüğüne ilişkin daha net bir fikir veriyor: Haliç köprülerinin geçiş tarifesinde her bir ayı için 20 para bedel biçilmiş. Karşılaştırma imkânı sağlaması bakımından, diğer ücretlerden bazıları şöyle: Yayalardan 10 para; her bir kuzu, koyun ve keçi için

"Artvin'de Boğa Döğüşü" konulu bir kartpostal.

Yazarın koleksiyonu.

Ayı oynatıcıları genellikle ayıları yaşadıkları yerlere götürmez, Maçka Parkı'ndaki ağaçlara yahut Yenikapı sahilindeki kayalara bağlarlarmış. 6 Ekim 1993 sabahı sayıları yirmiyi bulan ayılarını almak için Maçka Parkı'na geldiklerinde ise geride ağaç gövdelerindeki kırık zincirler ile gece operasyonunda kullanılıp olduğu gibi bırakılmış projektörlerden başka bir şey bulamamışlar.

10 para; yüklü hamallardan 20 para; her bir deve için 1 kuruş; her bir bisiklet ve motosikletten 1 kuruş; binek otomobillerinden 2 kuruş 20 para.'[17] Böyle bir tarifenin mevcut oluşu bile, Osmanlı'nın bu son yıllarında ayıcılığa hâlâ sıkça rastlandığının bir göstergesi addedilebilir.

HAMAMDA KADINLAR NASIL BAYILIR?

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ayı oynatıcılığının bir süre ortalıktan kaybolduktan sonra 1950'lerden itibaren İstanbul'da yeniden görülmeye başlandığı söyleniyor,'[18] ki bu, ayıcıların anlatılarıyla da örtüşüyor. Görüştüğüm eski ayı oynatıcıları, Trakya'nın ayıcılarıyla ünlü küçük bir ilçesinden geliyorlar. Ayı oynatıcılığı buraya 1930'larda üç yaşlı Roman tarafından getirilmiş ve avcılardan satın alınan ayıların burunlarına halkayı, boyunlarına zinciri artık hayatta olmayan bu ayıcılar takar, aynı zamanda göbek atma, yatma, selam verme, güreşme gibi numaraları öğretirlermiş. Biri köylerde diğeri şehirlerde olmak üzere iki türü olan ayıcılığın ilkinde köy köy dolaşarak daha sonra satmak üzere buğday, mısır gibi tahıllar karşılığında ayı oynatılır ya da ayılara sırt çiğnettirilirken, şehirlerdekinde ise nakit para alınır, bunun kazancı daha fazla olurmuş.

İstanbul'da ayıcılık yapanlar Sultanahmet, Aksaray, Sirkeci gibi turistlerin yoğun olduğu semtlerde günün birkaç saati dolaşır, otellerin önünde bekler yahut yurtdışından gelen büyük yolcu gemilerini gözlerlermiş. En azından mesleğin son dönemlerinde, gelirlerinin büyük kısmını ayıları oynatmaktan ziyade turistlerle fotoğraf çektirerek elde ederken, kimi zaman da gazinolara ve yabancı konukların bulunduğu özel davetlere çağrılır, önceden anlaşılan tutar karşılığında gösteri yaparlarmış.

Görüştüğüm ayıcıların bahsettiği bir konu da, İstanbullularla aralarında vuku bulan sürtüşmeler oldu. Turistlerle alışverişlerini —zaman zaman pek de yersiz olmayarak— farklı yönlere çeken yerel halka verdikleri sert tepkiler şikâyetlere ve polis takibine yol açmış. Öte yandan, zabıta onlara sık sık ceza kesiyor, turistlerin bol olduğu meydanlardan kovalıyor, kimi zaman da Okmeydanı'ndaki dilenci kampına götürüyormuş. Sebepleri hakkında bilgilendirilmedikleri bu muameleye ilişkin olarak bir ayıcı "Ne bileyim artık, çirkin mi görüyordular?" diyecekti. 80'lerin ortasından itibaren ise, çiftler halinde gezen ayıcıları, görünürde halkı onlardan korumak, ama işin aslında kazanç-

Arkasının "28-12-917" notu düşülmüş bir deve güreşi fotoğrafı.

Yazarın koleksiyonu.

larının neredeyse yarısını ellerinden almak maksadıyla birer polis memuru takip etmeye başlamış.

Ayı oynatıcılarının yetkililerin tacizine uğradığı bir başka konu ise yaşam alanları olmuş. Pek çoğu Edirnekapı'da inşa ettikleri evlerde, bazıları da Kâğıthane'de çadırlarda yaşayan ayıcıların 90'ların başında Edirnekapı'daki evleri Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmış. Evlerin metrekareye göre karşılığı kendilerine verilmiş, ama yeni yerleşim yeri olarak gösterilen Haramidere her gün dolaştıkları semtlerden o kadar uzak kalmış ki, çoğu Kâğıthane'ye gelip çadırda yaşamaya başlamış.

"AYILARI ALDILAR, ÇOK EZİYET ÇEKTİK."

Ayı oynatıcıları genellikle ayıları yaşadıkları yerlere götürmez, Maçka Parkı'ndaki ağaçlara yahut Yenikapı sahilindeki kayalara bağlarlarmış. 6 Ekim 1993[19] sabahı sayıları yirmiyi bulan ayılarını almak için Maçka Parkı'na geldiklerinde ise geride ağaç gövdelerindeki kırık zincirler ile gece operasyonunda kullanılıp olduğu gibi bırakılmış projektörlerden başka bir şey bulamamışlar. 80'lerin sonlarında, Bedrettin Dalan'ın Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemde ayıların toplanmasına ve karşılığında –ilerleyen yıllarda Balkan ülkelerinde ve Hindistan'da olduğu gibi– ayıcılara para yahut iş verilmesine ilişkin görüşmelerde bulunulduğundan, hemen belediyenin yolunu tutup neler olduğunu öğrenmiş ve oradan öncekilere benzer para yahut iş vaatleriyle ayrılmışlar.[20] Ancak sözler yerine getirilmemiş ve bir süre sonra kapılar yüzlerine tamamen kapanmış. Ayılara nasıl el konulduğuna bakılırsa, ayıcılardan birinin "Çaldılar ayılarımızı. Hırsızlık yaptılar," demesi hiç şaşırtıcı değil. Geçim yollarını kaybettikten sonra hurdacılık veya kâğıt toplayıcılığı yapmaya başlayan, kimileri de Trakya'ya geri dönen ayıcılar bugün izin verilse mesleklerine bir an bile düşünmeden devam edeceklerini söylüyorlar. İçlerinden biri ise şöyle hayıflanıyor: "Ayı oynatırken benim hayatım bir bambaşkaydı." Ayılara karşılık ellerine verilen tek şey, mesleğin ortadan kaldırılmasının gerekçelerini belirten bir kâğıt parçası olmuş: Bu gerekçeler, huzuru bozmak, çocuklara kötü örnek olmak, halk sağlığını tehdit etmek olarak sıralanmış.

Peki, bu gerekçelerin bir temeli var mıydı, yoksa arkalarında başkaca sebepler mi yatıyordu? Hayvanları koruma çevreleri açısından ayı oynatıcılığını kaldırma kampanyası, ayıların eğlence uğruna doğal ortamlarından koparılarak tutsak edilmesi ve ıstırap çekerek doğalarında olmayan hareketler yapmak zorunda bırakılmalarına karşı gecikmiş bir müdahaleydi. Türkiye'de ayı oynatıcılığının yasaklanmasına giden süreç Batılı bir örgütün girişimleriyle devletin gündemine alınmış ve toplanan ayıların yerleştirildiği, Bursa Ovakorusu'nda bulunan barınak da aynı örgütün mali desteğiyle kurulmuştu. Kültür Bakanlığı'nın, ayıların toplandığı 1993 yılını "İstanbul yılı" ilan etmiş olması ve ardından kültürel tanıtım ve kentsel dönüşüm projelerine hız verilmiş olması da hayli dikkat çekicidir.[21] "Egzotik bir anakronizm"[22] addedilmiş olabilecek ayı oynatıcılığının ortadan kaldırılmasıyla o dönemde devletin imajını yeniden inşa ederek bir Avrupa ülkesi olarak kabul görme özleminin örtüştüğü kanısındayım. Madalyonun diğer yüzünde ise, Martin Stokes'un "milli kültürün emsal niteliğindeki biçimlerinin üretilmesi"[23] olarak ifade ettiği süreç devam etmiştir. Bilhassa da, ayı oynatıcılığına –hayvanlar açısından– pekâlâ benzer bir faaliyet olan deve güreşlerinin Kül-

Cüneyd Orhon Fotoğraf Stüdyosu'nda (kuruluş: 1954, Kadıköy) basılmış bir fotoğraf.

Yazarın koleksiyonu.

tür ve. Turizm Bakanlığı tarafından hâlâ "halk sporları" arasında sayılarak kucaklandığı unutulmamalıdır.[24] İlginçtir, geçtiğimiz aylar içerisinde, güreştirilen develerin eziyet çektiğini belirten şikâyetler meclise iletilmiş, bu durum hem hayvan korumacılar hem de deveciler arasında tartışmalara sebep olmuş, ancak bakanlık geri adım atmamıştır.[25] Halen Ege, Akdeniz ve Marmara bölgelerinin çeşitli kesimlerinde düzenlenen deve güreşi festivalleri belediyelerin ve bir ölçüde de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın maddi desteğiyle yürütülmektedir.[26]

1980'ler ve 90'lar, meydanlarda toplanmanın, anlık karşılaşma ve eğlencelerin yerini gitgide stadyumlar, sergi ve konser salonları, kapalı alışveriş merkezleri ve eğlence parkları gibi, kitlelerin eğlenmesi için tasarlanmış mekânların almaya başlamasına tanıklık etti. Açık kamusal alanların tertibi ve kullanımındaki böylesi değişimler ve dahası bu alanlardaki daralma da yasaklanma sürecini hızlandırmıştır – bilhassa da belirli grupları ve kesimleri yakın takibe alarak denetleme ve dışlama çabalarıyla bir araya gelince. 20. yüzyılın son on-yirmi yılında, elekçilik, sepetçilik, kalaycılık gibi Romanlara geçim kaynağı olan pek çok geleneksel meslek de büyük bir düşüş yaşamış ya da tümüyle kaybolmuştur. Bunun yanı sıra, girişilen büyük kentsel projeler neticesinde başta ağırlıklı olarak Romanların ikamet ettiği semtler gelmek üzere eski mahalleler imha edilmiştir. Ancak ayı oynatıcılığının yok oluşu bu ikinciye daha yakın durmaktadır, nitekim sosyoekonomik bir evrim sürecinin doğal sonucundan ziyade, 'Avrupa treni'ne yetişmeye çabalayan devletin dış baskılar neticesinde doğrudan müdahalede bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç itibariyle, o dönemde Romanların dernekleşme ve hak arama faaliyetlerinin noksanlığı, bu konuya ilişkin farkındalığın mevcut olmaması ve dahası, farklı Roman meslek grupları arasındaki kopukluk ve sınıfsal katmanlaşma, Türkiye'deki ayıcıları devletin ayrımcı politikalarıyla uluslararası hayvanları koruma hareketinin yok sayıcı adımları arasında çapraz ateşte bırakmıştır.

PELİN TÜNAYDIN
SABANCI ÜNİVERSİTESİ,
KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR
MASTER PROGRAMI

DİPNOTLAR

* Bu metin Gypsy Lore Society'nin 19-22 Eylül 2012 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen konferansında yaptığım sunumun genişletilmiş Türkçe hali olup, şu anda üzerinde çalıştığım master tezimin bir kısmını oluşturmaktadır. Benimleeski meslekleriyle ilgili bilgileri paylaşan Trakyalı ayıcılardan özellikle Bilal, Hasan ve İbrahim beyler ile beni onlarla buluşturan Ali Mezarcıoğlu, Sezgin Kaplan, Ersin Kaplan ve bilhassa da Engin Kaplan'a sonsuz teşekkür borçluyum. Ayrıca başta İrvin Cemil Schick olmak üzere, soruları ve yorumlarıyla katkıda bulunan Stephan Steiner, Elena Marušiakova, Carol Silverman, Sonia Tamar Seeman ve Danielle Van Dobben'e müteşekkirim.

** Bulgaristan'da ve daha genel olarak Balkanlar'da ayı oynatıcılığının geçmişi için bkz. Elena Marušiakova ve Vesselin Popov, "Bear-Trainers in Bulgaria (Tradition and Contemporary Situation)", *Ethnologia Bulgarica* 1 (1998): 106-116; T.P. Vukanović, "Gypsy Bear-Leaders in the Balkan Peninsula", *Journal of the Gypsy Lore Society* 3. seri 38, 3-4 (Temmuz-Ekim 1959): 106-127.

1 Bu tür haberler için bkz. İsmet Sungurbey, *Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, 1993 (genişletilmiş 2. basım): 555-558 dn, 649, 907.

2 Görebildiğim değinilerin üçü de Nazım Alpman'a ait: "Ayıcılık Turizme Kurban!", *Milliyet*, 18 Haziran1992; *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1993; "Ayılara Özgürlük Yaradı: Bir Elleri Yağda Öbür Elleri Armutta", *Milliyet Pazar*, 11 Nisan 1999.

3 I.J. Gelb, "Homo Ludens in Early Mesopotamia", *Studia Orientalia* 46 (1975): 61-64.

4 George Jennison, *Ani mals for Show and Pleasure in Ancient Rome*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005 [1937]: 78, 128-129, 167-168.

5 George C. Soulis, "The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages", *Dumbarton Oaks Papers* 15 (1961): 146-147, 163.

6 Marie Theres Fögen, "Balsamon on Magic: From Roman Secular Law to Byzantine Canon Law", *Byzantine Magic* içinde, ed. Henry Maguire. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks, 1995: 100.

7 Metin And, *İstanbul in the 16th Century: The City – The Palace – Daily Life*, İstanbul: Akbank, 1994: 149, 166.

8 Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: 1-6. Kitaplar*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun ve İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY, 2011: 1/280.

9 Haz. Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi*, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009: 428-429 (Topkapı Sarayı Nüshası).

10 Johannes Leunclavius, *Neuwe Chronica türckischer Nation*, Frankfurt a.M., 1590: 478.

11 Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972: 100.

12 Haz. Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3: Vehbî Sûrnâmesi*, İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 2009: 207-208.

13 Faika Çelik, "Exploring Marginality in the Ottoman Empire: Gypsies or People of Malice (Ehl-i Fesad) as Viewed by the Ottomans", European University Institute Working Paper, RSCAS No. 2004/39.

14 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. EyalGinio, "Neither Muslims nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State", *Romani Studies* 14 (2), 2004: 117-144; Faika Çelik, *Gypsies (Roma) in the Orbit of Islam: The Ottoman Experience (1450-1600)*, yayınlanmamış master tezi, McGill Üniversitesi, Montreal, 2004; Ahmet Uçar, "Çingenelere Dair II. Abdülhamid'e 1891 Yılında Sunulmuş Bir Rapor", *Bir Çingene Yolculuğu* içinde, haz. Hasan Suver, Başak Karavel Aslıhur Kara, İstanbul: Fatih Belediyesi Başkanlığı, 2010: 129-141.

15 Haz. Ahmet Kal'a vd., *İstanbul Ahkâm Defterleri: İstanbul'da Sosyal Hayat 2 (1755-1765)*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1998: 238-239.

16 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, 4. cilt, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995 [1330/1914]: 2127.

17 A.g.e.: 2000-2001.

18 Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, 3. cilt, İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958-1971: 1534.

19 Görüştüğüm ayıcıların hatırlamadığı bu tarih, toplanarak Bursa'ya götürülen ayılardan bir kısmını inceleyen bir makaleden: Paul Koene, "Adaptation of Blind Brown Bears to a New Environment and its Residents: Stereotypy and Play as Welfare Indicators", *Ursus* 10 (1998): 579.

20 Bu bilgiyi, WSPA ile Turizm ve Orman Bakanlıkları arasında ön protokol imzalandığını ve "burunlarına halka takılarak sokaklarda oynatılanayıların sahiplerinden satınalınarak, doğal ortama salınması için hazırlalnan] proje içindiş kredi" bulunduğunu bildiren bir gazete haberi de destekliyor: "Ayılara Kredi Bulundu", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1992.

21 Oktay Ekinci, *İstanbul'u Sarsan On Yıl (1983-1993)*, İstanbul: AnahtarKitaplar, 1994: 151.

22 Bu ifadeyi İrvin Cemil Schick'ten aldım: "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük İtlâf: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih* 200 (Ağustos 2010): 23.

23 Martin Stokes, "Beloved Istanbul': Realism and the Transnational Imaginary in Turkish Popular Culture", *Mass Mediations: New Approaches to Popular Culture in the Middle East and Beyond* içinde, der. Walter Armbrust, Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 2000: 227.

24 http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-11834/deve-guresleri.html,son erişim tarihi: 29 Mart 2012. Bu metin yenilenen siteye henüz konulmamış, ama "Halk Sporları" başlığı altında, güreş, at yarışı, cirit, boğa güreşi, horoz dövüşü ve avcılığın yanı sıra deve güreşi de sıralanıyor.

25 Zafer Şahin, "Deve Güreşi Yasaklanıyor", *Yeni Asır*, 20 Mart 2012; "Güreş Yasaklanırsa Sucuk Olurlar", *Hürriyet*, 25 Mart 2012; "Ananevi Deve Güreşleri", *Aydın Yerel*, 29 Mart 2012; http://www.deveciler.com/forum/viewtopic.php?f=26t=33696sid=6aa1562bb6b01ec223b30e47da8cde90, sonerişimtarihi: 29 Mart2012.

26 Saner Gülsöken, *Ayının Develeri*, İstanbul: Ege Yayınları, 2010: 125, 129. Aralık-Mart ayları arasında, yani develerin kızışma döneminde düzenlenen deve güreşlerinin belediyelere yüklediği masraflarda kısıntıya gidilmesi için geçtiğimiz seneyeni kararlaralınmış: "Deve Güreşleri İçin Toplandılar", *Çizgi*, 14 Ocak 2011.

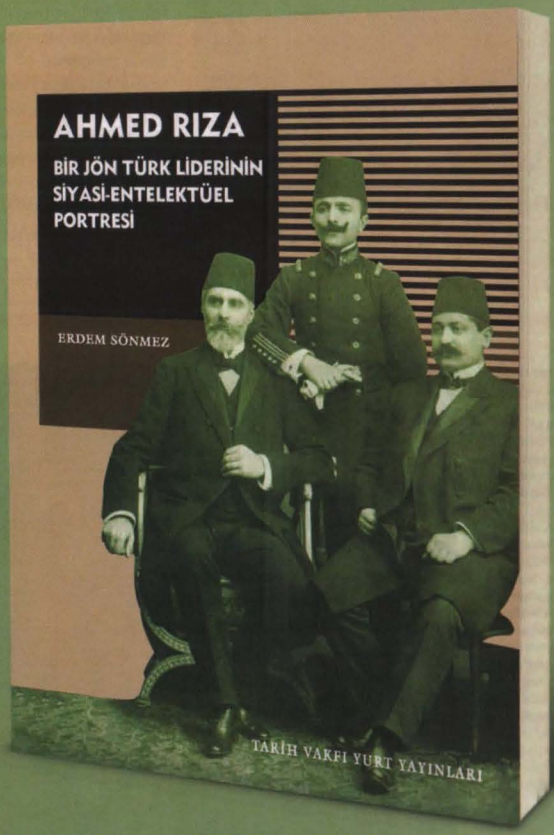
AHMED RIZA

BİR JÖN TÜRK LİDERİNİN SİYASİ-ENTELEKTÜEL PORTRESİ

On dokuzuncu yüzyılın meşrutiyetçi hareketlerinin önde gelen isimleri arasında diğerlerinden belirgin şekilde ayrılan bir isim vardır: Namık Kemal'den 18 yaş küçük, Enver Paşa'dan 23 yaş büyük olan bu isim, Yeni Osmanlılar ile ittihatçılar arasındaki Jön Türk kuşağının en önemli mensuplarından biri olan Ahmed Rıza'dır.

Yeni Osmanlıların siyasal tasarılarının sonraki kuşaktaki taşıyıcısı olan Jön Türk hareketinin birçok bakımdan başideoloğu olması ve mutlakıyetçi II. Abdülhamid idaresine karşı verdiği uzun soluklu mücadele, yaşamı boyunca adıyla birlikte anılacak büyük bir saygınlık ve ünü de beraberinde getirmiştir. I. Jön Türk Kongresi'nde iki ana gruptan birinin lideri pozisyonundadır. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise yapılan törenlerde "hürriyetçilerin babası" olarak karşılanır. Hayatının belirli dönemlerinde görüş ayrılıkları nedeniyle geri çekilen ya da yer yer siyaseten etkisiz bırakılan Ahmed Rıza'nın yaşamı meşrutiyet hareketinin erken ve geç dönemlerinden izler taşıması açısından da önemlidir.

Erdem Sönmez'in elinizdeki çalışması, son yıllarda farklı bakış açılarından kaynaklanan eleştirilere de maruz bırakılan Ahmed Rıza'yı hayatı ve düşüncelerinden yola çıkarak ele alırken, çoğu tek yönlü olan bu eleştirilere yönelik farklı bir tarihsel bağlam ve bakış açısı öneriyor.

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

ERKEN MODERN DÖNEMDE *DÂMÂD-I ŞEHRİYÂRÎ*

JULIETTE DUMAS

Erken modern dönemde Osmanlı padişah damatlarına ayırdığımız çalışmanın önceki sayımızdaki bölümünde, onursal dâmâd-ı şehriyârî unvanının anlamlarına değinmiştik. Bu bölümde bu unvanın getirdiği yükümlülükleri inceleyeceğiz. Prenseslerle evlilik ilişkileri çerçevesinde, padişah damatlarına Osmanlı topraklarında geçerli olan geleneksel İslamî âdetlerin ötesinde bazı sorumluluklar yükleniyordu. Bir prensesle evlenmenin sonucu olarak örf ve âdetlere eklenen, hatta bazen bunlarla ters düşebilen bu yükümlülüklerin önemi durumun özgüllüğü ile doğru orantılıydı: Bu yükümlülükler yalnızca padişah damatlarına dayatılıyordu.

I. Ahmed (1590, Manisa – 1617, İstanbul). Ahmed'in kızları henüz çocuk yaşta evlendirildi: 1605 yılında doğduğu tahmin edilen Ayşe Sultan, Nasuh Paşa ile 1612'de, henüz yedi yaşında iken evlendi; Gevherhan Sultan ise Öküz Mehmed Paşa ile evlendiğinde ancak üç yaşındaydı.

ÇEVİREN: ESRA ATUK

2. EVLİLİKLE GELEN EK YÜKÜMLÜLÜKLER

Yükümlülüklerden bir tanesi diğer tüm yükümlülüklerin üzerinde yer alıyordu: Damadın eşine, yani *kul*'un prensese, beyin ya da paşanın hanedana itaat etme yükümlülüğü. Evlilik ilişkisi her şeyden önce çiftler arasında prensesin temsil ettiği hanedana boyun eğme fikrine dayanıyordu. İtaat padişah damadına dayatılan yükümlülükler arasında belki de en çok bilineniydi. Bu durum Osmanlı topraklarına yolu düşen Batılı seyyahları da fazlasıyla şaşırtmış, bunlar tarafından çeşitli vesilelerle dile getirilmişti. Örneğin, 1573-1578 yılları arasında Osmanlı başkentinde konaklayan Alman Luteryen vaiz Stephan Gerlach anılarına şu notu düşmüştü:

"Sultanlarla evlenen beyler, karılarının kulu kölesi olmaya mahkûmdurlar, hatta karıları onlara:"Sen benim babamın kölesisin !" bile diyebilirler, dolayısıyla

da karılarının bütün isteklerini yerine getirmek zorundadırlar."[1]

Yine 16. yüzyılda bu topraklara uğrayan başka bir Batılı seyyah, İtalyan Ottoviano Bon'un anılarında da buna benzer ifadelere rastlıyoruz:

"Paşa karısı bu prenseslerin çoğu eşlerinin efendileridir, onlara hakaret ederler ve canlarının istediği gibi emir verirler. Bellerinde her zaman ayrıcalıklarının ve üstünlüklerinin, ve birer kul olarak kocalarının kendilerine borçlu olduğu saygının simgesi olan değerli taşlarla süslü bir hançer taşırlar; iyilik ya da kötülük olsun, onların istediği her şeyi yapmak, padişahla iyi geçinmenin ve iktidarını korumanın tek yoludur." [2]

Erkek eşin karısına bu şekilde itaat etmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nda geçerli olan İslamî evlilik âdetleriyle nasıl çeliştiğini hatırlatmamız gerekir mi? İslam hükümlerine uygun olarak kadının eşine boyun eğmesini evlilik ilişkilerinin en temel kuralı olarak kabul eden erkeğin egemenliği ilkesi Osmanlı toplumunun tümü için geçerliydi. Erkek eşin karısına itaati – modern çağda gerek Osmanlı, gerekse komşu Batı toplumları için – son derece istisnaî bir durum oluşturduğundan, yukarıda adı geçen seyyahların dikkatini çekebilmişti.

Ancak, erkek eşin hanedanın temsilcisi olan karısına itaat etmesi fikrini kısmen yeniden çözümlememiz gerekir. Bu ilke Gerlach'ın sözünü ettiği çift için (İsmihan Sultan ve Sokollu Mehmed Paşa) geçerli olabildiyse ve 16. yüzyılda genel olarak uygulanabildiyse, bunun nedeni bu çiftlerin görece dengeli olmasıdır. Seyyahın günlüğünde sözü edilen prenses aklî melekeleri yerinde, yetişkin bir genç kadındı. İsmihan Sultan, Sokollu Mehmed Paşa ile evlendiğinde on yedi yaşındaydı;[3] benzer şekilde, 16. yüzyılda prenseslerin çoğu ergin yaşta evlendiriliyor, on beş yaşından önce evlendirilenlere çok az rastlanıyordu.[4] Kuşkusuz bu evliliklerde çiftler arasında önemli bir yaş farkı bulunuyordu, çünkü prenseslere eş olarak genellikle kariyerlerinde ilerlemiş olan erkekler seçiliyordu. Ancak, 17. yüzyıl başlarından itibaren yaş farkının iyice arttığını gözlemliyoruz: Bu dönemden sonra prensesler henüz çocuk yaşta evlendirilmeye, damatlar ise kariyerlerinin doruğunda, yani iyice yaşlı paşalardan seçilmeye başladı. Örneğin, I. Ahmed'in kızları henüz çocuk yaşta evlendirildi: 1605 yılında doğduğu tahmin edilen Ayşe Sultan, Nasuh Paşa ile 1612'de, henüz yedi yaşında iken evlendi;[5] Gevherhan Sultan ise Öküz Mehmed Paşa ile evlendiğinde ancak üç yaşındaydı.[6] Ardından, bu kural düzenli olarak uygulandı: Prensesler ilk evliliklerini yaşı ilerlemiş erkeklerle çocuk yaştayken yapıyor, böylece hayatlarının kalan kısmında birkaç kez daha evlendirilebiliyorlardı. Örneğin 18. yüzyılda, III. Ahmed henüz saltanatının başlarında iken yeğenleri olan II. Mustafa'nın kızlarını evlendirmeye karar verdiğinde, vakanüvislerin ifadesine göre bunlardan ikisi beş ve altı, en küçüğü ise sadece üç yaşındaydı.[7]

Bu koşullar altında, padişah damadının gerçekten karısına, yani bir çocuğa itaat ettiğinden söz edebilir miyiz? En azından 17. yüzyıldan itibaren, itaatin fiilî olmaktan çok şeklî olduğunu düşünmek daha akla yakın olacaktır. Sonuçta, padişah damatlarından beklenen eşlerine karşı tam ve mutlak bir itaat sergilemeleri değil, bir hanedan üyesine, yani statü bakımından kendilerinden üstün olan bir kişiye borçlu oldukları saygıyı göstermeleriydi. Dolayısıyla, bu evliliklerin hipergamik özelliği çiftler arasındaki ilişkileri etkiliyor ve aile içindeki hiyerarşik dengenin kadının lehine bozulmasına neden oluyordu. Oysa, Osmanlı toplumunun üst katmanlarında bu tür hipergamik evliliklere hanedan dışında da rastlanabiliyordu. İncelediğimiz dönemden daha ileri tarihlerde de olsa, Mısır'da ya da Halep'te bunun örneklerini görüyoruz.[8] Ancak, Osmanlı toplumunda hiyerarşi ilişkilerinin her alana hâkim olması nedeniyle belirli bir saygı ifadesi doğal olarak ken-

1573-1578 arasında İstanbul'da kalan Alman Luteryen vaiz Stephan Gerlach: Sultanlarla evlenen beyler, karılarının kulu kölesi olmaya mahkûmdular.

Erhard Cellius, 1596. Kağıt üstüne alıntı baskı. Deutschen Fotothek.

Dâmâd-ı şehriyârî'ye dayatılan evlilik kurallarından üçüncüsü de hanedan üyelerinin sahip oldukları ayrıcalıklı statü ile ilgili fikrimizi güçlendirir. İtaat ve tekeşlilik yükümlülüklerinin yanında, padişah damatlarının boşanması da yasaktı. Eşlerden her birinin boşanma karşısındaki durumu ilginç bir gözlem konusudur, çünkü yine hanedanın mutlak üstünlüğünü yansıtmaktadır.

Sokollu Mehmed Paşa (Mahlasıyla Tavil; Sokoloviçi 1505 – İstanbul 11 Ekim 1579). İlk adı Bayo Sokoloviç. Sokollu Mehmed Paşa İsmihan Sultan ile evlendiğinde İsmihan on yedi yaşındaydı. Belgrad'daki Sokollu Mehmed Paşa Çeşmesi 1578.

dini dayatsa da, itaat zorunluluğu hanedan dışı evliliklerin hiçbirinde belirtilmiyordu. Dolayısıyla, yalnızca dış görünüşle de sınırlı olsa, bu itaat vurgusunda bir hanedan özelliği görmemiz gerekir. Koşulsuz saygı kadına değil, daha çok temsil ettiği hanedana gösteriliyordu.

Simgesel boyun eğme *dâmâd-ı şehriyârî*'ye dayatılan evlilik yükümlülüklerinden yalnızca bir tanesiydi. Bununla birlikte daha istisnai bir yükümlülük de geliyordu : Tek eşlilik. Gerlach'ın bu konuda günlüğüne yazdıklarına bakalım:

"Paşalar bir sultanla evlendirilirlerse, daha önceki karılarını, ondan çocukları olsa bile boşamak zorunda kalıyorlar. Nitekim Mehmed Paşa da şimdiki eşi olan sultanla evlendirildiğinde, daha önceki karısını, ona birkaç erkek evlat vermiş olmasına karşı boşamış. Oğullarından biri [Hasan Paşa] şimdilerde Halep beylerbeyliğine atandı. Paşanın eski karısı da başka bir adamla evlendirildi. Piyale Paşa da aynı olayları yaşadı."[9]

Prenseslerle evlenecek olan erkeklere dayatılan bu yükümlülük, Selâniki'nin anlattığı ve Hammer'in şu ifadelerle aktardığı dramatik bir olaya da neden olmuştu:

"Ufak tefek ve çirkin, ama son derece akıllı bir kadın olan Sokollu'nun dul eşi Esma, Osman Paşa ile evlenme çabaları boşa çıkınca, Budin valisi Üveys Paşa'nın halefi, cesur ve savaş sanatlarında usta bir adam olan, ama bir Osmanlı prensesiyle evlenebilmek için karısını ve çocuklarını kovduğundan herkesin hor gördüğü Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlendi. Peçevi'ye göre, boşanma üzerine [Ali Paşa'nın] karısının dudaklarından Budin kayalıklarını eriten feryatlar ve hırslı adamın günlerini kısaltacak beddualar döküldü; gerçekten de, Ali Paşa bundan bir yıl sonra öldü ve Budin yakınlarında bir tepeye gömüldü."[10]

Tekeşlilik kuralı yalnızca evlilik esnasında değil, evlilikten sonra da uygulanıyordu: Müstakbel damadın eski eşlerini boşaması yeterli olmuyor, üstü kapalı olarak bundan sonra başka bir eş almamayı taahhüt etmesi, yani İslam mevzuatı ile güvence altına alınmış olan çokeşlilik hakkından vazgeçmesi gerekiyordu.

Bu, üzerinde biraz durmayı hak eden ilginç bir durumdur. Çokeşlilik yalnızca İslam dininin kabul ettiği bir hak değil, hanedanın ilk dönemlerinden itibaren – zaman içinde nikâhlı eşlerin yerini konumlarına göre farklı unvanlar verilen cariyeler almış olmakla birlikte – padişahların da yücelttiği bir aile modelidir. Cem Behar ve Alan Duben'in imparatorluğun son dönemlerinde Türk ailesi üzerine yaptıkları çalışmalar, çokeşliliğe neredeyse sadece Osmanlı seçkinlerinin ailelerinde, özellikle de paşalar arasında yaygın olduğunu göstermiştir.[11] Başka bir deyişle, sözünü ettiğimiz yasak çokeşliliğin en çok görüldüğü kesimi, yani paşaları etkiliyordu. Dolayısıyla, burada hüküm süren ailenin üstünlüğünü ve sıradan insanlara uygulanan kanunların üzerinde olduğunu göstererek hanedanın farkını vurgulamayı amaçlayan bir kuralla karşı karşıya olduğumuzu kabul etmemiz gerekir.

Acaba bu kural cariyeleri de kapsayacak kadar ileri gidiyor muydu? Bazılarına göre öyle. Örneğin, yine Gerlach şunları anlatıyor:

"Paşa, sultan hanımı ziyaret edeceği zaman, sağına soluna bakması hoş görülmez, sadece önüne bakmasına izin verilirmiş. Eğer cariyelerden birine ilgi duyduğunu belirten bir bakışı fark edilirse, cariye o gecenin sabahına çıkmazmış. Türk kadınları o kadar kıskançmış ki, kocalarının cariyelerden birine yakınlık duyduğunu fark ettiklerinde, cariyeyi daha o gece boğdururlarmış. Hatta Rumeli defterdarının karısı kocasının sevdiği cariyeleri ocağa atıp yaktırırmış."[12]

Hammer'in aktardığı örnek de bir o kadar dehşet verici:

"Piyale'nin dul eşi [II. Selim'in kızı Gevherhan Sultan], [...] kocasının yanından geçerken hafifçe boynunu okşadığını gördüğü cariyelerinden birini bir gün kendi elleriyle bıçaklamıştı [...]. "[13]

Bu örnekler göründükleri kadar kanıtlayıcı değildir. En azından cariyelerle ilişkinin yasak olduğunu göstermezler. Örneklere bakılırsa, padişah damatları bu ilişkilerini devam ettirebiliyor ve padişahtan tepki görmüyorlardı. Ancak, bu durum eşlerinin pek hoşuna gitmiyor ve bazen sorunu radikal bir biçimde çözmeyi tercih ediyorlardı.

Ayrıca, verilen örnekler genellikle damadın değil, prenseslerin cariyeleri ile ilgilidir. Kölelerin sahipleriyle ilişkilerini düzenleyen kurallar, gerçekten de kadın ya da erkek köle sahiplerine bunların yaşam ve ölümlerine karar verme hakkını veriyordu. Ancak, Gerlach'ın sözünü ettiği ve Hammer'in ima ettiği kıskançlığın gerçek anlamda bir kıskançlık olmadığını düşünebiliriz. Prenses belki de kocasıyla cariyelerden biri arasındaki ilişkinin iki olası sonucunu ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bunlardan biri tamamen ekonomiktir: Bir cariyenin değeri güzelliğine ve bekâretine bağlıydı. Cariye kocasının ilgisine karşılık verirse, prensesin bir gün bir müttefik edinmek amacıyla üst düzey bir devlet görevlisine vermek üzere yetiştirdiği, eğitim verdiği bu kıza yapılan tüm yatırım boşa giderdi.[14] Bununla birlikte, bu kadar radikal bir tepkiyi doğrulamaya yetmediğinden bu açıklamanın yalnızca kısmen geçerli olabileceğini belirtelim. Zira, prensesin kocası ile cariyesi arasındaki olası bir ilişkinin korkulması gereken çok daha önemli bir sonucu vardı: Eğer bu ilişkiden bir çocuk dünyaya gelirse, nikâhlı eşin çocuklarıyla aynı statüye sahip olmaması için hiçbir neden yoktu.[15] Başka bir deyişle, prensesin esas korkusu kendi oğullarına ve kızlarına rakip olacak bir çocuğun doğmasıydı. Bu düşünce de elbette (hanedan üyeleri hariç) herkesten üstün oldukları fikriyle yetiştirilen bu kadınların hoşuna gitmiyordu.

Dâmâd-ı şehriyârî'ye dayatılan evlilik kurallarından üçüncüsü de hanedan üyelerinin sahip oldukları ayrıcalıklı statü ile ilgili fikrimizi güçlendirir. İtaat ve tekeşlilik yükümlülüklerinin yanında, padişah damatlarının boşanması da yasaktı. Eşlerden her birinin boşanma karşısındaki durumu ilginç bir gözlem konusudur, çünkü yine hanedanın mutlak üstünlüğünü yansıtmaktadır. Bu makalenin sınırları içerisinde gözden geçirdiğimiz üç yüz yıllık Osmanlı tarihi boyunca, erkek eşin girişimiyle gerçekleşen hiçbir boşanma vakasına rastlamıyoruz; hatta bunu akıllarından bile geçirmediklerini, çünkü böyle bir şeye kalkışmanın imkânsız olduğunu görüyoruz. Padişah damatlığı statüsüne yükselmenin bir *kul* için ne kadar ayrıcalıklı bir onur olduğunu düşünürsek, damadın sonradan bu statüden vaz geçme hakkına sahip olmadığını da kabul etmemiz gerekir. Damat açısından verilen söz nihaidir. Karısı tahammül edilmez şekilde davransa da (hatta Ottoviano Bon "şeytanî" sözcüğünü kullanacak kadar ileri gider),[16] padişah damadının onun tüm taleplerine boyun eğmekten ve saygı göstermekten başka seçeneği yoktur.

Üstelik, kendisinin sahip olmadığı boşanma hakkına karısı sahip olduğundan, saygıda kesinlikle kusur etmemelidir. Yine Ottoviano Bon'un hatırlattığı gibi:

"Ve bazen bu kadınlar kocalarını kovarlar ve başka eşler alırlar, ama elbette padişahın onayı olmadan değil: Padişah prenseslerin arzusuna ve ikna kabiliyetine teslim olma eğiliminde olduğundan, bu boşanmalar genellikle zavallı istenmeyen kocaların ölümüne ya da mahvına sebep olur. Dolayısıyla bunlar, her halükârda karılarına çok itaatli davranmak zorundadır."[17]

Gerçekten de prensesler gerektiğinde kendilerine verilen bu boşanma hakkını kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. İlk ve en bilinen örneklerden bir tanesi, Şah Sultan'ın Lütfi Paşa'dan boşanmasıdır. I. Selim'in kızı olan Şah Sultan, Lütfi Paşa ile büyük olasılıkla ağabeyinin saltanatının başlarında evlendirilmişti. Önceleri Yanya valisi olan Lütfi Paşa, daha sonra başkente çağrıldı ve 1539'dan 1541'e kadar sadrazamlık yaptı. İktidarı çok sağlam görünüyordu, ancak padişahın (I. Süleyman) başkentte bulunmadığı bir sırada eşiyle anlaşmazlığa düştü. D'Ohsson bu olayın öyküsünü Hasanbeyzade'den alıntılayarak aktarır:

Şah Sultan Camii ve Tekkesi, Eyüp. I. Selim'in kızı olan Şah Sultan, Lütfi Paşa ile büyük olasılıkla ağabeyinin saltanatının başlarında evlendirilmişti.

"Bir gün, ahlaksız davranışlar içinde yakaladığı Müslüman bir kadının, vücudunun burada adını zikredemeyeceğimiz bir yerinden usturayla kesilerek cezalandırılmasını emredecek kadar ileri gitti. Bu cezanın densizliği ve barbarlığı karşısında herkes isyan etti. Lütfi Paşa padişah efendisinin kızkardeşi olan bir sultanla evliydi. Duruma öfkelenen bu prenses, kocasına çok şiddetli ve keskin ifadelerle çıkıştı. Namusa saygı göstermeyen ge-

IV. Murad (1612 - 1640), 17. Osmanlı padişahı 1623 ile 1640 arasında hüküm sürdü. Melek Ahmed Paşa önce Murad'ın kızı Kaya İsmihan Sultan'la, onun ölümünün ardından da I. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'la evlendi.

rekmiyor muydu ? dedi ona. Bu kadar zalim ve sarsıcı bir cezayı nereden icat ettin? Ceza suça uygundur, diye cevap verdi sadrazam, ve bundan sonra dinimizi ve kanunlarımızı hiçe sayarak namussuzluk eden her kadına bu ceza verilecek. Bu sözler üzerine, sultan onu hakaretlerle ezdi ve onu edepsizlik, barbarlık, zorbalıkla suçladı. Öfkeden deliye dönen sadrazam, silahlarına sarılarak karısının üzerine yürüdü; sultanın çığlıklarına cariyeler ve haremağaları yetiştiler ve sadrazamı efendilerinin dairesinden yumruklarla dışarı attılar. Bu

fevkalâde olay Lütfi Paşa'nın mahvına sebep oldu. Süleyman bu davranışı için onu açıkça suçladı, sultandan ayrılmasını emretti, derhal görevinden aldı ve ölümüne kadar kalacağı Dimetoka'ya sürgüne gönderdi."[18]

Bir prensese el kaldırmak elbette padişaha karşı işlenmiş bir suçtur; Lütfi Paşa da yalnızca görevinden alındığı ve sürgüne gönderildiği için şanslı kabul edilmelidir. Sonraki dönemlerde padişahlar kendilerini rahatsız eden damatlardan kurtulmak konusunda daha tez davranacaklardı.

Vakanüvislerin anlatıları bize oldukça ilginç başka örnekler de verir. Bu örneklerin hepsi de bir prensesin boşanmasının ve bu şekilde eşinin kariyerini mahvetmesinin ne kadar kolay olduğunu gösterir. Anlatılara göre, prensesler de bu düzenlemenin pekâlâ farkındaydılar ve şantaj yapmak için kullanmakta tereddüt etmiyorlardı.

Elimizdeki örneklerden biri şaşırtıcı bir şekilde aynı damat, ama birbirini izleyen iki prenses gelin ile ilgilidir: Önce IV. Murad'ın kızı Kaya İsmihan Sultan'la, onun ölümünün ardından da I. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'la evlenen Melek Ahmed Paşa'nın öyküsü. Bu padişah damadını tehdit eden ilk boşanma rüzgârı, genç eşi Kaya İsmihan Sultan padişaha şantaj yaparak taşraya gönderilmesini engellemeye çalıştığında esmişti:

"Birkaç gün önce, kendi zayıflığının ve devlet işlerinde gözden düştüğünün farkına varan bu vezir [İpşir Paşa], sadrazamlığa göz diken herkesten kurtulmaya başladı; Kaya Sultan'ın şanlı kocası Melek Ahmed Paşa da işte o sırada Arslan Paşa adlı kişinin [eski vali] ölümüyle boşalan Bağdat eyaleti [valiliğine getirildiğinden], aceleyle Üsküdar'a geçti. Ama sultan bundan padişaha şikâyetçi oldu: 'Ama daha yeni döndü! Derhal gitmesini gerektirecek bir durum varsa, o zaman boşanmama müsaade edilsin!' Bunum üzerine, Melek Ahmed Paşa'nin gidişi padişah rızasıyla iptal olundu.

Öyle ki, üçüncü gün, devlet mührü getirilerek kendisine teslim edildi. Yanlış bir kararla gönderildiği Bağdat yolundan dönerken, padişah Melek Ahmed Paşa'yı çağırttı ve devlet mührünü kendisine vererek onu sadrazam yaptı."[19]

Görünen o ki, Kaya İsmihan Sultan'ın boşanma tehdidi etkisini göstermişti: Melek Ahmed Paşa Bağdat'a gönderilmek yerine devlet mührünü teslim alarak sadrazam oldu ve bu görevde bir yıldan biraz daha fazla kaldı.[20]

Paşanın ikinci eşi Fatma Sultan'ın yaptığı şantaj ise bundan çok farklıydı. Evliya Çelebi bu prensesi pek de hoş olmayan ifadelerle anlatır.

Dâmâd-ı şehriyârî bir statünün ortaya çıkması sistemin alışılmamış sonuçlarından biriydi. Bu terimin özelliği doğasında gizlidir: Bir unvan değil, imparatorluğun bazı yüksek rütbeli görevlilerine verilen bir onurdur. Verildiği kişiyi hanedanla birleştiren özel bağa işaret eder; o kişiyi kendisiyle aynı mevkide bulunan benzerlerinden ayırır, ama kendisine hanedan ailesi içinde gerçek bir yer kazandırmaz.

Düğün günü paşa gerdek odasına girdiğinde, altıncı evliliğini yapmış olan yeni gelin kendisini aşırı küstah bir tavırla karşılamıştı – en azından paşanın ertesi gün kendisine anlattıklarını aktaran Evliya Çelebi'ye göre... :

"Evliya, bunlar aramızda bir sır olarak kalsın. Gerdek gecesi karım olacak bu kadından geçirdüğüm işkenceler Malta tutsaklarına bile reva görülmemiştir. Allah beni affetsin, ne utanmaz, terbiyesiz, ölçüsüz bir kadın! Bir besmele çektikten sonra hareme girer girmez, onu gördüm. Artık kocasıyım güya ve bu da bizim ilk gecemiz —bana en azından bir parça saygı göstermesi gerekir. Orada öylece hareketsiz oturdu, yerinden bir parmak bile kıpırdamadı. Yaklaştım ve elini öptüm. [...] Dudaklarından dökülen ilk inci şu oldu: 'Sevgili paşam, eğer benden bir şey elde etmek istiyorsanız, sarayda da olsanız, herhangi bir hükümet makamında bulunmak üzere uzakta da olsanız, bilin ki aylık masraflarım her ay 15 kesedir. [...]'"[21]

Ardından, prenses yeni kocasının karşılaması gereken masrafların

uzun listesini sıralamaya girişmişti. Bunun üzerine Melek Ahmed Paşa yoksulluğunu, kendisi gibi bir gazinin mütevazı durumunu, son çare olarak da bir önceki eşi Kaya İsmihan Sultan'ın kendisine bu kadar masraf çıkarmadığını ileri sürerek itiraz etmeyi denedi:

"'Bu masraflar benim için çok fazla. Lütfen biraz azaltın. Rahmetli Kaya Sultan'ın talep ettiği masrafları karşılamaya gücüm yetiyordu; ama bunlar onunkilerin beş katı ediyor ve benim bunları karşılayacak gelirim yok'. 'Sevgili paşam', diye cevap verdi, 'beni Kaya Sultan'la aynı kefeye mi koyuyorsunuz? O benim erkek kardeşimin kızıydı. Ben ise padişahınız Sultan Ahmet Han'ın kızıyım. Babamın şu kulunun yaptığına bakın! Kaya olacak kızı benimle bir tutuyor!'"[22]

Bundan sonra işler tatsızlaştı, ama son söz yine prensesindi. Tartışmaya açık bir tehditle noktayı koydu:

"'Paşam', dedi, 'benimle geçinmeyi beceremeyecekseniz sizi boşarım, ölü ya da diri. Çeyizim için bir Mısır hazinesi ödemeye hazır olun.'"[23]

Sert bir ifade: "Seni boşarım, ölü ya da diri". Başka bir deyişle, Fatma Sultan istekleri kabul edilmezse kocasını boşayabileceğinden ya da idam ettirebileceğinden emindi. Her iki durumda da özgür kalacak ve hak ettiğine inandığı parayı alacaktı. Melek Ahmed Paşa da tehdidi tüm boyutlarıyla kavramıştı ve sonunda boyun eğmekten başka çaresi yoktu. Böylece karısının bu mücadeleyi kazanmasının ne kadar kolay, kendisinin ise hakkını savunmak konusunda ne kadar çaresiz olduğunu kabul etmiş oluyordu.

Padişahın kulu olan kocasından mevki bakımından üstün olan prenses, evlilik ilişkisi içindeki iktidarın tüm kartlarını elinde tutuyordu. Kocası kendisine (sembolik de olsa) itaat borçluydu; karısıyla sınırlı, tekeşli bir ilişki yürütmek zorundaydı; son olarak, Demokles'in kılıcı gibi başının üzerinde sallanan ve karısıyla arasındaki itaat ilişkisini iyiden iyiye güçlendiren boşanma tehdidiyle her an karşı karşıyaydı. Prensesin bir sözüyle aralarındaki evlilik bağı çözülebilir ve zavallı damadı çok güç bir durumda bırakabilir, hatta basbayağı idamına neden olabilirdi. Burada, evlilik ilişkisinde prenseslere tanınan ayrıcalıkların birbiriyle yakından ilintili olduğunu görürüz. Hepsi de hanedan üyelerinin sıradan insanlar karşısındaki üstünlüğü fikrine katkıda bulunur. Padişah damatlarının boşanamamalarına karşılık bu hakkın prenseslere bu kadar kolaylıkla tanınmış olması hanedan üyeleri ile toplumun geri kalanı arasına mesafe konmasına yardımcı olur. Hanedan üyeleri herkesin tabi olduğu kurallara uymazlar, kuralların üzerindedirler, yalnızca onlar için geçerli olan düzenlemeler vardır, çünkü onlar Tanrı'nın seçtiği insanlar olarak olağanüstü varlıklardır ve Tanrı bu hanedanı hüküm sürmesi için seçmiştir, iktidarının sürekliliği onu esirgediğinin göstergesidir.[24]

Hüküm süren hanedanlar üstünlüklerini göstermek konusunda her zaman hayal gücü ve doğaçlamanın sınırlarını zorlamış, son derece özgün yöntemler geliştirmiştir. Norbert Elias *Société de cour* [*Saray Toplumu*] adlı kitabında Fransa kralının en güzel konutları inşa etme hakkını kendisine sakladığını, bu şekilde herkesin kendi statüsüne özgü protokol kurallarına saygı göstermek zorunda olduğu bir konut hiyerarşisi oluşturduğunu hatırlatmıştı: Buna göre, en gösterişli sarayları yalnızca hükümdar ve ailesi yaptırabilirdi.[25] Yine Elias'a göre, saray toplumunun örgütlenmesinin de belirli bir amacı vardı: Kendisinin hemen altında yer alan sınıfları yalnızca kralın kendi arzusuna göre bahşettiği paye dağıtımı konusunda birbirleriyle rekabete zorlayarak kralın üstünlüğünü güvence altına almak.[26] Aynı şekilde, Avrupa'da hüküm süren hanedanların benimsediği evlilik ilişkileri de kadınların bu hanedanlar arasında alınıp verilmesiyle kraliyet soyunun üstünlüğünü vurgulamayı amaçlıyordu.[27]

IV. Murad'ın kızı adına yaptırılan İsmihan Sultan Kütüphanesi. Kaya İsmihan Sultan'ın şanlı kocası Melek Ahmed Paşa boşalan Bağdat eyaleti [valiliğine getirildiğinden], aceleyle Üsküdar'a geçti. Sultan bundan padişaha şikâyetçi oldu: 'Ama daha yeni döndü!'

Batı Avrupa hanedanları soylarının üstünlüğünü vurgulamaya yönelik önlemler alma konusunda yalnız değildi: Yöntemleri farklı olmakla birlikte, Osmanlılar da aynı biçimde davrandılar. Bu noktada Osmanlı devlet kültürünün aynı temellere dayanmadığını hatırlatmamız gerekir: Osmanlılar Bizans İmparatorluğu, İslam Ortadoğusu (özellikle Mısır'da hüküm süren hanedanlar) ve Asya Türklerinden oluşan üçlü bir mirasın temsilcileriydi.[28] İslam âdetlerine uymaya özen gösterseler de, soyla-

rının üstünlüğünü göstermek zorunda olduklarının bilincindeydiler. Bu çabanın çeşitli ifadeleri arasında en şaşırtıcı olanlardan biri de, hanedan üyelerinin *kul*'larla birlikteliğine dayanan istisnai bir evlilik sisteminin kurulmasıydı: Erkekler için cariye-gözdeler, kadınlar için padişahın *kul*'ları olan damatlar. *Dâmâd-ı şehriyârî* gibi yoktan var edilen bir statünün ortaya çıkması bu sistemin alışılmamış sonuçlarından biriydi. Bu terimin özelliği doğasında gizlidir: Bir unvan değil, imparatorluğun bazı yüksek rütbeli görevlilerine verilen bir onurdur. Tam da bu nedenle, verildiği kişiyi hanedanla birleştiren özel bağa işaret eder; o kişiyi kendisiyle aynı mevkide bulunan benzerlerinden ayırır, ama yine de kendisine hanedan ailesi içinde gerçek bir yer kazandırmaz. *Dâmâd-ı şehriyârî*, ortaklığını tanımak için kendisine yalnızca onursal bir ayrıcalık veren bir paye bahşedilen hanedan ortağıdır.

Buna karşılık, bu paye hanedana karşı neredeyse tam bir itaat gerektirir. *Dâmâd-ı şehriyârî* İslam hükümleriyle korunan evlilik içi pek çok hakkından bu nedenle mahrum kalır; yine İslam kültüründe içkin yeri olan aile içindeki üstünlüğünü ifade edemez hale gelir. Uygulamada olayların her zaman bu şekilde gelişmemiş olması kuvvetle muhtemeldir; ancak simgesel olarak, tüm kurallar hanedan temsilcisinin kocası üzerindeki üstünlüğünü ifade edecek şekilde ayarlanmıştır. Padişah damatlarının bu durumdan hiç yarar sağlamadıkları izlenimine kapılmayalım: Özellikle kariyer bakımından, padişah ailesiyle kurulan bu bağ çok sayıda güvenceyi birlikte getiriyordu ve padişahın koruması damatlardan bazılarını oldukça zor durumlardan kurtarmıştı. *Dâmâd-ı şehriyârî*'lerin hanedanla kurdukları bağdan (kendileri ya da aileleri için) sağladıkları (ya da sağlamayı umdukları) yararlar konusu başlıbaşına üzerinde durulması gereken bir araştırma konusudur.

Böylece, hanedan soyundan gelen kızlara uygulanan evlilik sisteminin hanedanın üstünlüğünü ifade etmesi için olağanüstü bir fırsat sunduğunu söyleyebiliriz. Bu sistem ve *dâmâd-ı şehriyârî*'ler için getirdiği ek yükümlülükler sayesinde, devletin en güçlü adamları (ve bunlar arasından padişah damadı olmakla onurlandırılmış olan en seçkinleri) hanedanın temsilcisi olan karılarına kayıtsız şartsız itaat etmek zorundaydılar. Bunun da ötesinde, Osmanlı hanedanı tüm soylar üzerindeki üstünlüğünü yücelterek bir istisna olduğunu da kanıtlamış oluyordu. Ancak bu sıfatla İslam ilkelerine bile ters düşen evlilik kurallarını dayatabiliyordu. Tanrı seçtiği ve devamlılığını sağlayarak kendisini korumaya devam ettiği için, hanedan da Tanrı karşısında istisnai davranış kuralları sergilemeye cesaret edebiliyordu. Kendisini Tanrı'nın iradesinin ifadesi olarak kabul edilen kanunların üzerine yerleştiren Osmanlı hanedanı, insan üstü niteliğini de göstermiş oluyor, bu şekilde kendisini kutsallaştırıyordu. Bu soydan gelen kişilerin kutsallığı çeşitli vesilelerle bazen yok sayılmış olabilir,[29] ama *dâmâd-ı şehriyârî*'lerin evlilik yükümlülükleriyle de ortaya konan hanedanın istisnai niteliği imparatorluğun yok oluşuna kadar varlığını korumuştur.

DİPNOTLAR

1 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, yayına haz. K. Beydilli, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006: cilt2, s. 585.

2 Ottoviano Bon, *The Sultan's Seraglio. An intimate portrait of life at the Ottoman Court. From the Seventeenth-century edition of John Withers*. Londra, Saqi Books, 1996: 53.

3 N. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 198-200; Ç. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*: 40-41.

4 N. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 150-222; Ç. M. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*: 31-46.

5 N. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 232-233; Ç. M. Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*: 50-51.

6 J. Hammer, *Histoire générale de l'Empire ottoman*: cilt 8, s. 87. Bkz. N. Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*: 234-235. Uluçay Gevherhan Sultan'dansöz etmez.

7 *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704)*, yayına haz. A. Özcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2000: 148.

8 Bu bölgelerdeaile ilgili çalışmalariçin, bkz. Margaret L. Meriwether, *The Kin Who count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840*. Austin, University of Texas Press, 1999; Mary A. Fay, " Women and Waqf: Toward a Women Reconsideration of Women Place in the Mamluk Household " *International Journal of Middle East Studies* 29/1 (Şubat 1997): 33-51; yine aynı yazarın " Women and Waqf: Property, Power and the Domain of Gender in Eighteenth-Century Egypt ", in Women *in the Ottoman Empire, Middle Eastern Women in the Early Modern Era*, ed. M. C. Zilfi. Leiden, Brill, 1997: 28-47.

9 S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*: cilt 2, s. 584-585.

10 J. Hammer, *Histaire générale de l'Empire ottoman*: cilt 7, s. 73 İSelânikiTarihi'ne görel.

11 Cem Behar ve Alan Duben, *Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility. 1880-1940*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

12 S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*: cilt 2, s. 584-585.

13 J. Hammer, *Histoiregénérale de l'Empire ottoman*: cilt 7, s. 73.

14 Özellikle bkz. Ehud R. Toledano, *Slavery and Abolition in the Ottoman Middle East*. Seattle and London, University of Washington Press, 199: 24-30; Metin Kunt, "Kulların Kulları", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Hümaniter Bilimler* 3 (1975): 27-42; ayrıcabkz. Halil İnalcık. "Hüsrev Paşa", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul. 1950): cilt5, s. 613.

15 R. Brunschvig, "Abd", *Enclyclopaedia of Islam*, 2ème édition (Leiden, 1960): cilt 1,s. 26-31.

16 O. Bon, *The Sultan's Seraglio*: 53.

17 O. Bon, *The Sultan's Seraglio*: 53.

18 Mouradja D'Ohsson, *Tableau général de l'empire othoman*. İstanbul, Isis, 2001: cilt 4, s. 351.

19 Mehmed Ipşirli (éd.), *Tarîh-i Na'îmâ*. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007: cilt 3, s. 1266.

20 Ömer M. Alper, "Ahmed Paşa (Melek) ", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*: cilt 1 s. 150-151; Necdet Sakaoğlu, "Ahmed Paşa (Melek)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*: cilt 1, s. 128-129.

21 RobertDankoff(ed.), *The Intimate Life of an Ottoman Statesman. Melek Ahmed Pasha (1588-1662) as Portrayed in Evliya Çelebi's Book of Travels*. New York, State University of New York, 1991: 259.

22 R. Dankoff (ed.), *The Intimate Life*: 260.

23 R. Dankoff (ed.), *The Intimate Life*. 261.

24 Bununla birlikte, söylemleuygulama arasındaki olası, hattagözlegörülürbir farkı dikkate almamız gerekir. Vakanüvislerin anlatıları kuşkusuz prensesleri eşleri karşısında mutlak iktidar sahibi olarak göstermektedir; ama prenseslerin de padişahın onayına tabi olduğunu unutmamak gerekir. Ottaviano Bon'dan yaptığımız alıntıda ve yukarıda verdiğimi iki örnekte bu durum açıkça belirmektedir. Oysa, padişahın kendi kızlarına ya da seleflerinin kızlarına karşı her zaman iyi niyetle davranacağının güvencesi yoktur. İbrahim'in kızkardeşlerine yaptığı kötü muamele (gözdelerine hizmet etmeye zorlaması; Edirne'ye sürmesi) bunun kanıtı olan örneklerden biridir. Siyasinedenlerle padişahınözelliklieihtiyaç duyduğu bazı evliliklerinbozulması, önemini yitiren başka evliliklere oranla muhtemelendaha güçtü. Doğrudan statüsüne yapılan saldırılar dışında, bir prensesin talep ettiği boşanmanın siyasal duruma ve ilgili kişilerarasındakigüç ilişkilerine göre kabul ya da reddedildiğini düşünebiliriz.

25 Norbert Elias, *La société de cour*. Paris, Flammarion, 1985: 17-45.

26 N. Elias, *La société de cour*: 119.

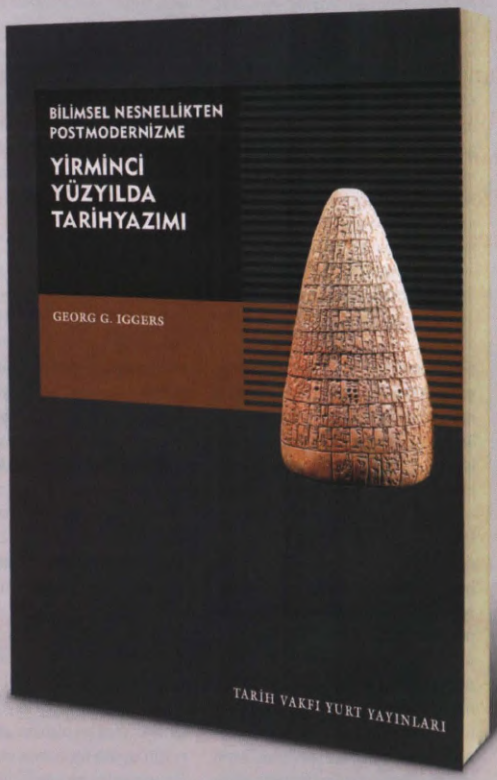
27 Bu konu üzerine, bkz. Lucien Bély, *La société des princes. XVIe-XVIIIe siècles*. Paris, Fayard, 1999.

28 Cemal Kafadar, *Between Two Worlds.The Constructions of the Ottoman State*. Berkeley / Los Angeles / Londra, University of California Press, 1995: passim; H. İnalcık. *The Ottoman Empire*: 65-70.

29 Örneğin, II. Osman'ın yargısız infazı sırasında. Bkz. Nicolas Vatin ve Gilles Veinstein, *Le sérail ébranlé. Essai sur les morts, dépositions et avènements des sultans ottomans. XIVe – XIXe siècle*. Paris, Fayard, 2003: 183-258.

BİLİMSEL NESNELLİKTEN POSTMODERNİZME
YİRMİNCİ YÜZYILDA TARİHYAZIMI

Tarihin sonu geldi mi? Tarihle edebiyat arasındaki farklılıklar ve benzerlikler nelerdir? Tarih anlatısının odak noktasında devlet ve siyaset mi, yoksa toplumsal ve ekonomik yaşam mı yer almalı? Marksist tarih yaklaşımı günümüz dünyasında geçerliliğini koruyor mu? Dünya tarihi tek bir zaman çizgisi üzerinde, bütüncül bir süreç olarak hep ileriye doğru mu evriliyor, yoksa aynı yüzyılın tarihi içinde bile farklı zaman çizgileri mi söz konusu? Tarihyazımı, o tarihin içindeki gerçek bireylerin gündelik yaşamlarıyla ne derece örtüşüyor? Georg G. Iggers, tarihyazımında kilometre taşları olan Leopold von Ranke, Weber, Marx ve Marksist tarih yazımı, Annales okulu, yapısalcılık, Frankfurt okulu, Foucault, Derrida, Thompson, postmodernizim gibi akımları, içinde şekillendikleri koşullarla birlikte ele alırken ayrı bir disiplin olarak doğduğu 19. yüzyıldan günümüze dek tarihyazımının serüvenini ve ardında bıraktığı soruları anlatıyor.

5. basım

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/3 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

ÜNİVERSİTE DÜZEYİNDEKİ İNKILÂP TARİHİ DERSLERİNE FARKLI BİR MODEL İLE BAKMAK

YÜCEL KABAPINAR

Birtakım yetkin kişilerin doğrunun, yanlışın ne olduğuna ilişkin yaklaşımlarının, bir bütün olarak başka bireylerin zihnine akıtılarak nakledilmesi söz konusu ise burada bir bilinç oluşumundan değil, bir bakışın bir başkasına yansıtılmasından ya da empoze edilmesinden söz edilebilir. Bu muhtemelen, tarihsel bilginin ya da bakış açısının tekil naklidir. Böylesi bir öğrenme sürecinin sonuçlanacağı adres de, çok özel bir çaba gösterilmedikçe, muhtemeldir ki, ezber ya da tek boyutlu bir bakış olacaktır.

Geçtiğimiz günlerde gazetelerde ve gazetelerin web sitelerinde yayımlanan üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi derslerinin kaldırılmasına ilişkin haber, gündem yaratan/değiştiren haberlerden biri idi.

Üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersleri, özellikle 2004 yılından itibaren başlayan ve ilköğretimden liseye kadar olan sınıf düzeylerindeki program değişikliklerinin ardından ilginç bir durumda kalmıştır. Bütünüyle olmasa da, yapılandırmacı öğrenme anlayışının etkisi altındaki ilköğretim ve lise düzeyindeki Sosyal Bilgiler, İnkılâp Tarihi ve Tarih gibi derslerin kavram ve içerik algısı önemli ölçüde değişmiştir. Nitekim 2004 yılı sonrasında önce ilköğretim birinci kademeden başlayarak ikinci kademe ile devam eden program değişikliği sürecinde Sosyal Bilgiler dersi (4-5. sınıf) öğretim programlarında yeni anlayış ile ilgili olarak şunlar söylenmekteydi:

"Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından birisi de; öğrencilerde, kanıt kullanma, kanıta dayalı akıl yürütme becerilerini geliştirmektir. Bu açıdan Sosyal Bilgiler dersinde öğrencileri kanıt niteliği taşıyan birinci elden kaynaklar ve ikinci elden kaynaklarla karşılaştırmak gereklidir."

Yeni anlayışın 8. Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi Atatürkçülük Programı'na olan yansımalarını özetleyen ifadeler de şu şekildedir:

"Öğretmen, önce bu temalara ilişkin öğrencilerin ön bilgilerini yoklamalıdır. Daha sonra farklı kaynakları kullanarak olay ve olguları araştırmaları için uygun bir ortam sağlamalıdır. Öğrencilerin bireysel ya da grup olarak birinci ve ikinci elden kaynaklar üzerinde 'bir sosyal bilimci gibi' çalışmalarını sağlamalıdır. Bu yolla onların, kendi anlayışlarını sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturmalarına yardımcı olmalıdır. .... Tarih konuları öğrencilere sorun merkezli olarak sunulabilir. Örneğin; 'Atatürk, 1920'de kurulan yeni devletin malî kaynak sorununu nasıl çözdü?' sorusu ortaya atılabilir. Bu hususta aşağıdaki aşamalar takip edilebilir:

- Sorun tanımlanmalı ve sınırlandırılmalı,
- Sorunun çözümüne yönelik öğrencilerin görüşleri alınmalı,
- Öğrencilerin veri toplamaları sağlanmalı,
- Toplanan veriler ışığında görüşler tekrar ele alınmalı ve tartışılmalı,
- Öğrenciler bir rapor yazmalıdır."

Söylem düzeyindeki bu değişikliklerden başka programın konu içeriğinde de genişlemeler olmuştur. Sözgelimi ilköğretim 8. sınıf İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında 1945 sonrası Türkiye tarihinden kesitlerin sunulduğu "Türkiye İçin Yeni Dönem" ile "SSCB Dağıldıktan Sonra" üniteleri, "Körfez Savaşları'nın Türkiye'ye etkilerinin" incelendiği konulardan "AB'ye Girerken" adlı üniteye dek programın çerçevesi oldukça genişlemiştir. Yine lise düzeyinde de "Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi" dersi konulmuş ve konu kapsamı yakın zamanlara kadar getirilmiştir. Öte yan-

dan ifade edilmelidir ki, açıklanan bu değişim daha çok öğrenme anlayışı, program içeriği ve kısmen ders kitapları temelinde gerçekleşmiş olup, sınıf içi öğretim sürecinde ve ölçme değerlendirme boyutlarında nitelik sorunlarının büyük oranda devam ettiği bilinmektedir.

Bu çerçevede çalışmaya temel anlamını veren bakış açısı; ilköğretim ve lise programlarında (sınıf içi uygulamada derin sorunlar olsa da) bu kavramsal ve içerik değişimi varken, üniversite düzeyinde İnkılâp Tarihi dersi nasıl işlenmelidir? Bu çerçevede aşağıda üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersi için yazar tarafından hazırlanan ve iki yıl süre ile uygulanan özel bir öğretim programı ve anlayışı tanıtılacaktır. Ardından da bu içerik ve anlayış ile ilgili derse devam eden öğretmen adaylarının görüşleri sunulacaktır.

YÖNTEM

Araştırma nitel bir araştırma olup; yeni bir öğretim yönteminin öğretici tarafından sınıfta uygulanması nedeniyle "eylem araştırması" olarak modellenmiştir. Bir öğretim yılı boyunca kanıt temelli tarih öğretiminin sınıflarda uygulanmasının ardından öğrencilere üç sorudan oluşan açık uçlu bir anket uygulanmıştır. Bu anketteki sorular ilköğretimden liseye dek gördükleri tarih öğretimi hakkındaki görüşleri ile bir yıl boyunca izledikleri derste uygulanan yönteme ilişkin bakış açılarını sormayla ilintilidir. Araştırmaya Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nin Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı (60 öğrenci) ile Bilgisayar Öğretmenliği (25 öğrenci) ve Özel Eğitim Öğretmenliği (25 öğrenci) bölümlerine devam eden toplam 110 öğrenci katılmıştır. Elde edilen veriler nitel veri çözümleme yöntemlerinden içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çerçevede öğrenci yanıtları belirli kategorilere göre sınıflandırılarak nicelleştirilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Güvenilirliği artırma adına öğrenci cevaplarından örneklere araştırmada yer verilmiştir. Pratik nedenlerden dolayı sadece iki sorunun sonuçları sunulacaktır.

ÖĞRETİM SÜRECİ

TC Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersinin içeriği var olan program içeriğinin ötesinde araştırmacı tarafından güncellenmiş ve iki dönem boyunca sürecek bir öğretim programı geliştirilmiştir. Bu çerçevede dersin program içeriğinin sınırı değiştirilmiş ve 1980'lere dek genişletilmiştir. Dileyen öğrencilere daha da yakın dönemlere ilişkin konu saptama özgürlüğü verilmiştir. Bazı öğrenciler "28 Şubat Süreci" gibi çok yakın döneme ilişkin bir konuyu da araştırma konusu olarak seçmişlerdir. Lise düzeyindeki "Çağdaş Dünya ve Türkiye Tarihi" dersinin program içeriğinin neredeyse günümüze dek geldiği bir süreç var iken üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersinin Demokrat Parti dönemini yüzeysel bir şekilde kapsayarak sonlanması çok da anlamlı olmayacaktı.

Bu çerçevede işe koşulan bir başka ilke de konuların sayısıyla ilgiliydi. Nicelik olarak çok konunun yüzeysel olarak işlenmesi yerine az sayıda konunun görece derinlemesine irdelenmesi amaçlanmıştır. Yine ders konularının araştırmacı tarafından seçilirken üzerinde durulan bir başka boyut da lise programlarında çok da değinilmeyen "tartışmalı" konuların öğrenci önüne getirilmesidir. Kısaca, programın kronolojik olarak genişletilmesi, az sayıda konunun derinlemesine irdelenmesi ve bu konuların tartışmalı konulardan seçilmesi temel ilkeler olarak yer almaktadır. Bu ilkelerden yola çıkılarak oluşturulan öğretim programı aşağıda sunulmuştur.

Aşağıdaki program içeriğinden de görüleceği üzere konular zıt bakış açılarını içerecek şekilde ve zaman zaman soru halinde öğretmen adaylarına sunulmuştur. Yine konu başlıkları çoklu bakış açılarını irdelemeyi gerektirecek şekilde biçimlendirilmiştir. Önemli bir başka boyut da öğrencilerin tüm eğitim hayatları boyunca okudukları ve dinledikleri

Öğretim Programı

- Üniversitede Ödev Yapmak Ne Demektir: İlkelerin Tanıtılması
- Tarihin/Sosyal Bilimlerin Yöntemi ve Derse Vereceği Yön
- Mustafa Belgeseli
- Veda Filmi
- Basına Yansıyan Eleştiriler Işığında Mustafa ve Veda Belgesellerini Tartışmak
- Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Kim Gönderdi: Bitmeyen Bir Tartışmayı Gündeme Getirmek.
- Neden ve Sonuçlarıyla Sarıkamış: Alınması Gereken Ders(ler)
- Çanakkale Savaşları Sürecinde Gündelik Yaşam İçerisinde Türk ve Anzak Askeri Olmak
- "Tehcirdi" ve "Soykırımdı" Bağlamında Ermeni Sorununa Bakmak
- "Devrim Mahkemeleriydi" "Adaletsizlik Kurumlarıydı" Bağlamında İstiklal Mahkemelerine Bakmak
- Başarıydı – Başarısızlıktının Gölgesinde Lozan Antlaşması'na Bakmak
- Siyasi ve İnsani Boyutlarıyla Mübadeleye Bakmak: Gerekli miydi Gereksiz miydi?
- Osmanlı Harf Reformlarından Türk Devriminin Harf İnkılâbına: Gerekliydi-Gereksizdi?
- Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi: Ulus Oluşturma Yolunda Abartılar Yaşanılası Bir Süreç miydi?
- "Aydınlanma Ocaklarıydı", "Komünist Yuvalarıydı" Bağlamında Köy Enstitülerini İrdelemek
- Varlık Vergisi: Azınlıklara Karşı Yapılan Bir Yanlış mıydı?
- II. Dünya Savaşı'na Girmek-Girmemek: "İsmet Paşa Bizi Aç Bıraktı-Babasız Bırakmadı İkilemi"
- Varlık Vergisi: Azınlıklara Yaptığımız Haksızlık mı Yoksa Gereklilik miydi?
- Çok Partili Yaşam ve DP: Siyasi ve Ekonomik Politikaları: Darbeye Giden Yolda Neler Oldu?
- Kore Savaşı: NATO'ya Giriş Yolunda Mehmetçik Kurban mı Edildi?
- Anlık Tepki-Sistematik Hareket Bağlamında 6–7 Eylül Olayları: Yüzümüz Kızarmalı mı?
- Özgürlük Hareketiydi- Darbelere Yol Veren Darbeydi Bağlamında 1960 Askeri Darbesi
- Kıbrıs Olayları:1960'lardan Günümüze Çözümlenemeyen Uluslararası Bir Yara
- Muhtıralar ve Darbeler Sürecinde Türkiye: Neden Kan Döküldü?

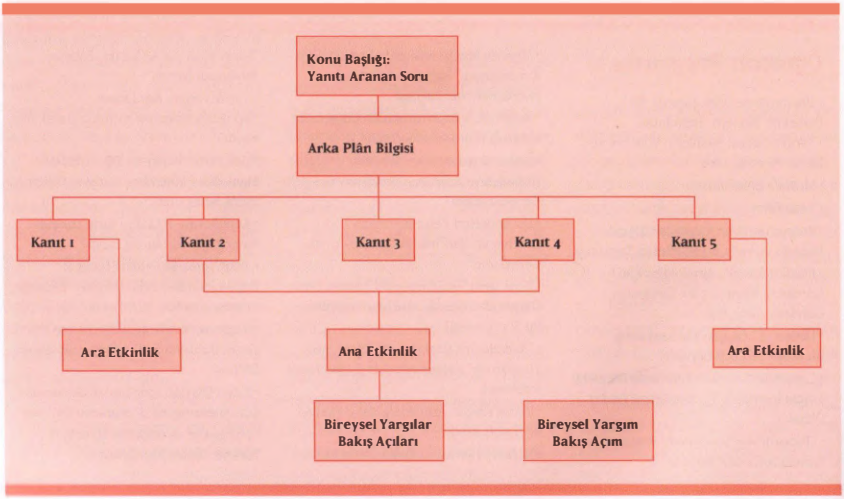
"resmi bakışın" ötesinde konu başlıklarının oluşturulmasıdır. Bu çerçevede öğretmen adayları başlıktaki zıt bakış açılarını savunan tarihçilerin kitaplarını okumakla sorumlu idiler. Bu çerçevede bir örnek vermek gerekirse, sözgelimi en 'sorunlu' konulardan biri olan " 'Tehcirdi' ve 'Soykırımdı' Bağlamında Ermeni Sorununa Bakmak" konusunu irdeleyen öğrenciler salt Türk görüşünü savunan tarihçileri değil, Vahakn N. Dadrian, Verjine Svazlian ve Taner Akçam gibi diğer perspektifi savunan tarihçilerin kitaplarını da okudular. Hatta dönemi yaşayanların anı/günlük kitaplarını da incelediler.

Çünkü tarihsel konu ya da sorunlarla ilintili bilinç, bir bakıma tarihin metodolojik bakış açısını bilerek, hassasiyetlerini göz önüne alarak, temel kavramlarını kullanarak bireyin tarihsel konu ve sorunları yorumlayışı ile ilgili nitelikli bir bakış açısı geliştirme sürecidir. Birtakım yetkin kişilerin (ders kitabı yazarı ya da öğretmen) doğrunun/yanlışın ne olduğuna ilişkin yaklaşımlarının, bir bütün olarak başka bireylerin (öğrencilerin) zihnine akıtılarak/kazınarak nakledilmesi söz konusu ise burada bir bilinç oluşumundan değil, bir bakışın bir başkasına yansıtılmasından ya da empoze edilmesinden söz edilebilir. Bu muhtemelen, tarihsel bilginin ya da yorumun/bakış açısının tekil/biricik naklidir. Böylesi bir öğrenme sürecinin sonuçlanacağı adres de, çok özel bir çaba gösterilmedikçe, muhtemeldir ki, ezber ya da tek boyutlu bir bakış olacaktır. Bu noktada bilinç, bireyin zihinsel donanımlarının sorunun (olanaklı olduğunca) bütününün üzerinde yoğunlaşması, durumu farklı tarihsel kaynaklara inerek irdelemesi ve bireysel çıkarımlara ulaşması ile ilgili olsa gerektir. Tıpkı Ermeni sorununda da olduğu gibi, olayın büyük fotoğrafının anlaşılabilmesinin yolu, "öteki"nin ne dediğinin, olayı nasıl açıkladığının anlaşılmasında gizlidir. Bir tarihsel olayın yorumlanışına kısmen ya da bütünüyle katılmıyorsan bile, bunun sağlıklı ve anlamlı olmasının kilit noktası, karşı olduğun bakış açısının ne söylediğini anlamandır. İşte bu noktada Ermeni bakışını ortaya koyan yazarların kitapları da öğrencilere tavsiye edilmiştir. Üstelik konuya ilişkin tarihsel empatinin geliştirilmesinin yolu da bu farklı kaynakları okumaktan, bakış açılarını anlamaktan geçmektedir. Böylesi bir sürecin ardından bireyin/öğrencinin görece "daha dengeli" bir bakış geliştirmesi beklenebilir.

Öğretim sürecinde belgesel ve tarihsel filmlerden de yararlanılmıştır. Mustafa belgeseli, Veda filmi, Gelibolu belgeseli (Tolga Örnek), Ortak Acı: 1915 Türkler ve Ermeniler belgeseli (Taha Akyol), Salkım Hanımın Taneleri filmi (Varlık Vergisi), Köy Enstitüleri belgeseli (Can Dündar), Güz Sancısı filmi (6-7 Eylül Olayları) kısmen ya da bütünüyle izlenmiş, tartışılmış ve bu film ve belgesellerin objektif olup olmadıkları da irdelenmiştir. Öğretim sürecinde farklı bir yaklaşımla karşılaşan öğrencileri bu sürece hazırlama noktasında programın ilk ve ikinci haftası "Üniversitede Ödev Yapmak Ne Demektir: İlkelerin Tanıtılması" ve "Tarihin/Sosyal Bilimlerin Yöntemi ve Derse Vereceği Yön" başlıklı konular işlenmiştir. İlk haftada ödevlerini hazırlarken, yazarken ve derste sunarken izleyecekleri ilkeler oldukça detaylı bir yönerge ile açıklanmıştır. Bu yönergede yer alan maddelerden sadece üçüne aşağıda yer verilmiştir.

"1. Ödevlerde *en az* 6 akademik kaynak/kitap kullanılacaktır. İnternetten hiçbir yazılı kaynak (görseller hariç) kabul edilmeyecektir. Ödev en fazla 10 sayfa olacaktır. Ödevler bilgisayarda değil, el ile yazılacaktır.

2. Ödevler "kes-yapıştır" türü, kaynakların alt alta yığılması şeklinde hazırlanmayacaktır. Ödev öğrencinin/öğrencilerin kendi emek ürünü olacaktır. Öğrenci(ler) *yeterince* okuma yaptıktan ve yeterli bilgi ile donandıktan, yani konunun görece

Şema 1. Kanıt temelli tarih öğretimi anlayışının genel yapısı.

uzmanı olduktan sonra konunun başlıklarını belirleyerek bir "İçindekiler" hazırlamalıdır. Bunun ardından akademik kaynaklardan da yararlanarak ödevlerini kendileri bu başlıklara göre yazmalıdırlar. Bunu yaparken *tarihçilerin konu ile ilgili yorumlarını/farklı bakış açılarını/çeliştikleri noktaları/önyargılı bakış açılarını/objektif olma çabalarını/kullandıkları kaynakların yeterliliğini tartışarak* bizlere sunmalı ve bu bağlamdaki *kendi yorumlarını yapmalı, duruş noktalarını* belirlemelidirler. Ödevlerin hazırlanması, yazılması ve sunulması sürecinde temel ilkelerimizi tarihin metodolojisinden almaktayız.

3. Ödevin bitiminde "Sonsöz" yazılacaktır. Ödevin bu bölümünün iki sayfa olması beklenmektedir. Burada çalıştığınız konudaki farklı bakış açıları, ilginç ya da bulduğunuz önemli noktalar tartışılacak ve sizin bu çalıştığınız olaya kişisel bakış açınızın (bu çalışma sonucunda sizde kalanların) ne olduğu sergilenecektir. Sonsözde akademik kaynaklardaki bilgiler/bakış açıları tartışılacak ama doğrudan alıntı yapılmayacaktır. Kısaca Sonsöz bütünüyle size ait olacaktır."

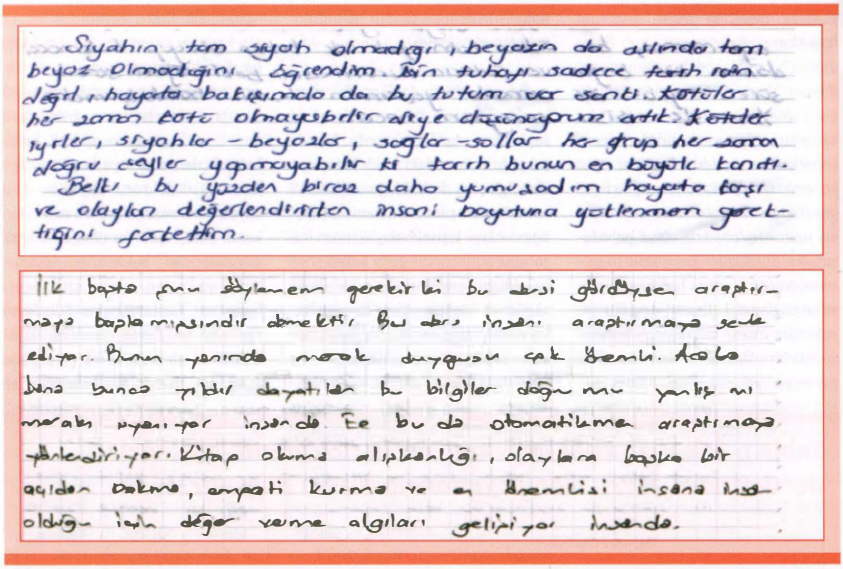
Görüldüğü üzere öğrenciler en az altı kaynağı okumakla yükümlüdürler. Kendilerinin (öğrenciler tek başına ya da iki kişi olarak çalıştılar) seçtiği konu başlığını irdelerken doğal ve kaçınılmaz olarak farklı bakış açılarını ortaya koyan kitaplara ulaşmak zorunda idiler. Bu kaynakları okumalarının ardından kendi bakış açılarını dengeli olarak koymalarının beklendiği Sonsözlerini yazmaları istenmiştir. İkinci hafta ise "Tarihin/Sosyal Bilimlerin Yöntemi ve Derse Vereceği Yön" adlı konu işlenmiş ve bu çerçevede aşağıdaki ilkeler çerçevesinde bir

Tablo 1: İnkılâp Tarihi dersinin önceki (ilköğretim-lise) tarih derslerinden farklı olan boyutlarına ilişkin bulgular

Öğrenci Görüşleri	SnfÖğr f	Blgsyr f	ÖzlEğt f	Toplam f
Yakın tarihimizdeki pek çok önemli olayı öğrendik	19	5	7	31
Dersin işlenişi öğrenciyi objektif olmaya yönlendiriyor	15	4	1	20
Öğrenmeye yönelik ödevler hazırladığımız için kalıcı bilgiler edindik	7	5	4	16
Derste ne düşündüğümüz önemsendi/fikrimiz soruldu	7	4	4	15
Empati kurmaya yönlendirdi/empati yapmayı öğrendim	6	1	6	13
Konulara farklı bakış açılarıyla bakabildim	12	-	-	12
Ezberlemek önemli olmaktan çıktı	9	2	1	12
Sunumlar topluluk karşısında konuşabilme yeteneği kazandırdı	5	3	3	11
Görsellerle ders işleyişi dersi zenginleştirdi/canlı kıldı	6	1	2	9
Öğretmen merkezli ders öğrenci merkezli hale geldi	4	2	3	9
Tarihi yüzeysel değil, ayrıntılı olarak inceledik	5	3	-	8
Dersler/ödevler zordu ama tarihimizi öğrendiğim için mutlu oldum	4	1	2	7
Araştırma yapmayı/ödev hazırlamayı/görüşümüzü söylemeyi öğretti	3	3	1	7
Konunun sonunda kesin bir sonuç yok, bireysel bakış açımız var	3	-	3	6
Farklı görüşleri yansıtan kaynaklardan farklı görüşleri öğrendik	-	-	5	5
Bilgiler daha kalıcı oldu	5	-	-	5
Sunum yaptığımız konuyu iyi; diğerlerini de yeterince öğrendik.	3	2	-	5
Dersin amacı araştırarak, tartışarak öğretmek ve olayları kurcalamak	3	1	-	4
İnkılâp tarihinin sıkılmadan da işlenebileceğini gördük	3	1	-	4
Sunumlar konuya hâkimiyetimizi arttırıyor	-	2	2	4
Daha önce duyduğumu kabulleniyordum; şimdi düşünüyorum	3	-	-	3
Günümüz ve geçmiş arasında bağlantı kurup ders almayı öğrendik	2	-	1	3
Ötekini ötekileştirmenin gereksizliğini anlamak olumlu bir şey	2	-	-	2
Her an konuşulabilecek güncel konularda bilgim oldu	2	-	-	2
Bu derste öğretmen, öğrenci ve araştırmacı oldum	-	2	-	2
Toplam	128	42	45	215
Diğer	24	17	15	56
Toplam	152	59	60	271

Ö24 (Sınıf Öğretmenliği)

Ö42 (Bilgisayar Öğretmenliği)

Siyahın tam siyah olmadığı, beyazın da aslında tam beyaz olmadığını öğrendim. Bir tuhaf sadece farklı renk değil, hayata bakışımda da bu tutum var sanki. Kötüler her zaman kötü olmayabilir diye düşünüyorum artık. Kötüler iyiler, siyahlar - beyazlar, sağlar - sollar her grup her zaman doğru şeyler yapmayabilir ki tarih bunun en büyük kanıtı. Belki bu yüzden biraz daha yumuşadım hayata karşı ve olayları değerlendirirken insani boyutuna yoğunlaşmam gerektiğini fark ettim.

İlk başta şunu söylemem gerekir ki bu dersi görmeyen araştırmaya başlamışsındır demektir. Bu ders insanı araştırmaya sevk ediyor. Bunun yanında merak duygusu çok önemli. Acaba bana bunca yıldır dayatılan bu bilgiler doğru mu yanlış mı merakı uyandırıyor insanda. Ee bu da otomatikleşme araştırmaya yönlendiriyor. Kitap okuma alışkanlığı, olaylara başka bir açıdan bakma, empati kurma ve en önemlisi insana insan olduğu için değer verme algıları gelişiyor insanda.

dersin işlenmesi söz konusu olmuştur. Bunlar;

- tarihsel bilginin/bakış açısının üretilmesinin temelinde kanıtların olduğunu fark etmeleri;

- aynı kanıtları kullansalar dahi tarihçilerin/sosyal bilimcilerin farklı bakış açıları ve yorumlar üretebilecekleri;

- kanıtları analiz etmek yoluyla kendilerinin de tarihsel ya da sosyal bilimlerle ilintili konulara ilişkin yorum/bakış açısı üretebilecekleri;

- tarihin ve sosyal bilimlerin yorumlanmasında mutlak doğrunun yer almadığı;

- tarihsel ve sosyal konularla/sorunlarla ilgili kanıtların güvenilirliğini sorgulamanın öneminin kavranması,

- tarih ve sosyal bilgiler dersinin, kullanılan yönteme bağlı olarak ezber ile özdeşleşmek durumunda olmadığını görmelerini sağlamasıdır.

Kanıt temelli tarih öğretimi olarak da adlandırılabilecek bu öğretim anlayışın genel örüntüsü şema 1'de anlatılmış/özetlenmiştir.

Şemadaki Kanıt 1-2-3 olarak nitelenenler öğrencinin okuyacağı ve farklı bakış açılarını edineceği kitapları/makaleleri simgelemektedir. Ara ve ana etkinlikler ise ödevin sınıfta sunumu sürecindeki tartışmaları göstermektedir. Ödevinde yazacağı Sonsöz de şemadaki "bireysel yargısı ya da bakış açısı"nı ifade etmektedir. Bu aşamada zihinlerde oluşması gereken soru, böylesi bir ders içeriği ve ilke örüntüsü ile biçimlenen bir dersin sınavlarının nasıl yapıldığıdır. Dersin final sınavında sorulan sorulara aşağıda yer verilmiştir.

"Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi Final Sınavı (17.01.2011)

SORULAR

1. Ermeni sorununa ilişkin Türk ve Ermeni görüşlerinin genel çerçevesini yazarak *bu soruna dengeli bir bakış sergileyecek* kişisel görüşünüzü yazınız? (40 puan)

2. Gelibolu'daki Türk ve Anzak askerlerinin siperlerdeki yaşamını ve Gelibolu'daki savaşları irdeleyen bir kitap yazsaydınız kitabın adını ne koyardınız? Orada yaşananları tasvir eden ve kitabınızın önsözü niteliğinde bir yazı hazırlayınız. (40 puan)

3. Objektif olma çabaları noktasında Mustafa belgeseli ile Veda filmini karşılaştırarak bu iki yapıta ilişkin kişisel duruşunuzu nedenleriyle birlikte yazınız. (20 puan)

Bu sınav sorularının değerlendirilmesi boyutunda ön plana çıkan yaklaşım, 1. ve 3. sorularda öğrencinin hangi bakış açısını seçerse seçsin, o bakış açısını hangi gerekçelerle desteklediğini açıklaması, diğer bakış açısını ise seçmeme gerekçelerini ortaya koyabilmesidir. Yine olaya dengeli bir bakışla bakıp bakmadığı da yazdıkları yanıtlarda aranan başka bir boyut olmuştur. Sınavdaki 2. soru ise hem yaratıcılıklarını (kitabının adının seçilmesinde) hem de edindikleri bilgileri ne derece etkinlik sürecinde (kitabın önsözünü yazma noktasında) kullanabildiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır."

BULGULAR

Öğretmen adaylarına sorulan ilk soru "İnkılâp Tarihi dersinin öğretmenince hazırlanan amaçları, konuları, ödevlerini ve sunumlarını düşündüğünüzde önceki (ilköğretimden liseye dek olan) tarih derslerinden farklı boyutlar gördünüz mü" olmuştur. Öğrencilerin bu soruya verdikleri

yanıtların analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'den de görüleceği üzere öğretmen adaylarının en çok vurguladıkları boyutlar, yakın tarihteki konuların irdelenmesi, objektif olmaya yönlendirme, kalıcı bilgi edinimi, ne düşündüklerinin/fikirlerinin sorulması ve önemsenmesi, tarihsel olaylarla ilgili empati kurmaya yönlendirmesi, farklı bakışla olaylara bakma ve ezberlemenin önemli olmaktan çıkması en çok önemsenen noktaları başında gelmektedir. Burada ifade edilen boyutların bir bölümünü kapsayan iki öğretmen adayının soruya ilişkin yanıtlarına yukarıda yer verilmiştir. (Ö24 ve Ö42)

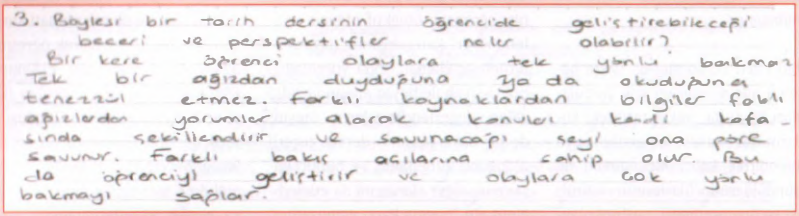
Görüldüğü gibi Ö24'ün "Dersin işlenişi öğrenciyi objektif olmaya yönlendiriyor" kategorisinde değerlendirilen açıklamalarında vurguladığı nokta siyah ile beyaz arasında gidip gelen değerlendirmelerin ötesinde bir bakış açısının derste geçerli olduğunu vurgulamış ve bunun yaşamının diğer alanlarını da etkilediğinin altı "hayata karşı yumuşadım" ifadeleri ile çizilmiştir. Bu anlamda tarih öğretiminin metodolojik boyutunun işe koşulduğu öğretim ortamlarında "görüşlerde esneklik ve dengeli bakış" anlayışının ortaya çıkabildiği görülmektedir. Buna karşılık Ö42 ise araştırma ve merak duygusu boyutuna vurgu yapmaktadır. Kitap okuma alışkanlığı, olaylara başka açıdan bakma ve belki de bunun sonucu olarak empati kurma da diğer özellikler olarak öğretmen adayı tarafından altı çizilmiştir. Öğretmen adaylarına sorulan ikinci açık uçlu soruda ise "Böylesi bir tarih dersinin öğrencide geliştirebileceği beceri ve perspektifler neler olabilir?" sorusu sorulmuştur. Soruya verilen yanıtların analizi Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablodan da görüleceği gibi öğretmen adaylarının kendilerinde geliştebilecek beceri ve perspektif olarak en çok vurguladıkları boyut "olaylara farklı boyutlardan bakabilme" olarak kendini göstermiştir. Diğer yandan araştırma sürecine ilişkin deneyim,

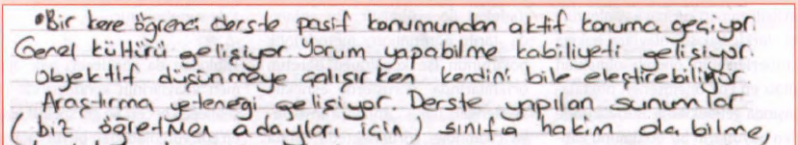
Tablo 2. Dersin öğrencide geliştirebileceği beceri ve perspektiflere ilişkin bulgular

Öğrenci Görüşleri	SınfÖğr f	BlgSyr f	ÖzlEğt f	Toplam f
Olaylara farklı boyutlardan bakabilme yeteneği sağlıyor	24	5	7	36
Bir konuyu nasıl araştıracağımızı öğretti	10	7	2	19
Düşünmeye sevk ediyor	10	3	4	17
Olaylara objektif yaklaşmayı öğretiyor	14	1	1	16
Topluluk karşısında konuşabilme yeteneği sağlıyor	6	5	5	16
Empati yapmayı öğretip insanları anlamamızı sağlıyor	8	1	6	15
Eleştirel bakmayı öğrendik	8	-	4	12
Yazılı ve görsel kaynaklar derse olan ilgiyi artırdı	6	3	3	12
Özgüven sağlayıp başarma duygusu veriyor	6	4	1	11
Merak ve sorgulama duygusu uyandırıyor	8	3	-	11
Fikirlerimizi eleştirilme korkusu yaşamadan ifade edebildik	5	2	3	10
Farklı kaynakları inceleme ezberciliği ortadan kaldırıyor	8	1	1	10
Bilmediğim yakın tarih konularında bilgilenmeme yardımcı oldu	4	4	1	9
Tarihteki önemli olaylarla ilgili bilgi sahibi olduk	1	4	4	9
Sunum yapılan konuya derinlemesine hâkim olunuyor	2	7	-	9
Bir dersin nasıl anlatılacağını sunum yoluyla öğrenildi	7	-	-	7
Önyargılı olmadan meseleleri anlamada faydalı oluyor	6	1	-	7
Yorum yapma kabiliyeti gelişiyor	6	1	-	7
Öğrenciyi merkeze alıp onu pasif olmaktan çıkarabiliyor	3	1	2	6
Öğrenci görerek, duyarak, hissederek daha iyi öğreniyor	4	1	-	5
Konuları yüzeysel değil, ayrıntılı işleyince anlamak kolaylaştı	2	1	1	4
Öğrencide sorumluluk ve disiplinli çalışma duygularını geliştiriyor	2	1	1	4
Nasıl düşündüğümüzün farkında olmamızı sağlıyor	-	2	1	3
Hoşgörülü olmayı öğretip tahammülü kazandırabilir	2	-	-	2
Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunmayacağını öğrendim	2	-	-	2
Toplam	154	58	47	259
Diğer	14	9	12	35
Toplam	168	67	59	294

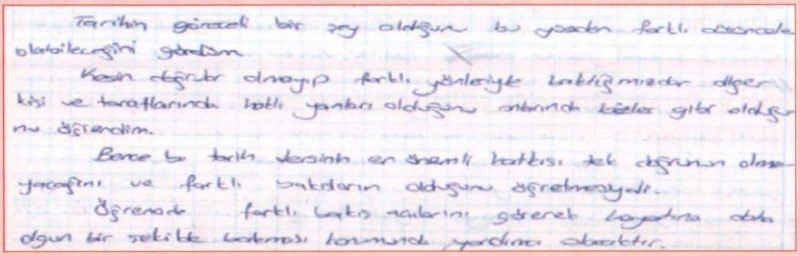
Ö13 (Sınıf Öğretmenliği)

3. Böylesi bir tarih dersinin öğrencide geliştirebileceği beceri ve perspektifler nelir olabilir?
Bir kere öğrenci olaylara tek yönlü bakmaz. Tek bir ağızdan duyduğuna ya da okuduğuna tenezzül etmez. Farklı kaynaklardan bilgiler farklı açılardan yorumlar alarak konuları kendi kafasında şekillendirir ve savunacağı şeyi ona göre savunur. Farklı bakış açılarına sahip olur. Bu da öğrenciyi geliştirir ve olaylara çok yönlü bakmayı sağlar.

Ö46 (Bilgisayar Öğretmenliği)

•Bir kere öğrenci ders-te pasif konumundan aktif konuma geçiyor. Genel kültürü gelişiyor. Yorum yapabilme kabiliyeti gelişiyor. Objektif düşünmeye çalışırken kendini bile eleştirebiliyor. Araştırma yeteneği gelişiyor. Derste yapılan sunumlar (biz öğretmen adayları için) sınıfa hakim olabilme, topluluk karşısındaki heyecanımızı yenmemizi sağlıyor.

Ö68 (Özel Eğitim)

Tarihin göreceli bir şey olduğun bu yazıdan farklı olarak olabileceğini gördüm.
Kesin doğrular olmayıp farklı yönleriyle tartışmadan diğer kişi ve taraflarında hatlı yanları olduğunu onlarda kötüler gibi olduğunu öğrendim.
Bence bu tarih dersinin en önemli katkısı tek doğrunun olmayacağını ve farklı bakışların olduğunu öğretmesiydi.
Öğrenede farklı bakış açılarını görerek hayatına daha olgun bir şekilde katılması konusunda yardımcı olacaktır.

düşünmeye yöneltme, olaylara objektif yaklaşma çabası, topluluk karşısında konuşabilme, empati yaparak insanları anlayabilme, eleştirel bakma, özgüven ve başarma duygusu verme, merak ve sorgulama düşüncesi oluşturma diğer gelişebilecek beceri ve perspektifler olarak dile getirilmiştir. Bunlardan başka, öğretmen adaylarının ifadeleri arasında yer alan "fikirlerimizi eleştirilme korkusu yaşamadan ifade edebildim" ile "hoşgörülü olmayı öğretip tahammülü kazandırabilir" bakış açıları da diğer ilginç ve ayırt edici açıklamalar arasındadır. Nitekim Ö13 ve Ö46 yukarıda ifade edilen kategorilerden bazılarını yukarıdaki yazılarında dile getirmişlerdir.

Olaylara farklı boyutlardan bakabilme, öğrenciyi merkeze alıp onu pasif olmaktan çıkarma, yorum yapma kabiliyetinin gelişmesi, olaylara objektif yaklaşmayı öğretmesi, bir konunun nasıl araştırılacağını öğretmesi, topluluk karşısında konuşabilme yeteneği sağlaması bu iki öğretmen adayının ifade ettiği boyutlardan bazılarıdır. Ö68 ise tarihin metodolojisine ilişkin birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Buna ilişkin örnek yukarıda sunulmuştur.

Görüldüğü üzere Ö68 tarihin görecelliği üzerinde durarak kesin doğruların olmadığını, ötekileri anlamanın önemli olduğunu ifade etmiştir. Tek doğrunun geçersizliği ve farklı bakış açılarının varlığının kavranması dersin kattığı perspektifler olarak öğrenci tarafından belirtilmiştir. Hayata daha olgun bakmak da böylesi bir yaklaşımın sonucu olarak ifade edilmiştir.

SONUÇ

Var olan programdaki kavramlar ve içerikle üniversite düzeyindeki İnkılâp Tarihi dersi, ilköğretim ve lisedeki programların gerisinde kalmış gibi görünmektedir. Araştırma sonucu göstermektedir ki, tarihin metodolojisinin ilkeleri ve tarih öğretiminin yöntemleri çerçevesinde oluşturulacak bir ders öğrencilerden kabul görmektedir. Bu çerçevede kronolojik olarak genişleyen bir müfredat programı kapsamı içerisinde, farklı bakış açılarını kapsayan bir ders çerçevesi, İnkılâp Tarihi dersini daha anlamlı kılacaktır. Bu haliyle dersin isim ve kapsam olarak "Çağdaş Türkiye Tarihi" biçimine dönüşeceği de anlaşılmaktadır. Yukarıda anılan yöndeki değişiklikler, teorik olarak programlarda var olsa da pek çok üniversitede anlam ve kapsam olarak sınırlı bir işleve sahip olan/olması sağlanan bu dersi, daha anlamlı kılacaktır. Okuyucu olarak siz ne dersiniz?

AÇIKLAMA:

Bu öğretim programına iki yıl devam ettikten sonra İnkılâp Tarihi dersleri uzaktan eğitim şekline dönüştürüldü. Öğrenciler internet ortamına yüklenen ve ezber gerektirecek nitelikteki bilgileri okuyuptest sınavına girmektedirler. Bu sınavda sorulan bir test sorusu "Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan heyetin başındaki kişi kimdir?" şeklinde idi.

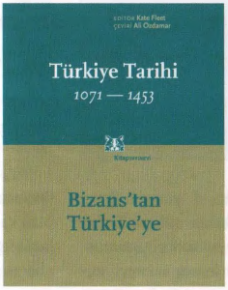
TEŞEKKÜR:

Araştırmanın analiz sürecindeki katkılarından dolayı Yunus Satılmış'a teşekkürlerimi sunarım.

Türkiye Tarihi

Kurucu Editör
Metin Kunt
Sabancı Üniversitesi Tarih Profesörü

Cambridge History of Turkey artık Türkçe'de. Dört ciltlik bu tarih Türklerin Anadolu'ya girdiği dönem olan 11. yüzyıl sonundan başlayarak Osmanlı devletinin kuruluşunu, 15.-16. yüzyıllarda doğuda İran sınırından batıda Macaristan'a, güneyde Kuzey Afrika ve Arap yarımadasına kadar uzanan muazzam toprakları olan güçlü bir imparatorluk haline gelişini kapsıyor. Son cilt imparatorluğun 1. Dünya Savaşı sonrasında parçalanışına ve küllerinden doğan modern Türkiye devletinin tarihine dair. Birçok ülkeden yazarların katkıları son yıllarda Osmanlı tarihi ile Türkiye araştırmalarında görülen son derece önemli ilerlemeleri yansıtıyor.

Cilt I

1071-1453
Bizans'tan Türkiye'ye
Kate Fleet (ed.)

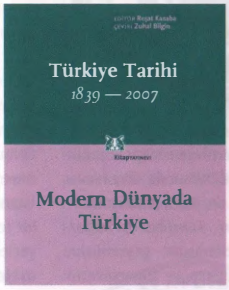
Cilt II

1453-1603
Bir Dünya Gücü olarak Osmanlı İmparatorluğu
Suraiya N. Faroqhi ve Kate Fleet (ed.)

Cilt III

1603-1839
Geç Osmanlı İmparatorluğu
Suraiya N. Faroqhi (ed.)

Cilt IV

1839 - 2010
Modern Dünyada Türkiye
Reşat Kasaba (ed.)

Kitapyayınevi
www.kitapyayinevi.com

SOKAĞA TERK EDİLEN BEBEKLER VE

PERA'NIN HAYIRSEVER KADINLARI

DİLEK ÖZKAN

1861'de Rum Ortodoks cemaatinin, kadın mensupları öncülüğünde kurulan "Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti" Osmanlı'daki ilk kadın cemiyeti olmasından öte, genel olarak İstanbul'un sosyal hayatında yeni bir fenomenin-hayırsever faaliyetin- yerleşmesinde etkili olur. Osmanlı'da Rum cemaatinin gelişmesi ve refahın artması; yani Batı'dakine benzer bir şehirli sınıfına dönüşme sürecinde hayırseverliğin önemli bir işlevi vardı. Hayırseverlik, artık Hıristiyan öğretilerinden yola çıkarak dini görevlerini yerine getirme amacı değil, daha çok modern Helenizmin yüz karası olarak görülen Rumları, Yunanlaştırmak amacı taşıyordu.

Pera'lı Hayırsever Kadınlar Cemiyeti mührü.

Akilas Millas, Sfrayides Konstantinoupoleos [İstanbul Mühürleri] Atina: 1996.

Osmanlı modernleşme süreci özellikle Tanzimat döneminde hayırsever cemiyetlerin de kurumsallaşmasında etkili oldu. Tanzimat'ın başlattığı yapısal dönüşüm, gayrimüslim cemaatlerin eğitim ve hayırseverlik gibi kendi cemaatlerini ilgilendiren meselelerde söz sahibi olmalarını ve bu konuları ruhban sınıfına dâhil olmayan üyelerin de katılımıyla yönetmesini mümkün hale getirdi.

Özellikle, 1860'lardan itibaren Ortodoks Hıristiyan cemaatinde düşkünlere ve fakirlere yardım konusunun yoğun olarak gündeme gelmeye başladığı görülür. 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da onlarca hayırsever kurumun, yoksul cemaat mensuplarına yardım etmek amacıyla kurulduğu dikkat çeker.[1] Bu hayırsever kuruluşların öncelikli hedefi yoksul çocukların eğitimi, fakir ailelerin desteklenmesi, yetimler ve sokağa terk edilen bebeklerin bakımı gibi konulardır.

1861'de Rum Ortodoks cemaatinin, kadın mensupları öncülüğünde kurulan "Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti" Osmanlı'daki ilk kadın cemiyeti olmasından öte, genel olarak İstanbul'un sosyal hayatında yeni bir fenomenin-hayırsever faaliyetin-yerleşmesinde etkili olur. Cemiyetin üyeleri arasında Eleni Zarifi, Harikleia Zafiropoulou, Pinelopi Vlastou, Eleni Skilitsi, Loukia Karatheodori, Virginia Kaliadou gibi İstanbul Rum Ortodoks cemaatinin ileri gelen, varlıklı üyelerinin eşlerinin olduğu görülür.[2] Faaliyet süresi boyunca cemiyet, sadece fakirlere yardım etmekle kalmayıp, açtığı klinikle yüzlerce yardıma muhtaç insanın sağlık problemlerinin giderilmesine de yardımcı olur. Ekonomik durumu kötü olan kadınların çalışarak geçimlerini sağladığı çeşitli atölyeler de yüzlerce ailenin emek kapısı olur.

Osmanlı'da yaşayan Rumların ve genel olarak Rum cemaatinin gelişmesi ve refahın artması; yani Batı'dakine benzer bir şehirli sınıfına dönüşme sürecinde hayırseverliğin önemli bir işlevi vardı. Hayırseverlik, artık Hıristiyan öğretilerinden yola çıkarak dini görevlerini yerine getirme amacı değil, daha çok modern Helenizmin yüz karası olarak görülen Rumları, Yunanlaştırmak amacı taşıyordu.

İstanbul Rum cemaatinin ileri gelenlerini oluşturan ve daha çok "Fenerliler" olarak bilinen üst sınıf, hem Osmanlı bürokrasisinde elde ettikleri konumları, hem de ticaretle olan meşguliyetleri neticesinde kazandıkları maddi birikimleri sayesinde 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rum cemaatin ideolojik olarak yönlendirilmesinde etkili olmaya başlamıştı. 1821'deki Yunan Devrimi'nin ardından kesintiye uğrayan bu sü-

reç, daha sonra Batı'da eğitim gören ikinci kuşakların, özellikle bankacılık ve dış ticaret alanlarında ve doktorluk, mühendislik, öğretmenlik gibi mesleklerde ön plana çıkmasıyla yeniden pekişir. Elde ettikleri itibar ve maddiyat, önce Patrikhane'nin finansal konularında söz sahibi olmalarına, daha sonra da cemaatin eğitim ve sosyal meselelerine tamamen yön vermelerine yol açar. Böylece, 1862'de kabul edilen cemaatin anayasası niteliğinde olan yönetmelikle laik üyeler olarak, cemaat yönetimindeki yerlerini sabitleştirir ve ruhban sınıfına karşı üstünlüklerini kanıtlamış olurlar. Ancak, ortada daha büyük bir mesele vardır: Ortak bir kültür, dil ve sosyal statü tahayyülleriyle uyuşmayan bir Rum cemaati. Bu durum, cemaatin eğitimini ve prestijini ilgilendiren meseleleri bir sosyal yükümlülükle, sorumlulukla ele almalarını gerektirmektedir. Bu açıdan hayırseverlik pratiklerini, kendi egemen konumlarını güçlendirme ve dünya görüşlerini cemaatin genelinde ve daha çok fakir mensuplar üzerinde empoze etme amacına da hizmet etmekteydi.[3]

Zengin cemaat mensuplarının öncülüğünde kurulan hayırsever cemiyetlerin faaliyetlerinin çok yönlü amaçlar taşıdıkları görülür. Fakirlere yardım, yetimlerin ve kimsesiz çocukların korunmasının yanında, fakirlikten kötü yola düşmesi muhtemel olan kadınların da hedef kitlelerinin arasına alınmış olması, bu gibi cemiyetlerin amaçlarının genel olarak Rum cemaatinin refahını ve prestijini hedeflediklerini akla getirir. Çalışma ahlakının edinilmesinin işsizlikle, fakirlikle ve düşkünlükle mücadele edilmesindeki en önemli unsur olduğu cemaat toplantılarında sıklıkla dile getirilen bir öğedir. Bu yüzden de yardıma muhtaçlara yapılacak en büyük yardımın, onlara iş olanakları sağlanması olacağı defalarca dile getirilir.[4]

Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti kuruluşunun ertesi yılı faaliyetlerin aktarıldığı bir toplantı raporunda, yardıma muhtaç 1.000 aileye para ve erzak, fakir öğrencilere giysi ve ayakkabı, borçlarından dolayı tutuklulara yiyecek ve kıyafet desteği verdikleri ve bazı tutukluları cins ve din ayrımı gözetmeksizin borçlarını ödeyerek serbest bıraktırdıkları; bir yangından dolayı yaralananlara, doktorlardan oluşan bir kurulca tedavi ve ilaç desteği verdikleri ve ayrıca bir muayenehane açarak, cemaatin fakir ve hasta olanlara ilaç ve ücretsiz tedavi imkânı sağladıkları belirtilir.[5]

Ancak, bu ve benzeri yardımların gerçek yardım olmadığı daha 1864'te cemaatin doktorlarından olan Alexander Mavroyenis tarafından dile getirilir ve cemiyetin asıl yapacağı yardımın çalışabilecek durumda olanlar için iş olanakları yaratmak olduğu vurgulanır. Pratikte ise bu düşüncenin olgunlaşıp gerçekleştirilmesi için aradan neredeyse on beş yıl geçmesi gerekecektir. 1879'daki cemiyet nizamnamesinde artık muhtaç kişilere parasal veya benzeri şekilde nakdi yardım yapılmayacağı, bunun yerine cemiyetin açtığı atölyelerde çalışabilecek durumda olanlara iş bularak yardım edileceği açıkça ifade edilmektedir.[6]

Böylece, 1876 Mayıs'ında yoksul ve işsiz kadınların çalışacağı bir imalathane-atölye için Tarlabaşı, Kalyoncu Kulluk Sokağı'nda bir yer bulunur ve çalışmaya başlanır. Altı ay sonra atölyede çalışan kadın sayısı 60'a ulaşmıştır. Atölye aynı yılın ekim ayında Kalyoncu Kulluk Sokağı'ndan yine Tarlabaşı'nda Su Deresi Sokağı'na taşınır. Ancak burasının da atölye, kreş, muayenehane ve eczane için yeterli gelmeyeceği anlaşıldığından, Yunan zengin Andreas Singrou'nun cemiyete Beyoğlu'nda Nane Sokağı'nda bir arazi ve inşa malzemeleri için 1.000 lira bağışlaması ve toplanan diğer bağışlarla, cemiyet 2.500 lira sermayeyle yeni bir binanın yapımına girişir. Mayıs 1877'de mimar Ernestos Vlastos'un yürüttüğü inşaat aynı yılın sonunda tamamlanır. Bugün Beyoğluspor Kulübü'ne tahsis edilen bu binada, 1890'ların sonunda a) her yıl yaklaşık 2.000 fakir ve yardıma muhtaç kişiye nakdi yardım, erzak ya da iş tedarik eden genel bir birim b) yaklaşık 200 kadının çalıştığı bir dikiş atölyesi c) yaklaşık 200 kadının çalıştığı bir çamaşırhane ve ütüleme birimi d) pazarları hariç hafta içi her sabah açık olan ve fakir hastalara ücretsiz doktor tedavisi ve durumu ciddi olanlara yiyecek sağlayan bir muayenehane bulunmaktaydı ve ayrıca e) hastabakıcı ve hemşire biriminde yaklaşık 15 hemşire eğitilmekteydi. Bu hemşireler hastaları evlerinde ziyaret ettiği gibi, muayenehane biriminde de hizmet vermekteydi.[7]

Ekonomik durumu kötü olan kadınların çalıştığı atölyelerden biri.

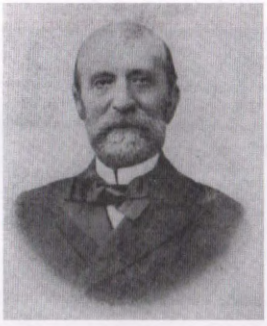
İmerologion/ Ellinikı Filanthropika Katastimata, 1904-1906 Tıp, Afoi Gerardoi, en Konstantinoupoli, [Milli Hayırseverlik Kurumları Yıllığı, Afi Gerardi Basım, İstanbul. Cilt 3, 1907.

Pera Yetimleri mührü.

Akdes Milas, Hayriyeler Konutunun[illegible] İstanbul Mührüleri Atölyesi için.

1900'lü yılların ilk çeyreğinde ise Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin hedef kitlesinin daha belirgin bir dönüşüm geçirdiğini görüyoruz. Buna göre cemiyet kadınlara ve genç kızlara iş olanağı sağlamayı, hastalara doktor ve ilaç yardımı yapmayı ve Pera ve Galata civarında yaşayan genç, yetim, dul ve yaşlıların ihtiyaçlarının tedarikini hedefler.[8] Genel olarak, Pera'nın vilayetlerinden gelen Rumların sayısı oldukça fazladır. Özellikle genç kadınlar, orta ve üst sınıfa mensup soydaşlarının evlerinde çalışmak üzere geliyordu. Aynı dönemlerde bütün büyük ölçekli Avrupa şehirlerinde ve başkentlerinde sıklıkla ve daha ciddi boyutlarda yaşanan evlilik dışı ilişkiler İstanbul'da da yaşanıyordu.[10] Görünen o ki bu dönemde, pek çok kadının bu ve benzeri ilişkilerden

Andreas Singros ve Eleni Zarifi.

Imerologion/ Ethnika Philanthropika Katastimata, 1904-1906 Tip.

Afoi Gerardoi, en Konstantinoupoli, Milli Hayırseverlik Kurumları Yıllığı, Afi Gerardi Basım, İstanbul. cilt. 3. 1907.

"Ben Maria Karvuoreal Panayia yetimi Periolis'i aylık 60 kuruş maaş karşılığında evimde besleyeceğimi belirtirim ve herhangi bir nedenle çocuğun Beyoğlu Panayia Yetimleri tarafından benden geri istenmesi durumunda, bu şahsı kendimden ve evimden herhangi bir direniş göstermeden vermeye zorunlu olduğumu kabul ederim..."

Hayırsever Kadınları Cemiyeti her yıl yaklaşık 10.500 kişiye yardım ediyordu. Bunlardan 8.000'i hastalardan, diğer 2.000'i sağlık sorunu olmayan yoksul insanlardan oluşuyordu. Yaklaşık 500 kadın da her yıl cemiyetin açtığı atölyelerde çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışıyordu.[9]

Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin el attığı alanlardan biri de sokağa terke dilen bebeklerin bakımı ve tedavisiydi. 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren İstanbul'un bir göç merkezi haline gelmesi ve sokağa terk edilen bebeklerin sayısındaki artış dikkat çekicidir. İstanbul'a yeni ekonomik beklentilerle çevre vilayetlerden, Ege adalarından, Anadolu ve Rumeli meydana gelen ya da fakir bir ailenin bakamayacak durumda oldukları çocuklarını Pera'nın sokaklarına ve özellikle de kilise kapılarına bırakması sıkça rastlanan bir olaydı. Hatta Avrupa'ya kıyasla bu olgunun İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde çok daha az olması, "acaba başka ne gibi yöntemlere başvuruluyordu?" sorusunu akla getiriyor. Muhtemelen daha çok geleneksel yöntemlerle, bu gibi meseleler aile içinde halledili-yor ve istenmeyen çocuğun başka bir yere verilmesi ya da durum bir şekilde örtbas edilerek çocuğun aile içerisinde büyütülmesi mümkün oluyordu.

Aslında, Rum cemaatinin terk edilen gayr-i meşru çocukların ve yetimlerin bakımıyla ilgilenmesi bildiğimiz kadarıyla 1830'ların sonlarına kadar gidiyor. Pera'daki ilk Rum Ortodoks kilisesi olan Panaiya Kilisesi'nin, pek çok kadın için gayr-i meşru ya da bakamayacak durumda olduğu yeni doğmuş bebeğini bıraktığı tanınmış bir mekân olduğunu görüyoruz. Panaiya Kilisesi'nin 1837'deki bir yürütme toplantısında bu bebeklerin durumu ilk defa tartışılmış ve bunların bakımı için bir miktar para ayrılmasına karar verilmiş.[11] Bu durumun 1865 yılına kadar devam ettiği ve on beş yıl içinde bebeklerin bakım masrafı olarak ayrılan miktarın 300.000 Osmanlı Kuruşu'nu bulduğu belirtiliyor. Aynı yıl, kilisenin üstlendiği rol ve ayrılan para konusu tekrar tartışılır ve bu meselenin kilisenin imkânlarını aştığı ifade edilerek, Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin sorumluluğuna bırakılması teklif edilir. Aslında, dikkat çekilen başka bir konu da bebeklerin ölüm oranındaki inanılmaz artıştır. Cemiyet, bebeklerin bakımını üstlenir ve böylece bu işin sorumluluğu kiliseden çıkar. Cemiyet içinde oluşturulan bir kurul, kilisenin bu iş için ayırdığı yıllık 50.000 kuruş olan miktarı ve Cuma günü ayinlerinde cemaat mensuplarından toplanacak yardım ve bağışları bebeklerin bakımında kullanmak üzere göreve başlar. 1865'ten 1874'e kadar cemiyet sorunsuz bir şekilde oluşturduğu kurulla, bu yetimlerin verilerini düzenli olarak tutar. Toplanan bağışlarla ve kiliseden gelen yardımla, bebeklerin sütannelerine verilmeleri sağlanır ve gerektiği durumlarda doktor çağırarak bebeklerin sağlık kontrolleri yaptırılır.[12]

1870-1877 yılları arasındaki kayıtlarda yılda ortalama 25-30 bebeğin cemiyetin himayesine verildiği, ölüm oranının ise yılda 15-20 arasında olduğu görülür. Bebeklerin ölüm oranlarındaki artış sonraki yıllarda da devam ederken cemiyet, faaliyet alanının daha çok yoksul kadınlar için açtığı atölyeye yöneldiği gerekçesiyle 1877'de kiliseye bebeklerin bakımı görevini sürdüremeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Pera cemaatinden Bayan Nikolaidou tek başına bu işi üstüne alır. Bayan Nikolaidou'nun ne

Pera yetimleri.

Imerologion / Ethniki Bhantrepgiki Katastasis, 1904-1906 Bp. Afoi Gerardoi, en Konstantinoupoli, [Milli Hayır ve etik Kurumları Yıllığı, Afi Gerardi Basım, İstanbul, Cilt 3 1907.

kadar süreyle bebeklerin bakımını sürdürdüğü tam olarak bilinmez. Fakat 1887'de yani yaklaşık on yıl sonra Nikalaidou'nun ölümüyle ilgisiz kalan bebeklerin yeni umudu Korfulu Doktor Zavitzianos olur.

"Haysiyet ve nâmuslarına bir leke iras edilmemek için ebeveyni tarafından bir sûret-i gaddârânede geceyarıları sokak ortalarına aç ve bi-ilaç terk olunub mahzan âlem-i insaniyete ve cemiyet-i beşeriyeye bir hidmet-i merhametgüsterane olmak üzere mezkûr Noturdam Kilisesi tarafından toplatdırılan biçâregân-ı etfâlin suret-i müdâvâtı hakkında mumâileyh Mösyö Zavigiono tarafından ibrâz olunan âsâr-ı hamiyet ve gayret bütün cihân-i medeniyet için lisân-ı sitâyiş ile yâd ve tezkâr olunmağa şâyân umûr-ı hayriyeden bulunduğundan bu bâbda ıtnâb-ı makâla hacet görülemez."[13]

Zavitzianos'un 1902'de Fransızca ve 1904'te Yunanca olarak yayınladığı, Pera'da sokağa terk edilen ve Panaiya Kilisesi'nin himayesinde olan bebeklerle ilgili çalışması muhtemelen Osmanlı'da bu konuyu ayrıntılarıyla ele alan tek çalışma. Zavitzianos, bebeklerin ölüm oranlarındaki büyük artış üzerine, 12 Haziran 1887'de kiliseye götürdüğü teklifle Panaiya yetimlerinin bakımını üstlendiğini belirtir. Fransızca olan çalışma, geçen süre boyunca bebeklere ilişkin tuttuğu detaylı notlarını ve gözlemlerini aktarırken Yunanca olan çalışma, bu meselenin Rum cemaati açısından önemini ve sosyal boyutunu ele alır. Kitapta bebeklere ilişkin tuttuğu kayıtlardan birisi şöyledir:

"18 günlük erkek çocuk, 31 Ekim 1892'de terk edildi. 3200 gram ağırlığında. Kliniğe getirildiğinde gastro-intestinal catarrh'dan etkilenmişti. Kolit ve ishali vardı, neyse ki iyi sütle onu kendine getirebildik. Sütannesi kendi çocuğunu 20 günlükken kaybetti. Ne yazık ki, onu emzirmeye devam etmek istemedi ve bu yüzden başka birini bulmak lazım. 1892 Temmuz' unda tekrar ishal oldu ve 300 gram kaybetti. Çabucak kendini topladı ve o zamandan beri sağlıklı. Şubat 1893'te evlatlık olarak verildi."[14]

1889'dan itibaren, Zavitzianos'un sistemli bir şekilde, tamamen kendi maddi imkânlarıyla bu işle özveriyle uğraştığı görülür. Aktardığı bilgilere göre, bebeklerin büyütüldüğü ortamdaki sağlık koşullarının iyileşmesi ve hijyene verilen önem hayatta kalma şanslarını artırmış ve ölüm oranları düşümüştür. Cemaat içerisindeki dayanışmanın da bu yetimlerin bakımı çerçevesinde güçlendirilmeye çalışıldığı görülür. Cemaatin zengin üyelerinin hayırsever faaliyetlerde bulunması özendirilir, yetimlerin durumu gündeme getirilerek cömert bağışlar yapılmasının zengin soydaşların görevi olduğu hatırlatılır. Yoksul Rum ailelerin oturduğu bölgelerden bebeklere sütanneler bulunur, böylece hem bu ailelerin küçük de olsa bir ekonomik geliri hem de bebeğin bir aile ortamında, anne sütüyle beslenmesi sağlanır.

Sütannesi olmayı kabul eden kadınlarla aşağıdakine benzer bir sözleşme imzalanıyordu. Böylece çocuğun ailede kalması engelleniyordu.

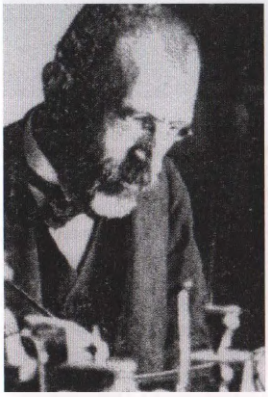
"Ben Maria Karvuoreal Panayia yetimi Periolis'i aylık 60 kuruş maaş karşılığında evimde besleyeceğimi belirtirim ve herhangi bir nedenle çocuğun Beyoğlu Panayia Yetimleri tarafından benden geri istenmesi durumunda, bu şahsı kendimden ve evimden herhangi bir direniş göstermeden vermeye zorunlu olduğumu kabul ederim. Beslediğim yetimi ev-

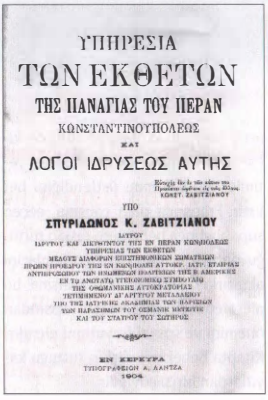
lat edinmeye karar verdiğim durumda, evlat edinmeden bir ay önce bu kararımı bildirmekle yükümlüyüm. Ki yönetim çocuğun vaziyeti için kurallara göre karar versin. İmzalarım, 31 Ağustos 1911".[15]

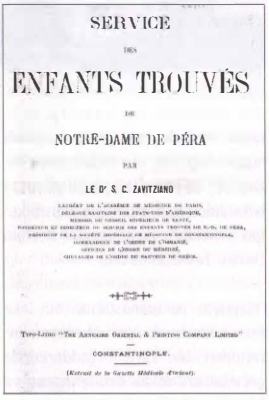
Bir başka dayanışma örneğini de 1896'da Kadınlar Atölyesi (Εργαστήριο των Δεσποινίδων) adında kurulan yeni bir cemiyetle görüyoruz. Kadınlar Atölyesi bebeklerin ihtiyacı olan giysilerin dikimi görevini üstlenir. Cemiyet mensupları haftada iki kere Doktor Zavitzianos'un evinde bir araya gelerek cemaat yetimlerinin giysilerini diker. Daha sonra bu cemiyetin Panaiya Yetimleri Kadınlar Kurulu (Επιτροπή των Δεσποινίδων επί των Ορφανών της Παναγίας) adlı başka bir cemiyete dönüştüğünü ve genel olarak bebeklerin bakımında Zavitzianos'la birlikte yer aldığını görüyoruz. Bu kurul, yetimlerin giysilerinin temin edilmesi işinin yanında, bebeklerin temizliği, sağlık kontrolleri, sütannelerinin evlerine yapılan ziyaretler gibi işlerle de uğraşmaktadır. Bu kurulun öncülüğünü ise daha sonra Burgazada Kız Yetimhanesi'nin müdürü olarak karşımıza çıkacak olan Bayan Noemi Zoirou'nun yürüttüğünü görüyoruz.[16]

Zavitzianos'un faaliyetleriyle ilgili birtakım kaynaklar Osmanlı Arşivi'nde de karşımıza çıkar. Zavitzianos'un çalışmasının bir özeti şeklinde olacak bir rapor padişaha sunulmuş ve çalışmalarından dolayı kendisine bir Osmanlı mecidiye nişanı verilmesi layık görülmüştür. Bu çalışmanın Zavitzianos'a İstanbul Rum cemaatinin seçkin mensupları arasında istediği prestiji getirdiğine hiç şüphe yok. Ancak, sokağa terk edilen bebekler meselesine daha derinlemesine baktığımızda bu konunun 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında gayrimüslim cemaatler ve Osmanlı yönetimi arasında cereyan eden yeni bir çatışma alanı olduğunu görmekteyiz.

Osmanlı'da "sosyal devlet ve toplumsal refah"ı ilgilendiren meseleler daha çok imarethaneler ve vakıflar aracılığıyla fakirlere haftanın belli günleri dağıtılan yemekler, toplu sünnet düğünleri gibi geleneksel yöntemlerle ve padişah ihsanlarıyla karşılanıyordu. Bu alanda kurumsal yapıların ortaya çıkması da ancak 19.yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında mümkün oldu. Özellikle II. Abdülhamid'in bu alanda önemli girişimleri vardır: Çocuk ıslahevleri, yetimhaneleri ve Darülaceze'nin kuruluşu vs. Bu kurumlar onun adıyla anılırdı.[17] Fakat Abdülhamid'in ihsanlarının ve toplumsal refah projesinin hedefinin Müslümanlarla sınırlı kaldığı ve genel olarak diğer cemaatleri kapsa[ya]madığı da başka bir gerçek. Katolik ve Protestan misyonerlerin, özellikle Hıristiyan çocukları ve yetimleri hedef alan faaliyetleri ise, Abdülhamid için olduğu kadar, diğer cemaat liderleri için de oldukça rahatsız edici bir durumdu.[18] Benzer bir tavrı Zavitzianos da kitabında açıkça dile getirir, Helenizmden uzaklaşan ve Batılılar gibi görünmeye çalışan Rumlar, Zavitzianos tarafından sertçe eleştirilir. Katoliklerin kurumlarında ikamet eden Rum yetimleri onu daha da hırçınlaştırır.[19] Abdülhamid misyonerlerin imkânlarını göz önünde tutarak onlarla yarışamayacağını anlasa da, onlara karşı savaşını Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini mümkün olduğunca zorlaştırmak suretiyle sürdürmeye çalışır. Terk edilen bebekler meselesinde de, hangi cemaate ait olduklarının kimlik tespitiyle zorunlu hale getirilmesi ve bu işle Zaptiye Nezareti'nin sorumlu tutulması Osmanlı yetkililerinin önce-

ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΤΩΝ ΕΚΘΕΤΩΝ
ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΙ
ΛΟΓΟΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ
ΤΥΠΟ
ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Κ. ΖΑΒΙΤΖΙΑΝΟΥ
ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Α. ΑΛΑΤΖΑ
1904

SERVICE
DES
ENFANTS TROUVÉS
DE
NOTRE-DAME DE PÉRA
PAR
LE Dr S. C. ZAVITZIANO
CONSTANTINOPLE.

Korfulu Doktor S.C. Zavitzianos'un kitaplarının Yunanca ve Fransızca baskılarının kapakları.

Gennadious Kütüphanesi.

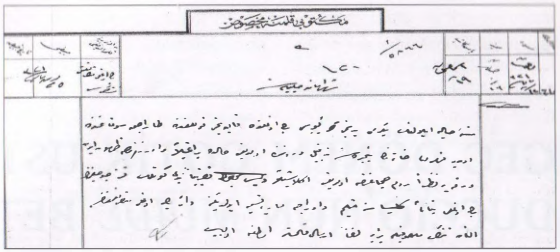
likli hedefinin bebeklerin misyonerlerin eline düşmelerini engellemek olduğunu akla getirir.

Kimlik tespiti bütün cemaat yetkililerinin huzura çağrılmasını ve bebeklerin üzerindeki kıyafetlerin herkesin önünde açılmasını gerektiriyordu ve bu işlem bazen saatlerce sürüyordu. Bu da yarı baygın, hayatta kalma savaşı veren bebeklerin yaşama şanslarını düşürüyordu. Zavitzianos'un raporunda da açıkça ifade edilerek eleştirilen bu süreç, aslında daha birkaç günlük olan bu bebeklerin nasıl bir kimlik savaşı içerisinde yer aldıklarını gösterir.[20] Belki de Zavitzianos, gönderdiği raporla Rum cemaatinin himayesinde olan bebeklerin nasıl profesyonel bir şekilde bakıldığını gösterme ve olası merkeziyetçi

müdahaleleri engelleme amacını taşıyordu.

Osmanlı Arşivi'nde bu bebeklere ilişkin tutulan bir kayıt örneği:

"Kalyoncu kulluğu sokağında [....] numaralı hanenin penceresine [..]olduğu halde bırakılan ve üzerinde zuhur eden varakaya nazaran Rum cemaatinden olduğu anlaşılan [...] takriben yedi günlük kız çocuğunun Beyoğlu Panayia Kilisesi'ne teslim edildiğine dair Beyoğlu Mutasarrıflığınca alınan tezkere ..." BOA. ZB. 372/115. 1902

Osmanlı Arşivi'nde bebeklere ilişkin tutulan bir kayıt örneği.

BOA. ZB. 372/115. 1902

20. yüzyıl başlarında ise terk edilen bebeklerin en azından Rum cemaatine ait oldukları tespit edilenler için izlenen prosedürün nasıl olduğunu, Osmanlı Başbakanlık Arşivi'nde, Zaptiye Nezareti kayıtlarına yansıyan belgelerden de görebiliyoruz.[21] Dört yıl içerisinde (1906-1910) Zaptiye Nezareti tarafından kaydı tutulan ve Pera sokaklarına terk edilen bebek sayısı yirmi biri bulmaktadır. Bebeklerin üzerlerine iliştirilmiş bir not kâğıdı, Rum Ortodoks cemaatine ait olduklarını belirten bir ibare içerir, bu da bebeklerin bu işle uğraştığı bilinen Panaiya Kilisesi'ne teslim edileceği anlamına gelir. Kilise bebekleri, artık adı "Panaiya Yetimleri, Pera Kardeşlik Cemiyeti" olan Zavitzianos'un öncülüğünde kurulan cemiyete verir. Zavitzianos'un muayenesinden geçen bebekler, daha çok Dolapdere, Tatavla, Tarlabaşı taraflarında oturan sütannelerine gönderilir. Hayatta kalmayı başaran ve birkaç yaşına gelen yetimler, öncelikle evlatlık edinmek isteyen ailelere verilir, verilemeyenlerden erkek olanlar 7 yaşına geldiğinde Büyükada'daki yetimhaneye, kız olanlar daha küçük yaşlardan itibaren Burgazada'da 1906'da açılan Sinisoğlu Kızlar Yetimhanesi'ne gönderiliyordu.

Böylece, 20. yüzyıla geldiğimizde Rum cemaatinde, terk edilen bebeklere ve yetimlere ilişkin genel olarak ortak "milli" hassasiyetin oluşturulmaya çalışıldığını; cemaatin prestijine gölge etmesinden duyulan rahatsızlıkla, çalışma ahlakının teşvik edilerek fakirliğin ve cehaletin önüne geçilmesine gayret edildiğini; ve cemaat yetimlerinden Rum kimliğini benimseyen eğitimli ve meslek sahibi kişiler yaratılmasının amaçlandığını görüyoruz. Bu çatışmalı ve zorlu bir süreç olsa da, bugüne bıraktığı izlerden dikkat çekici olduğu görülmektedir.

DİLEK ÖZKAN
ATİNA ÜNİVERSİTESİ MODERN YUNAN TARİHİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Bu konuda Yunancada Haris Eksertzoglou'nun. Türkçesi Tarih Vakfı tarafından yayınlanan *Ethniki tautotita stin Konstantinoupoli ton 190 aiona: Ho Hellinikos Filologikos Syllogos Konstantinoupoleos 1861-1912*. [19. Yüzyıl İstanbul'unda Rum Kimliği: Rum Filoloji Derneği 1861-1912] Athina: Nefeli, 1996 adlı çalışması Efi Kanner'in *Ftoheia kai filanthropia stin orthodoksi koinotita tis Konstantinoupolis. 1753-1912*.[İstanbul Ortodoks Cemaatinde Yoksulluk ve Filanthropi] Athina: Katarti, 2004 adlı çalışması konuyu daha detaylı inceleyen değerli çalışmalar arsındadır.

2 Efi Kanner. *Ftoheia kai filanthropia stin orthodoksi koinotita tis Konstantinoupolis, 1753-1912*.[İstanbul Ortodoks Cemaatinde Yoksulluk ve Filanthropi] Athina: Katarti, 2004, s. 146.

3 Rum cemaatinde hayırseverlik tartışmasında Kanner'in çalışmasıdışında, daha güncel bir yaklaşım için Haris Exertzoglu, "Medicine, Philanthrophy and Construction of Poverty in Istanbul in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries", in *Economy and Society on Both Shores of the Aegean*, ed. Baruh, Lorans-Tanatar, Kechriotis, Vangelis. Athens: Alpha Bank Historical Archives, 2010, s. 249-275.

4 Kanner, age.

5 *Praktika tis deuteras etisias synelefseos tis en Staurodromio filoptohou Adelfotitos ton Kyrion tin ektin Ianouariou 1863*. Konstantinoupoli 1863 [Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin İkinci Yıl Toplantı Bildirileri, Ocak1863, İstanbul], s. 9-10.

6 *Kanonismos tis en Staurodromio filoptohou ton kyrion Adelfotitos meta tin tou ergastiriou idrisin. Syntahtheis epi tis proedrias tis k. Hristinis Zafeiropoulou kai epikyrotheis ti 6 Ianouriou 1879*. Konstantinoupoli 1879, [Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti'nin, İmalathane Kuruldüktan Sonra Hristinis Zafiropoulou başkanlığında hazırlanan yönetmeliği, Ocak 1879'da onaylandı. İstanbul 1879.] s. 8.

7 Kyriaki Mamoni, Lida Istikopoulou. *Geinaikeioi Syllogoi stin Konstantinoupoli (1861-1922)* [İstanbul'daki Kadın Cemiyetler]. Estia: Athens, 2002, s. 35-36.

8 Kanonismos tis Peran Filoptohou Adelfotitas ton Kirion Konstantinpoupoli 1910. [Pera'nın Hayırsever Kadınları Cemiyeti Nizamnamesi 1910] s. 4.

9 I. G. Sakellaridis. O. *Faros tis Anatolis: Egkiklopedikon imerologion en Konstantinoupoli*. Tip. Afoi Gerardoi, 1901-1902, [Anadolu'nun Feneri: İstanbul Günlük Ansiklopedisi, Afi Gerardi Basımı] s. 275-6.

10 Meropi Anastassiadou. "La Protection de l'enfance abandonnée dans l'Empire Ottoman au XIXe siècle. Le cas de la communauté grecque orthodoxe de Beyoğlu (Istanbul), *Südost-Forchungen*, 59-60, 2000-2001, 272-322. Rachel Ginnis Fuchs, *Abandoned Children: Foundlings and Child Welfare in Nineteenth-Century France* (Albany: SUNY Press, 1984).

11 S.C. Zavitzianos, *Service des enfants trouves de Notre-Dame de Pera*, İstanbul, (The Annuire Oriental & Printing Company Ltd. 1904), s. 33

12 Mountzoflos, "*Ek ton Prigkhponhsion: Ta orfana tis Panagias tou Stavrodromiou*". (Pera'nın Meryemana Yetimleri), *Tahidromos* Gazetesi, 25 Ekim1906, s.1-2.

13 BOA. Y.TE 143/ 6.

14 Zavitzianos. s. 66.

15 Beyoğlu Panaiya Yetimleri Cemiyeti'ne ilişkin birincil kaynaklar halen Atina Üniversitesi bünyesinde oluşturulan "İstanbul Rum Cemaati Arşivi"ndemevcut.

16 Noemi A. Zoirou, *Imerologion/ Ethnika Filanthropika Katastimata. 1904-1906* [*Milli Hayırseverlik Kurumları Yıllığı*]. Tip. Afoi Gerardoi, en Konstantinopoli, vol.3 1907, s. 224-230.

17 Nadir Özbek. "Philanthropic Activity Ottoman Patriotism and the Hamidian Regime 1876-1909", *Middle East Studies*, 37 (2005), 59-81.

18 Nazan Maksudyan. "Hearing the Voiceless-Seeing the Invisible: Orphans and Destitute Children as Actors of Social, Economic and Political History in the Late Ottoman Empire" PhD. Disser. Sabancı University, 2008.

19 Sypiridon Zavitzianos. *Ypiresia ton ektheton tis Panayias tou Peran Konstantinoupoleos kai Logoi Idriseos autis. «Skepsis peri tis Katastaseos tou Hellismou kai Sistasis tis Ypiresias ton ektheton en Konstantinoupoli»*.[İstanbul Pera, Panayia'ya Terk Edilen Bebeklerin Bakımı ve Kuruluş Gerekçeleri: Hellenizmin Durumu Üzerine Düşünceler ve İstanbul'da Terk Edilen Bebeklerin Bakımıil Kerkira Tipolrafiion A. Lanza 1904. s. 10-12.

20 BOA. YTE 143/61.

21 BOA. ZB. 373/33 (1322, 1906); 372/ 69 (1321, 1905); 373/34 (1322, 1906), 372/173(1321, 1905); 378/30 (1325, 1910); 372/13 (1321, 1905); 372/19 (1321, 1906); 372/115 (1321, 1905); 372/172 (1321, 1905); 373/83 (1322, 1906); 374/ 95 (1322, 1906), 374/ 96 (1322, 1906), 374/ 102 (1322, 1906), 376/32 (1324, 1908), 375/60 (1322, 1906), 375/ 25 (1322,1906).

GEÇ DÖNEM GOTİK USTALARINDAN DUCCIO'NUN *MÜJDE* BETİMLEMESİ

Müjde *hikâyesi dört* **İncil** *yazarından sadece Luka tarafından anlatılmıştır. Geç dönem Gotik ustalarından Duccio tarafından yapılan betimlemede sahne yuvarlak ve sivri kemerler ile son derece sade ama çok iyi betimlenmiş bir mimari içine yerleştirilmiştir. Sahnede olması gerektiği gibi sadece Melek Cebrail ve Bakire Meryem gösterilmiştir.*

Buoninsegna di Duccio (1278-1318) ***Müjde*****, 1308-11.**

Ahşap üzerine tempera, 43 x 44cm (panonun tamamı 5 x 5 m), National Gallery, Londra.

Luka'nın yazdığına göre;

"Elizabet'e hamileliğinin[1] altıncı ayında Tanrı, Melek Cebrail'i Celile'de bulunan Nasıra adlı kentte, Davut soyundan Yusuf adlı adamla nişanlı kıza gönderdi. Kızın adı Meryem'di. Onun yanına giren melek, 'Selam, ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız! Rab seninledir' dedi. Söylenenlere çok şaşıran Meryem bu selamın ne anlama gelebileceğini düşünmeye başladı. Ama melek ona, 'Korkma Meryem' dedi. 'Sen Tanrı'nın lütfuna eriştin. Bak gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine 'Yüceler Yücesi'nin Oğlu' denecek. Rab Tanrı O'na, atası Davut'un tahtını verecek. O da sonsuza dek Yakup'un soyu üzerinde hüküm sürecek, egemenliğinin sonu gelmeyecektir'

Meryem meleğe, 'Bu nasıl olur? Ben erkeğe varmadım ki' dedi. Melek ona şöyle yanıt verdi: 'Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi'nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek. Bak senin akrabalarından Elizabet de yaşlılığında bir oğla gebe kaldı. Kısır bilinen bu kadın şimdi altıncı ayındadır. Tanrı'nın yapamayacağı hiçbir şey yoktur. 'Ben Rab'bin kuluyum' dedi Meryem, 'Bana dediğin gibi olsun.' Bundan sonra Melek onun yanından ayrıldı." (Luka:1;26-27)

Bu olay Hıristiyan ikonografisi içinde kurgusuna hemen hemen hiç dokunulmadan yüzlerce yıl boyunca[2] hemen hemen her sanatçı tarafından işlenmiştir. Olay, bir Hıristiyan için, hem Meryem'in saflığını hem de İsa'nın mucizevi doğumunu sunması bakımından son derece önemlidir. Sahnede her zaman sadece Melek ve Meryem bulunur. Karşısında aniden gördüğü melek yüzünden şaşırmış hatta ürkmüş, telaşla yerinden kalkan, az önce okumakta olduğu kitabını sıkıca tutan, bir yandan başını örtmeye çalışırken gözlerini utangaç bir biçimde yere eğen Meryem ile mekâna henüz gökten indiğini, henüz tam olarak yere basmadığı izlenimini arkada kalan ayağı ve kanatlarındaki ya da eteklerindeki hareket ile veren meleğin bu ifadeleri, en erken dönem örneklerinden beri vurgulanmaya çalışılmıştır. Dönemler ve üsluplar içinde değişen tek şey belki de içinde bulundukları mekân ve bu mekânın ayrıntılarıdır. Bu sahnenin bir başka değişmezi de çoğu zaman Cebrail'in elinde olan, bazı örneklerde ise içinde bulundukları odanın bir kenarına (çoğu zaman da iki figür arasına) yerleştirilmiş olan vazo içindeki, Meryem'in saflığının ve bakireliğinin sembolü olan, beyaz zambaklardır. Burada görülen müjde sahnesinde ikilinin arasında zambakların durduğu iki kulplu vazonun ters perspektifi sanat tarihçilerinin ilgisini çeker. Ancak Duccio'nun bu resmi erken 14. yüzyılda yapmış olduğunu göz önüne alarak doğru perspektif beklemek için zamanın henüz çok erken olduğunu söyleyebiliriz.[3] Ayrıca pencerelerden görünen dış mekân, altın varak ile boyanarak olası bir gerçekçilikten de kaçılmıştır. Bu sahnelerde hemen hemen hiçbir zaman unutulmayan bir başka unsur ise gökyüzünden doğrudan Meryem'e ulaşan belli belirsiz çizginin bir ucunda betimlenen ve kutsal ruhu simgeleyen beyaz güvercindir. Klasik bir müjde sahnesi için gereken tüm bu öğeler Duccio'nun resminde de görülmektedir.

1311'de Siena Katedrali için yapılan iki yüzü de resimli pano Maesta[4] atlar panosu olarak bilinir ve Hıristiyan âleminde yapılmış en görkemli örneklerden biridir. Çağdaş kaynaklar, atlar panosunun büyük bir törenle atölyeden katedrale taşındığını, bu sırada kilise çanlarının ve trompetlerin çalındığını, şimdiye kadar İtalya'da böyle bir olaya rastlanmadığını yazar. 18. yüzyılda çeşitli parçalara ayrılmış, *predella*[5] ve *pinakolo*[6]'ları dünyada pek çok koleksiyona dağılmıştır. Panonun ön yüzünde merkezde azizler ve meleklerle çevrili olarak kucağında Çocuk İsa ile oturan Meryem betimlemesi vardır. Panonun tepe bölümündeki panellerde Meryem'in ölümüne dair sahneler, panonun etek kısmında *predella* bölümündeki küçük panolarda ise *Meryem'e Müjde, Peygamber İşaya, İsa'nın Doğumu, Kahin Kralların Tapınması, Süleyman Peygamber, Tapınağa Takdim, Masumların Katli, Mısır'a Kaçış* olarak bilinen, yine *Kutsal Kitab*'ın çeşitli bölümlerinde anlatılan sahneler yer alır. Arka yüzeyde orta panelde ise, genellikle *İsa'nın Acıları* (*Passion*) olarak bilinen ve *Kudüs'e Giriş*'ten *Emmaus'ta Yemek* olayına kadar İsa'nın hayatından kesitler anlatan sahneler yer alır. Bu yüzün *predella* bölümünde *İsa'nın Mucizeleri*, tepe kısmındaki panolarda ise İsa'nın ölümünden sonra *Diriliş*'ine dair görüntüler vardır. Pano yapıldığı dönemde de büyük sansasyon yaratmış, büyük bir törenle atölyeden Katedrale taşınmıştır.

14. yüzyıl İtalya'sının en önemli sanatçılarından biri olan Duccio, sanat tarihinde Siena ekolü olarak da bilinen resim geleneğinin yeşerdiği büyük bir atölye yönetmiştir. Çağdaşları arasında eserleri en iyi belgelenmiş olanlar arasında yer alır. Üslubunda Bizans kaynakları ile birlikte Pisani'nin heykelleri ve Fransız Gotik metal işçiliğinin etkisi olduğu genel kabuller arasındadır ve bu konu Vasari'nin *Sanatçıların Hayatları* kitabında da, Ghiberti'nin görüşü olarak zikredilir. Bizans resmetme geleneğindeki durağan figürler, oval yüzler ve iri gözler, panodaki bazı figürlerde görülse de, Duccio'nun döneminde bir risk alarak, figürlerine çeşitli pozlar verdirerek ve onları düz ve hareketsiz yüzeyler gibi göstermekten kaçınarak, bu gelenekten uzaklaşmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Bu kaçış bir tür *maniera* (üsluplaşma) olarak da değerlendirilir. Bu üsluplaşma ve Duccio'nun özellikle İsa'nın tutuklanması sahnesinde, her biri ayrı bir hareket halinde gösterilmiş figürleri ile panonun ön yüzünde Meryem'in ayakları dibinde diz çökmüş azizlerin ifadelerinde ve drapeli giysilerinde dikkat çeker.

İngiliz Minyatürcüleri, Müjde, St. Albans Dua Kitabı, 1120s.

Parşömen üzerine resimleme, 18 x 14 cm
St Godehard's Church, Hildesheim, Almanya

ANDREA DEL SARTO, Müjde, 1512-13.

Ahşap üzerine yağlıboya, 183 x 184 cm
Galleria Palatina (Palazzo Pitti), Floransa, İtalya

El GRECO, Müjde, 1608-14

Tuval üzerine yağlıboya, 291 x 205 cm
Colección Santander Central Hispano, Madrid, İspanya

GUIDO DA SIENA, Müjde, 1270s

Ahşap üzerine tempera, 34 x 46 cm
University Art Museum, Princeton, ABD

DİPNOTLAR

1 Elizabet, Hıristiyanlar için önemli bir karakter olan ve aşağı yukarı İsa ile aynı zamanlarda doğan Vaftizci Yahya'nın annesidir. Aynı zamanda Meryem ile de bir akrabalık ilişkisi vardır. Kısır olan Elizabet de çok geç yaşında ve mucizevî bir biçimde hamile kalmıştır. Bu olay da *Luka İncili*'nde (*Luka* 1:5-25) anlatılır.

2 *Müjde* sadece yukarıda sözü edilen dönemlerin değil, birçok çağdaş sanatçının da ilgisini çekmiş, Oscar Kokoschka, Rene Magritte, Salvador Dali, Gerhard Richter, Andy Warhol ve hatta Komar ve Melamid bile kendi üslup ve malzemeleri ile bu konuyu resmetmişlerdir.

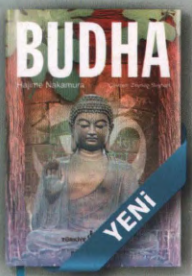
3 Perspektif, en genel anlamı ile gerçekte algıladığımız dünyayı, algıladığımıza yakın bir gerçeklikle iki boyutlu yüzey üzerine aktarmaktır. Bu bir anlamda doğanın taklididir. Tanrı'nın yarattığını "gerçekmişgibi" algılanabilecek biçimde yeniden yaratmak, göstermek ise tek yaratıcının Tanrı olduğuna inanan birisi için izahı pek mümkün olmayan, bir anlamda Tanrı ile yarışmak olarak algılanabilecek bir durumdur. Bu yüzden de tüm Ortaçağ boyunca perspektif kullanarak doğanın temsili mümkün olmamıştır. Bunun için, insan, doğa vb kavramların yeniden ele alınacağı ve başka şekillerde okunacağı Rönesans dönemini beklemek gerekmektedir.

4 Melekler ve azizlerle çevrili olarak kucağında Çocuk İsa ile bir tahtta otururken betimlenen Meryem sahneleri için kullanılır.

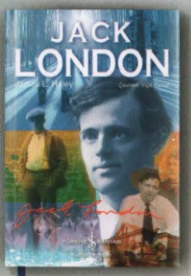
5 Panoların alt bölümlerinde yer alan, dikdörtgen ve genellikle resimlenmiş bölüm.

6 Panoların tepelerinde yer alan ve aslında bir Gotik mimari eleman olan, çoğunlukla uçan payandaların en üstünde yer alan küçük piramidal formlar. Bu konik formlar yapıda göğe doğru yükselmeyi de görsel olarak sağlayan dikmelerdir.

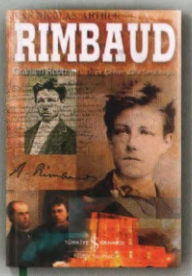
Biyografi Dizimizin 14. Kitabı: Budha

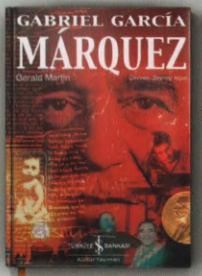
Budha
Hajime Nakamura
çev. Zeynep Seyhan
756 s, 50 TL

Jack London
James L. Haley
çev. Yiğit Yavuz
384 s, 45 TL

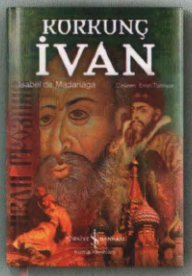
Rimbaud
Graham Robb
çev. Süha Sertabiboğlu
580 s, 48 TL

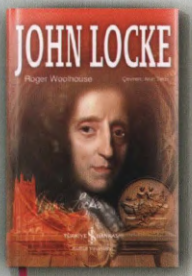
Gabriel García Marquez
Gerald Martin
çev. Zeynep Alpar
732 s, 55 TL

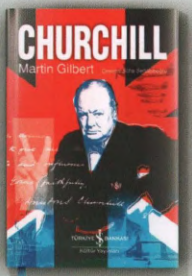
Olof Palme
Henrik Berggren
çev. Turhan Kayaoğlu
636 s, 45 TL

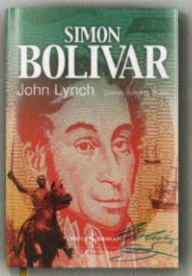
Korkunç İvan
Isabel de Madariaga
çev. Emin Tanrıyar
600 s, 45 TL

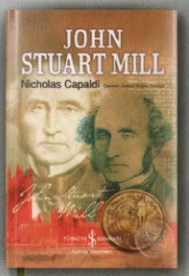
John Locke
Roger Woolhouse
çev. Akın Terzi
624 s, 45 TL

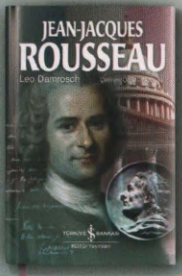
Churchill
Martin Gilbert
çev. Süha Sertabiboğlu
1232 s, 55 TL

Simon Bolivar
John Lynch
çev. Bülent O. Doğan
460 s, 30 TL

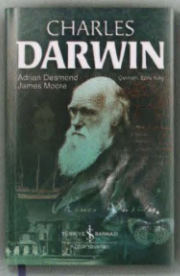
John Stuart Mill
Nicholas Capaldi
çev. İsmail Hakkı Yılmaz
476 s, 30 TL

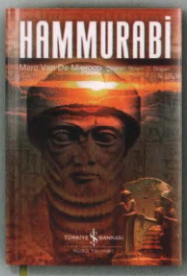
Jean-Jacques Rousseau
Leo Damrosch
çev. Özge Özköprülü
584 s, 32 TL

Immanuel Kant
Manfred Kuehn
çev. Bülent O. Doğan
535 s, 32 TL

Charles Darwin
Adrian Desmond, James Moore
çev. Ebru Kılıç
976 s, 50 TL

Hammurabi
Marc Van De Mieroop
çev. Bülent O. Doğan
172 s, 25 TL

Mersin kitabevimiz açıldı.

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Altındağ, Tel: (0312) 324 10 74 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eşkişehir**, Tel: (0222) 220 49 13 **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları